

**Forme ale dreptei radicale în Moldova de Nord interbelică:  
Liga Apărării Național-Creștine și Partidul Național-Creștin  
în județele Botoșani și Dorohoi (1923-1938)**

**Răzvan CIOBANU\***

**Introducere**

Reconstituind din unghiul istoriei locale orizontul ideologic, politic și social al unui fenomen emblematic pentru ultranaționalismul antisemit din România interbelică, studiul de față preia, din opțiunile epistemice, inventarul conceptual și direcțiile metodologice ale istoriografiei fascismului și înscrie curentul național-creștin autohton în tiparele dreptei radicale, distincte de alternativele fasciste și conservatoare. Secțiunea introductivă schițează identitatea doctrinar-politică a Ligii Apărării Național-Creștine (LANC), cu prelungirile ulterioare în Partidul Național-Creștin (PNC), în câmpul mai larg al extremismului românesc. Segmentele analitice subsecvente valorifică un material arhivistic inedit și construiesc profilul dreptei radicale în județele interbelice Botoșani și Dorohoi, prin suprapunerea a trei dimensiuni complementare. Pentru început, ansamblul teoretic al cuzismului este reconstituit prin filtrul propagandei diseminate de LANC și PNC în cele două județe, prin examinarea materialelor discursive, textuale și vizuale utilizate în autoreprezentarea curentului național-creștin. Apoi, ancorarea teritorială a organizației, implicând constituirea graduală a rețelei filialelor locale în ruralul și urbanul mic, are parte de o abordare paralelă, cu deschideri frecvente către realitățile regionale, naționale și transnaționale. Finalmente, mecanismele de mobilizare, de la militantismul electoral până la violențele paramilitare, de la ritualistica liturgică până la confiscarea reperelor naționale, redau, din fragmente disparate, mozaicul dinamic al dreptei radicale în formele sale definitorii.

**I. Cuzismul ca exponent al dreptei radicale românești**

Istoriografia vastă a fascismului interbelic are în vedere un context politico-ideologic eterogen, în care formulele fasciste au coexistat permanent cu radicalismele alternative. Active în interiorul sau în afara democrației parlamentare,

---

\* Muzeograf, Muzeul Județean Botoșani; e-mail: razvan55ciobanu@yahoo.com.

dependente de mecanismul legislativ sau de violența paramilitară<sup>1</sup>, versiunile extremei drepte au constituit, potrivit demonstrațiilor lui David D. Roberts, un spectru dinamic al scenariilor palingenezice, religiilor politice și proiectelor carismatice, înțelese ca specii ale unui gen comun<sup>2</sup>. În același sens, Roger Griffin avansează unele concepte derivative, precum „fascizare”, „pseudofascism”, „proto-fascism”, „semifascism” sau „parafascism”, pentru a desemna fenomenele circumscrise categoriei extremei drepte, dar nu și fascismului ingenuu<sup>3</sup>. Contribuțiile sale propun drept diferență marcantă esența revoluționară a expresiilor fasciste, absentă din conformația radicalismelor concurente<sup>4</sup>. În argumentații similare, Aristotle Kallis accentuează liniile de falie dintre naționalismele antebelice radical-utopice și fascismele interbelice revoluționare<sup>5</sup>, dar și procesele de hibridizare în care au fost angrenate variantele extremei drepte în deceniile dintre conflagrațiile mondiale<sup>6</sup>.

Modelul euristic cel mai util prezentului demers, prin prisma anvergurii epistemice, a detaliului analitic și a preciziei diferențierilor operate, rămâne clasificarea tripartită a lui Stanley G. Payne, o tipologie care clarifică atributele formale și funcționale ale fascismului, dreptei radicale și dreptei autoritar-conservatoare. Potrivit descrierii sale, dreptele non-fasciste sunt grefate pe structuri religioase tradiționale, în vreme ce fascismele îmbrățișează o metafizică mistică; dreptele radicale și fascismele manifestă o înclinație comună către înțelegerea biologică a identităților colective; dreptele autoritar-conservatoare sunt ostile metamorfozelor sistemice, prin contrast atât cu cele radicale, tentate de restrângerea pluralismului, cât și cu fascismele, care propun suprimarea integrală a ordinii existente; dreptele non-fasciste sunt atașate de vechile elite, pe când fascismele impun substituirea lor efectivă; dreptele autoritar-conservatoare sunt frontal ostile în raport cu fascismele, în timp ce dreptele radicale recurg la împrumuturi mimetice; dreptele autoritar-conservatoare dispun de un suport demografic extins, fascismele depășesc frontierele claselor prin apeluri revoluționare, iar dreptele

<sup>1</sup> Martin Blinkhorn, *Allies, Rivals or Antagonists? Fascists and Conservatives in Modern Europe*, în idem (ed.), *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*, Londra, New York, Routledge, 2003, p. 2.

<sup>2</sup> David D. Roberts, *Fascist Interactions: Proposals for a New Approach to Fascism and Its Era, 1919-1945*, New York, Berghahn Books, 2016, p. 240.

<sup>3</sup> Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, Londra, New York, Routledge, 1993, p. 50-51, 121-122.

<sup>4</sup> Idem, *Ghostbusting Fascism? The Spectral Aspects of the Era of Fascism and Its Shape-Shifting Relationship to the Radical Right*, în „Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies”, vol. 11, nr. 1/2022, p. 77.

<sup>5</sup> Aristotle A. Kallis, *Studying Inter-war Fascism in Epochal and Diachronic Terms: Ideological Production, Political Experience and the Quest for „Consensus”*, în „European History Quarterly”, vol. 34, nr. 1/2004, p. 15-17.

<sup>6</sup> Idem, „Fascism”, „Para-fascism” and „Fascistization”: On the Similarities of Three Conceptual Categories, în „European History Quarterly”, vol. 33, nr. 2/2003, p. 220-221; idem, *The „Fascist Effect”: On the Dynamics of Political Hybridization in Inter-War Europe*, în António Costa Pinto, Aristotle Kallis (eds.), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*, New York, Palgrave MacMillan, 2014, p. 16, 29.

radicale se folosesc instrumental de instituțiile sociale; dreptele non-fasciste sunt favorabile forțelor armate legitime, în vreme ce fascismele iau calea paramilitarismului centrifug; fascismele preferă modernizarea abruptă, spre deosebire de dreptele non-fasciste, atrase de evoluțiile moderate; implicit, dreptele autoritar-conservatoare privilegiază continuitatea, iar cele radicale propun reforme limitate, cu evitarea rupturilor destabilizatoare<sup>7</sup>.

Tipologia lui Payne este suficient de flexibilă pentru a fi aplicată spațiului românesc, fiind deja valorificată în demersuri istoriografice care diferențiază între ipostazele extremei drepte autohtone. În acest sens, Valentin Săndulescu notează fragilitatea opțiunii autoritar-conservatoare, precum și intensitatea disputelor politico-ideologice care au mobilizat formula fascistă, Legiunea „Arhanghelului Mihail”, împotriva contraponderii sale radicale, Liga Apărării Național-Creștine<sup>8</sup>. Interacțiunile lor conflictuale sunt explicate prin ostilitatea naturală dintre o orientare revoluționară cu aspirații de transformare antropologică și o viziune comparativ regresivă cu dependențe sistemice<sup>9</sup>. De asemenea, Constantin Iordachi, în aceeași grilă tripartită, atribuie poziția autoritar-conservatoare autocrației carliste, apoi dictaturii militare antonesciene, distinge Liga Apărării Național-Creștine și Partidul Național-Creștin drept ipostazele tipice ale dreptei radicale și identifică Legiunea „Arhanghelului Mihail” ca fascism ingenuu<sup>10</sup>.

Pe urmele pozițiilor istoriografice enunțate, clasificarea Ligii Apărării Național-Creștine și a Partidul Național-Creștin ca expresii ale dreptei radicale reprezintă una dintre premisele centrale ale studiului de față, având drept punct de plecare proiectul lui A. C. Cuza, „părintele fondator al antisemitismului politic extremist din România”<sup>11</sup>, cu o activitate întinsă pe decenii, care a acoperit perioada antebelică și interbelică. Cuzismul, înțeles drept corp doctrinar radical, a amalgamat ultranaționalismul etnocratic, rasismul pseudoștiințific și exclusivismul confesional într-o axiologie politică ce a intersectat domeniile antropologiei și sociologiei, istoriei și economiei, biologiei și teologiei<sup>12</sup>. Invariabil, ontologia sa națională a gravitat în jurul principiului monovalent al antisemitismului, elevat la rangul de reper absolut al înțelegerii lumii<sup>13</sup>. Deși principal ostil democrației liberale, cuzismul a rămas atașat parlamentarismului electoral,

<sup>7</sup> Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914-1945*, New York, Routledge, 1996, p. 16-19.

<sup>8</sup> Valentin Săndulescu, *Note privind extremismul de dreapta în România Mare: clarificări doctrinare și practici politice*, în SMIC, s.n., vol. XII, 2013, p. 186.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 190-191; idem, *Revolutionizing Romania from the Right: The Regenerative Project of the Romanian Legionary Movement and its Failure (1927-1937)*, teză de doctorat, Budapesta, Central European University, 2010, p. 60-61.

<sup>10</sup> Constantin Iordachi, *Fascism, violență și purificare. Spre o nouă agendă de cercetare*, în idem (ed.), *Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religii politice*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2014, p. 12.

<sup>11</sup> Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau Biserica în stat? O istorie a Bisericii Ortodoxe Române: 1918-2023*, București, Editura Humanitas, 2023, p. 48.

<sup>12</sup> Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A. C. Cuza în politica românească*, București, Editura Curtea Veche, 2012, p. 12-14.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 163.

dar a clamat în permanență ascendentul moral în baza opoziției sale combative față de alteritatea evreiască, legitimată prin referințe la iudeofobia istorică a ierarhiei ecleziastice și a elitelor culturale autohtone<sup>14</sup>.

În mod cert, antisemitismul cuzist nu a fost produsul izolat al României moderne, importuri alogene fiind identificabile în preluarea de către A. C. Cuza a tezelor diseminate de teoreticieni occidentali ai rasei la finalul secolului al XIX-lea, precum Arthur de Gobineau sau Houston Stewart Chamberlain<sup>15</sup>. Stereotipul conflictului existențial dintre forțele ariene și blocul semit, clișeu rasial privind contaminarea maladivă a națiunilor prin contactul cu iudaismul, teama de degenerarea biologică a corpului colectiv au fost noțiuni însușite de Cuza drept legități istorice. Sub influența acestora, cuzismul a definit, conform explicațiilor lui Marius Turda, un mesianism colectiv *sui-generis*, în care au fost contopite palingeneza conservatoare, naționalismul cultural modern, antisemitismul tradițional, iliberalismul antidemocratic și rasismul doctrinar<sup>16</sup>.

Contextul european a oferit un ambient prielnic pentru proliferarea viziunilor amintite, în modernitatea târzie antisemitismul distanțându-se de preceptele teologice ale secolelor anterioare și dobândind noi sensuri. Superstițiile rudimentare au fost marginalizate treptat, iar spațiul liber a fost ocupat de dimensiunea rasială, pe filiera pseudoștiinței instituționalizate sau a iraționalismului ocult<sup>17</sup>. După încheierea primei conflagrații mondiale, radicalismul antisemit a fost împins la paroxism prin intermediul construcției hibride a „iudeo-bolșevicului”, care a unificat motivul xenofob latent cu spectrul revoluției sovietice iminente<sup>18</sup>. Conform analizei lui Paul Hanebrink, arhetipul iudeo-comunismului, proteic și transnațional, a inspirat un val contrarevoluționar, antidemocratic și rasist, iar profilul „zelotului etno-ideologic” reprezentat de evreul bolșevic a constituit un mobil esențial pentru proiectele maligne ale dreptei, de la derapajele autocratice până la dezlănțuirile pogromurilor<sup>19</sup>. În plus, mutațiile radicale ale interbelicului au facilitat atât reactivarea unor mituri antisemite latente, cât și crearea de narațiuni

<sup>14</sup> Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la Al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2010, p. 100-101, 130-143.

<sup>15</sup> Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”, mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 73-74; Marius Turda, *Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-Century Romania*, în „Totalitarian Movements and Political Religions”, vol. 9, nr. 4/2008, p. 445-446.

<sup>16</sup> Marius Turda, *op. cit.*, p. 446-447; Lucian T. Butaru, *op. cit.*, p. 105-121. Pentru o contextualizare a genezei, evoluției și remanențelor antisemitismului politic autohton, cu deschideri istoriografice consistente, vezi Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *Vechimea, răspândirea și diversitatea antisemitismului politic din România interbelică. Problemele istoriografiei*, în Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *Antisemiții politici români (1918-1940)*. A. C. Cuza, Alexandru Resmeriță, Elena Bacaloglu, Constantin Zoppa, Titus P. Vișor, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2025.

<sup>17</sup> Stanley G. Payne, *op. cit.*, p. 31-32.

<sup>18</sup> Eliza Ablovatski, *The 1919 Central European Revolutions and the Judeo-Bolshevik Myth*, în „European Review of History/Revue européenne d'histoire”, vol. 17, nr. 3/2010, p. 473-474, 480.

<sup>19</sup> Paul Hanebrink, *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*, Londra, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2018, p. 4, 8-9.

fantasmagorice noi. Exemplele de referință au fost scenariul fictiv al *Proto-coalelor Înțelepților Sionului*, pretinsa demascare a unei cabale iudaice care ar fi vizat deraierea ordinii mondiale, respectiv populara *Dolchstoßlegende*, fabricație diseminată dinspre spațiul german potrivit căreia comunitățile evreiești din statele beligerante, raliat revoluției internaționale comuniste, ar fi provocat distrugerile și înfrângerile belice<sup>20</sup>. Prin urmare, pretutindeni pe continent, forțele presupus destabilizatoare ale lumii moderne, de la socialismul revoluționar până la materialismul capitalist, de la liberalismul democratic până la internaționalismul plutocratic, au fost integrate în reprezentarea stigmatizantă a inamicului iudaic<sup>21</sup>. Paroxismul acestei spirale ideologice a fost atins de metafizica rasială a național-socialismului, care a redus evreul, potrivit aserțiunilor lui Amit Varshizky, la condiția de „agent al fragmentării ontologice”<sup>22</sup>, pavând astfel calea genocidului.

Cât privește modernitatea cultural-politică autohtonă, aceasta a fost practic edificată pe fundații antisemite, definirea unei structuri naționale sub presiunea forțelor transformatoare ale epocii moderne implicând raportarea la evreitate ca la reperul extern ireductibil<sup>23</sup>. Antisemitismul modern românesc a fost tradus inclusiv în măsurile politico-juridice ale unui stat mereu ostil perspectivelor de emancipare a minorităților<sup>24</sup>, în acest sens Constantin Iordachi distingând o succe-

<sup>20</sup> Câteva studii detaliate asupra istoriei antebelice, interbelice și postbelice a *Proto-coalelor Înțelepților Sionului*, accentuând implicațiile transnaționale ale imaginarului conspiraționist, sunt reunite în Michael Hagemester, *The Perennial Conspiracy Theory: Reflections on the History of The Protocols of the Elders of Zion*, Londra, New York, Routledge, 2022. În spațiul românesc, narațiunea antisemită a fost tradusă și pusă în circulație la începutul deceniului al treilea de către Ion I. Moța, viitor personaj exponențial al legionarismului, la acea vreme student radical și artizan al unei campanii publicistice furibunde împotriva presupusei cabale iudaice, în paginile periodicului clujean „Dacia Nouă” (vezi *Protocoalele Înțelepților Sionului*, Orăștie, Tiparul și Editura „Libertatea”, 1923). Pentru marotele conspiraționiste pe care s-a fundamentat antisemitismul timpuriu al lui Moța, vezi Răzvan Ciobanu, *Legionarismul și „noua ordine” fascistă în gândirea lui Ion I. Moța*, în „Astra Salvensis”, anul IV, nr. 8/2016, p. 165-171. Un deceniu mai târziu, A. C. Cuza a prefăcut o traducere diferită a aceleiași lucrări în limba română (vezi *Tainele „Protocoalelor” Înțelepților Sionului*, București, Institutul de Arte Grafice „Îndreptarea”, 1933). Referitor la *Dolchstoßlegende*, o reconstituire sintetică a circumstanțelor traumatice în care mitul s-a cristalizat este oferită de Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918*, Londra, Penguin Books, 2015, p. 564-566.

<sup>21</sup> Aristotle Kallis, *Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe*, New York, Londra, Routledge, 2009, p. 25-29, 36-38.

<sup>22</sup> Amit Varshizky, *The Metaphysics of Race: Science and Faith in the Nazi Worldview*, Londra, New York, Routledge, 2025, p. 188-189.

<sup>23</sup> Răzvan Pârâianu, *Culturalist Nationalism and Anti-Semitism in Fin-de-Siècle Romania*, în Marius Turda, Paul J. Weindling (eds.), *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*, Budapesta, Central European University Press, 2007, p. 355-356.

<sup>24</sup> Raul Cârstocea, *Anti-Semitism in Romania: Historical Legacies, Contemporary Challenges*, în „ECMI Working Paper”, nr. 81, octombrie 2014, p. 5-6; idem, *Students Don the Green Shirt. The Roots of Romanian Fascism in the Antisemitic Student Movements of the 1920s*, în Regina Fritz, Grzegorz Rossoliński-Liebe, Jana Starek (eds.), *Alma Mater Antisemitica. Akademisches*

siune a stadiilor legale ale excluderii pornind de la problema cetățeniei. De la formarea statului național, statutul de cetățean a fost în cea mai mare parte a timpului greu accesibil evreilor, inițial prin condițiile prohibitive impuse după unificarea statală de la mijlocul secolului al XIX-lea, apoi prin efectele ofensivei antimigraționiste din fazele de consolidare a regimului parlamentar, iar ulterior prin perpetuarea formelor discriminatorii de la obținerea independenței până la finalul perioadei antebelice<sup>25</sup>. Efectul obstacolelor normative a fost amplificat de un climat în care discursurile și practicile ostile la adresa diferenței etno-confesionale, diseminate vreme de secole dinspre mediile ecleziastice ortodoxe<sup>26</sup>, dar persistente și în rândul celor romano-catolice<sup>27</sup> și greco-catolice<sup>28</sup>, s-au suprapus resentimentelor economice, prejudecăților rasiale și restricțiilor politice<sup>29</sup>. Spațiul românesc a devenit cadrul procesului definit de Andrei Oișteanu drept „*feedback* cultural”, un transfer al „antisemitismului popular”, primitiv, de extracție rurală premodernă, înspre „antisemitismul intelectual”, sofisticat, în expresie urbană modernă, (re)diseminat apoi în contextele sale originare<sup>30</sup>. Ca punct de inflexiune, Oișteanu a distins prima conflagrație mondială, sub efectul căreia s-a sedimentat mitul „*Judaeus ex machina*”, blamarea integrală a iudaismului pentru carențele reale sau imagine ale trecutului și prezentului național<sup>31</sup>. Violențele discursive și fizice aferente validează sentința aspră formulată de Hannah Arendt, în analiza originilor culturale ale Holocaustului, conform căreia România modernă a fost „cea mai antisemită țară din Europa antebelică”<sup>32</sup>.

După Primul Război Mondial, efectele traumei belice, avansurile revoluționarismului sovietic, tensiunile dintre inițiativele centralizatoare și specificul regional, vulnerabilitatea instituțiilor democratice, precaritatea socio-economică

---

Milieu, *Juden und Antisemitismus an den Universitäten Europas zwischen 1918 und 1939*, Viena, New Academic Press, 2016, p. 40-41.

<sup>25</sup> Constantin Iordachi, *Liberalism, Constitutional Nationalism and Minorities: The Making of Romanian Citizenship, c. 1750-1918*, Leiden, Boston, Brill, 2019, p. 265-267.

<sup>26</sup> Paul A. Shapiro, *Faith, Murder, Resurrection: The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church*, în Kevin P. Spicer (ed.), *Antisemitism, Christian Ambivalence and the Holocaust*, Bloomington, Indiana University Press, 2007, p. 136-138; Ionuț Florin Biliuță, *Sowing the Seeds of Hate: The Antisemitism of the Orthodox Church in the Interwar Period*, în „Shoah: Intervention, Methods, Documentation”, vol. 3, nr. 1/2016, p. 20-21; Ion Popa, *The Romanian Orthodox Church and the Holocaust*, Bloomington, Indiana University Press, 2017, p. 23-28.

<sup>27</sup> Philippe Henri Blasen, *The Roman Catholic Bishopric of Iași and the Jews (1941-1944)*, în ArchM, vol. XII, 2020, p. 194-197.

<sup>28</sup> Ion Popa, *Nationalism, Conspiracy Theories, and Antisemitism in the Transylvanian Greek Catholic Newspaper Dumineca on the Eve of the Holocaust (1936-1940)*, în „Holocaust and Genocide Studies”, vol. 34, nr. 1/2020, p. 66-74.

<sup>29</sup> William Brustein, Amy Ronnkvist, *The Roots of Anti-Semitism: Romania before the Holocaust*, în „Journal of Genocide Research”, vol. 4, nr. 2/2002, p. 227.

<sup>30</sup> Andrei Oișteanu, *Inventing the Jew: Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures*, Londra, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009, p. 5.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 252.

<sup>32</sup> Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Londra, Penguin Books, 2006, p. 190.

și ameliorarea statutului politico-juridic al evreilor au oferit tot atâtea pretexte pentru dreapta radicală, apoi pentru cea fascistă, de a recupera antisemitismul ca temă centrală a noilor dezbateri naționale<sup>33</sup>. Primii ani de pace au permis proliferarea formelor asociaționiste ultranaționaliste, ortodoxiste, antisemite și anticomuniste, care au instituit construcții politice efemere, au articulat doctrine radicale și au captat aderenți din bazine sociale diverse<sup>34</sup>. Garda Conștiinței Naționale din Moldova, Acțiunea Românească din Transilvania, Frățiile de Cruce din Apuseni, formațiunile Arcașilor din Bucovina, Fascia Națională Română din Vechiul Regat au ilustrat capacitatea noului antisemitism naționalist de a ralia segmente importante de public în jurul propriilor agende identitare<sup>35</sup>. Din acest peisaj turbulent, Liga Apărării Național-Creștine a străpuns, la începutul deceniului al treilea, ca vehicul politic definitoriu al dreptei radicale, în virtutea a două avantaje majore. Pe de o parte, configurația sa inițială a fost suficient de flexibilă pentru a încorpora multe dintre formațiunile enumerate într-o structură comună, înfățișată drept bloc unitar al „naționalismului integral”, capabil de a oferi „rezolvirea neîntârziată a chestiunii jidovești” și de a preveni „întronarea regatului universal al lui Israel”<sup>36</sup>. De cealaltă parte, demersul lui A. C. Cuza, în cooperare cu apropiatul colaborator Nicolae Paulescu, un alt teoretician de prim ordin al rasei, a venit în culminarea experiențelor politice din deceniile anterioare, de la Partidul Naționalist-Democrat, fondat în 1910, care constituise, în ciuda eșecurilor electorale, o prezență vizibilă în antebelic, mai ales prin aportul fondator al lui Nicolae Iorga<sup>37</sup>, până la Uniunea Națională Creștină, creată în 1922, care a anticipat formula ligistă. Un element de continuitate esențial în evoluția structurilor asociaționiste constituite de A. C. Cuza, pregnant încă de la finalul secolului al XIX-lea<sup>38</sup>, a fost militantismul radical studentesc, manifestat plenar în anii interbelici, precum în contextul revoltei naționale a studenților antisemiți din 1922<sup>39</sup>, care a avut un

<sup>33</sup> Constantin Iordachi, *Liberalism, Constitutional Nationalism and Minorities*, p. 600.

<sup>34</sup> Pentru trecerea în revistă a principalelor expresii ale asociaționismului ultranaționalist și antisemit din primii ani postbelici, vezi Armin Heinen, *op. cit.*, p. 107-109; Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 34-40. Pentru reconstituirea traiectoriei unora dintre respectivele formațiuni prin filtrul biografiei exponenților lor, vezi Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *op. cit.*

<sup>35</sup> Roland Clark, *From Elite Pamphleteers to Social Movement Protagonists: Antisemitic Activism in 1920s Romania*, în „Studies on National Movements”, vol. 4, nr. 1/2019, p. 1-3.

<sup>36</sup> Ioan Istrate, *Proiect de program pentru Unirea asociațiilor naționaliste („Liga Apărării Naționale Creștine”, „Acțiunea Românească” și „Fascia Națională Română”)*, Cluj, Tipografia Națională, 1924, p. 3, 16.

<sup>37</sup> Pentru rolul naționalismului antisemit în parcursul politico-ideologic al lui Iorga, vezi Georgiana Țăranu, *Nicolae Iorga și seducția fascismului italian*, București, Editura Humanitas, 2025, p. 47-51, 56-57.

<sup>38</sup> Pentru o descriere a erupțiilor violente ale antisemitismului românesc modern, cu referințe la cariera politică timpurie a lui A. C. Cuza, vezi Maria Mădălina Irimia, *Violența antisemită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pogromul de la Iași din 1899*, în „Revista de Istorie a Evreilor din România”, 2019-2020, nr. 4-5 (20-21): *Discurs și violență antisemită în România modernă*, editor Adrian Cioflâncă, p. 65-66, 85, 88-89.

<sup>39</sup> Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 11-14.

efect catalizator asupra dreptei radicale, iar ulterior a fost evocată canonic drept impulsul original al legionarismului.

Spre deosebire de experimentele precursore, LANC, instituită formal pe 4 martie 1923, cu prilejul unei manifestații de masă desfășurate la Iași, a beneficiat de aportul unui nucleu intelectual solid, provenit preponderent din mediile universitare, un teren favorabil antisemitismului politic<sup>40</sup>. Organizația cuzistă a reușit atât înregimentarea figurilor marcante ale corpului profesoral iudeofob, precum Traian Brăileanu, Corneliu Șumuleanu, Ion Cătuneanu, Ion Găvănescul și alții, cât și mobilizarea militantismului studentesc, de pildă, prin recrutarea viitorului protagonist al fascismului românesc, Corneliu Zelea Codreanu<sup>41</sup>. Cu asemenea date, LANC a constituit, conform aserțiunilor fondatorului său, „productul laborios al evoluției unei idei generale – a ideii naționaliste creștine – formată ca doctrină în curs, nu mai puțin, de patruzeci de ani”, oferind un instrument instituțional pentru „mișcarea națională a timpului nostru”. În epoca partidelor etichetate peiorativ drept „mici asociații cari desbină”, „stagnații particulare, anahronice”, nereprezentative, manipulabile de către forțele ostile interesului național, A. C. Cuza a imaginat „o organizație subordonată ideii”, superioară înțelegerii tradiționale a politicului în istoria românească<sup>42</sup>.

Într-un deceniu și jumătate de existență, formațiunea cuzistă a dezvoltat un program antisemit maximalist, care viza excluderea evreilor din toate ramurile economiei, administrației, politicii și educației, a creat un mecanism propagandistic sofisticat, compus atât din ziare naționale, cât și din periodice locale sau regionale, a coborât din saloanele elitelor în rândurile intelighenției rurale, a pus bazele unei infrastructuri de ajutor social, a întreținut legături strânse cu instituțiile ecleziastice și a instituit o rețea financiară proprie<sup>43</sup>. După cum secțiunile următoare ale analizei o demonstrează, prin propaganda ideologică, expansiunea

<sup>40</sup> Lucian Nastasă, *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Studiu introductiv*, în idem (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, 2011; Dragoș Sdrobiș, *op. cit.*, p. 175-181.

<sup>41</sup> Horia Bozdoghină, *A. C. Cuza – politicianul antisemit*, în ArchM, vol. IX, 2017, p. 152.

<sup>42</sup> A. C. Cuza, *Călăuza bunilor români*, ediția a III-a revizuită și adăugită, Iași, Editura Presa Bună, 1927, p. v, xi.

<sup>43</sup> Roland Clark, *From Elite Pamphleteers to Social Movement Protagonists*, p. 16-19, 24-26. Pentru a oferi doar un exemplu, în jumătate de deceniu de la fondare, formațiunea național-creștină a dezvoltat o rețea impresionantă de publicații, acoperind toate regiunile țării: „Apărarea Națională” (oficiul central), „Înfrățirea Românească” (Cluj), „Chemarea” (Botoșani), „Unirea” (Craiova), „Deșteptarea Română” (Ploiești), „Solidaritatea creștină” (Brăila), „Lupta națională” (Focșani), „Sentinela” (Focșani), „Lancea” (Focșani), „Spada” (Cernăuți), „Svastica Banatului” (Timișoara), „Frăția creștină” (Galați), „Strălucitorul” (Constanța), „Ogorul nostru” (Turnu Severin), „Voința poporului” (Arad), „Pana” (Iași), „Sentinela română” (Vatra Dornei) și „Libertatea” (Orăștie, ziarul de tradiție naționalist al protopopului Ioan Moța, care a dobândit ulterior coloratură fascistă). Vezi Gheorghe T. Pop, *Caracterul antinațional și antipopular al activității Partidului Național Creștin*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 65, n. 41; Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2004, p. 152.

politică și mobilizarea socială, LANC a reprezentat un model ilustrativ al dreptei radicale cu puternic impact în teritoriu.

## II. Tipare propagandistice locale ale dreptei radicale național-creștine

La mijlocul deceniului al treilea, primele documente elaborate de autorități locale în legătură cu apariția LANC în județele Botoșani și Dorohoi s-au concentrat asupra canalelor de comunicare ale formațiunii, ansamblul propagandistic al acesteia fiind fundamental pentru edificarea citadelor sale politice și electorale în nordul Moldovei. De la finalul anului 1925, odată cu fondarea filialei LANC din Botoșani, municipiul a fost integrat rețelei publicistice național-creștine, după cum o indică apariția periodicului „Chemarea” sub coordonarea doctorului Haralamb Vasiliu, liderul organizației locale și unul dintre actorii recurenți ai analizei de față. Tolerat legal, ziarul a îndemnat explicit, de la primele numere, „populația creștină, atât de la sate, cât și de la orașe, ca să nu mai cumpere nimic de la evrei din cele ce se pot găsi la comercianți români”<sup>44</sup>, reproducând teoriile lui A. C. Cuza referitoare la conflictul care ar fi angrenat națiunea română și comunitatea iudaică în sectoarele producției, comerțului sau finanțelor. Incitarea la boicot a presei cuziste a alimentat tensiunile interetnice și a provocat o „mare agitație printre evreii comercianți din localitate”, mai ales în condițiile în care doctorul Vasiliu, prin incursiuni rurale frecvente, se asigura personal de distribuția propagandei național-creștine la sate<sup>45</sup>. Pe lângă contribuțiile locale, orizontul publicistic al LANC în județele Botoșani și Dorohoi a mai inclus platforme regionale sau naționale, un exemplu notabil fiind „Înfrățirea Românească”, periodic clujean popular în teritoriu în virtutea conținutului său accesibil. De pildă, ziarul ardelean a reprezentat un instrument util pentru familiarizarea cu lucrările congresului național al partidului din 1925, oferind explicații detaliate asupra doctrinei cuziste și beneficiind de o răspândire extinsă în județul Botoșani, „alături de numeroase broșuri și ziare ce apar în Capitală și în diferite puncte ale țării” sub egida dreptei radicale<sup>46</sup>.

Suporturile vizuale care au acompaniat presa scrisă au abordat teme dintre cele mai diverse și au permis propagandiștilor național-creștini specularea oportunistă a subiectelor de actualitate. Spre exemplu, în preajma crizei dinastice din toamna lui 1925, provocată de abdicarea principelui moștenitor Carol, la Botoșani au fost distribuite manifeste fotografice care îl reprezentau pe monarhul extras din linia succesorală, inoculând ideea că „principele ar fi abdicat din alte cauze decât din cele cunoscute”<sup>47</sup>. Subtextul conspiraționist trimitea la presupusele convențe ale elitelor autohtone cu cercuri alogene interesate de destabilizarea statului

---

<sup>44</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 3 r.-v.

<sup>45</sup> *Ibidem*. Materialul a fost tipărit la Tipografia „Carpați” din Str. Lăpușneanu, nr. 25, municipiul Botoșani, și depozitat la domiciliul doctorului Vasiliu, care își asumase rolurile de coordonator editorial și de distribuitor al ziarului pe teritoriul județului.

<sup>46</sup> *Ibidem*, f. 11 r.-v.

<sup>47</sup> *Ibidem*, f. 79.

român. Materialele vizuale și textuale diseminate de LANC au fost însoțite invariabil de simbolul svasticii, omniprezent în ciclurile electorale, când dreapta radicală desfășura cea mai intensă activitate în plan local. Reacțiile inițiale ale autorităților au fost ferme, după cum o demonstrează contextul alegerilor legislative din mai 1926, când „împotriva tuturor ziarelor și publicațiilor purtând semnul svastică, afară de ziarul «Apărarea Națională»”, au fost luate „măsuri de prohibire”<sup>48</sup>. La Botoșani, presa locală a consemnat constrângerile semnificative de care au avut parte „ligiștii d-lui Cuza”<sup>49</sup>. În ciuda restricțiilor și a stadiului incipient al infrastructurii sale electorale, LANC a obținut un scor demn de luat în considerare la urne (4,76%), circumscriptiile județene de vârf ale formațiunii fiind chiar cele examinate în prezentul demers<sup>50</sup>. Cea mai bună prestație națională, concretizată într-o majoritate relativă, a fost înregistrată la Dorohoi (40,40%), locul secund între feudele cuziste revenind Botoșaniului (29,53%)<sup>51</sup>. Prin urmare, LANC putea clama statutul de actor politic cu o structură regională robustă, o forță națională crescândă și un succes public moderat, chiar dacă triumful inițial nu a mai fost replicat până la mijlocul deceniului următor, după cum o vor indica descrierile subsecvente ale prestației organizației la diferitele scrutine. Din perspectiva efectelor propagandistice, virulența retoricii cuziste s-a dovedit persuasivă pentru un public rezonant la mesajele care descriau profilul iudaic în tușe demonice, maladive sau parazitare și care propuneau un model comunitar închis, în termenii excluziunii etnice și confesionale<sup>52</sup>.

Liniile de falie trasate de ultranaționalismul antisemit au fost amplificate în ciclurile electorale ulterioare, iar cu prilejul scrutinului legislativ din iunie 1931, în raza județului Botoșani circula un manifest ilustrat „care represintă băncile evreești trosnite de svastică”. Textele aferente imaginilor evocau practicile

<sup>48</sup> *Ibidem*, f. 84.

<sup>49</sup> „Vestea”, anul I, nr. 19/16 mai 1926.

<sup>50</sup> În județul Botoșani, pe lista LANC pentru Adunarea Deputaților au fost incluși Haralamb Vasiliu, Alexandru Bacaloglu, Iordan Popovici, V. Gallin și V. Țăranu, în vreme ce pentru Senat a candidat Nicolae Paulescu. În județul Dorohoi, la Adunarea Deputaților au fost înscrși Corneliu Șumuleanu, Gh. Stroici, Ilie Gârneață și M. Gh. Iacobovici, iar la Senat a figurat preotul D. Ștefănescu (MOF, 4 iunie 1926, p. 8012, 8026; 5 iunie 1926, p. 8122, 8128).

<sup>51</sup> Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din mai 1926*, în Florin Müller (coord.), *Elite parlamentare și dinamică electorală în România, 1919-1937*, București, Editura Universității din București, 2009, p. 141-144. Următoarele circumscriptii județene în care LANC a performat aparțin aceluiași areal regional: Câmpulung (27,54%), Rădăuți (22,02%), Iași (20,70%), Suceava (17,65%). Dintre cei 10 deputați aleși din partea LANC, au pătruns în legislativ Haralamb Vasiliu din partea județului Botoșani, respectiv Corneliu Șumuleanu din partea județului Dorohoi, lista cuziștilor fiind completată de Paul Iliescu (ales la Câmpulung), M. P. Florescu (la Fălticeni), Ion Zelea Codreanu (la Rădăuți), Valer Pop (la Satu Mare), Gheorghe Cărlan (la Suceava), Ion Găvănescul (la Iași) și I. Lecca (la Neamț).

<sup>52</sup> Mihai Chirvăsuță, „Ei” vs. „noi” în discursul electoral al Ligii Apărării Naționale Creștine. *Studiu de caz: alegerile parlamentare din România în mai 1926*, în „Sfera Politicii”, nr. 1-2/2019, p. 60, 67, 74. Expunerea lui Chirvăsuță consemnează virulența mesajului electoral național-creștin, proiectarea în registru dezumanizant a evreilor mobilizând cu recurență calificative repugnante, precum „paraziți”, „corbi”, „lipitori”, „viermi”, „vipere”.

economice exploatare asociate evreilor și presupusa lor influență financiară asupra actorilor politici tradiționali<sup>53</sup>. Sloganul manifestului – „Jos camăta, jos servitorii cămătarilor cari candidați pe listele partidelor, jos partidele cari sprijinesc pe cămătari și trăiesc din mila lor!” –, interpretat judicios de autorități drept „un îndemn de ațâțare a populației”, a condus la interdicția materialului inflamator<sup>54</sup>. De altfel, activitatea publicistică a filialei cuziste din Botoșani în contextul agitațiilor electorale din 1931 a atras inclusiv reacții oficiale mai severe. Eșaloanele sale superioare au fost vizate de percheziții domiciliare, anchete minuțioase și litigii îndelungate din cauza propagandei „incendiare”<sup>55</sup>, asemenea episoade locale acompaniind o prestație națională modestă în cadrul scrutinului<sup>56</sup>.

În spiritul influențelor și schimburilor care au angrenat vechile și noile drepte continentale dincolo de granițele naționale<sup>57</sup>, facțiuni din interiorul LANC au militat constant pentru racordarea la circuite politice externe. Interacțiunile național-creștinilor cu parteneri din afara țării au variat de la contacte ideologice și coordonare propagandistică până la sprijin logistic și suport material. Efectele dinamicilor transnaționale în nordul Moldovei sunt exemplificate de un congres regional organizat de cuzziști în februarie 1932, la Suceava, la care au participat delegați din județele Putna și Botoșani, eveniment înfățișat ca întrunire supra-națională de anvergură a radicalilor antisemiți. Prezența exponenților unor curente iudeofobe din Franța, Elveția și Germania a facilitat reprezentarea episodului în cheia diplomației informale și a permis cuzismului exagerarea aportului propriu în definirea viziunilor comune ale extremei drepte europene în probleme stringente, precum revizionismul<sup>58</sup>. Figuri influente în ierarhia național-creștină au avut un rol activ în inițierea legăturilor<sup>59</sup>, artisanul evenimentului de la Suceava

<sup>53</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 84.

<sup>54</sup> *Ibidem*, f. 268.

<sup>55</sup> *Ibidem*, f. 267 r.-v. Membrii conducerii LANC Botoșani care au semnat manifestele interzise, fiind vizati de represalii, au fost Haralamb Vasiliu, C. Possa, I. Teodoru, P. Ștefănescu, C. Suceveanu, N. Enășescu, V. Țăranu, Ismail Popovici, I. C. Grassu și Radu Irimuș.

<sup>56</sup> Pentru al treilea ciclu electoral consecutiv, LANC nu a atins performanțele din mai 1926, înregistrând doar 3,89% la nivel național. Vezi Alexandru Mădescu, *Conflict politic și ideologic în campania electorală din 1931*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 256.

<sup>57</sup> Aristotle Kallis, *The Fascist New Order, Violence, and Creative Destruction*, în Arnd Bauerkämper, Grzegorz Rossoliński-Liebe (eds.), *Fascism Without Borders: Transnational Connections and Cooperation between Movements and Regimes in Europe from 1918 to 1945*, New York, Berghahn Books, 2017, p. 43-44.

<sup>58</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 274.

<sup>59</sup> Integrarea LANC în rețelele transnaționale a beneficiat de factori favorizanți la nivel regional. Anul 1932 a adus intensificarea agitațiilor iredentiste în rândul comunităților germano-fone din Bucovina, cu efecte resimțite în Moldova de Nord. În acest sens, Inspectoratul Regional de Poliție Cernăuți avertiza structurile subordonate, inclusiv pe cele din județul Dorohoi, asupra propagandei național-socialiste din mediul rural, în spatele apelurilor la solidaritate etnică fiind întezărite inițiative subversive: „În satele din Bucovina, agenții germani originari din Germania [*sic*], sub masca că fac propagandă culturală și religioasă, îndeamnă populația germană la solidarizare și luptă pentru desrobirea lor de sub stăpânire streină. Acești agenți ar fi adepți ai mișcării «hitleriste» din Germania” (AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 3/1932, f. 60 r.-v., 61; dosar 6/1932, f. 70).

fiind doctorul Vasile Trifu, aflat în atenția organelor de supraveghere pentru conferințele antisemite susținute în străinătate și pentru „strânsa corespondență” întreținută „cu toate mișcările antisemite din întreaga Europă și Americă”<sup>60</sup>. În aceeași cheie, în vara lui 1932 și primăvara lui 1933, Gheorghe A. Cuza, fiul liderului național-creștin și secretarul general al formațiunii, a întreprins o serie de deplasări în Germania la invitația conducerii *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP), cu scopul de a asimila reperele politicii național-socialiste și de a le adapta ulterior datelor românești<sup>61</sup>. Din nou, ecourile transnaționale au fost resimțite în teritoriu, atunci când Gheorghe A. Cuza, prezent la Albești, în județul Botoșani, în mai 1933, pentru inaugurarea filialei locale, a distribuit cadrelor cuziste uniforme „hitleriste”<sup>62</sup>. Nu întâmplător, în aceeași perioadă s-au intensificat raporturile de cooperare dintre LANC și curentul național-socialist autohton constituit în jurul liderului sas Fritz Fabritius, apropierea politică și ideologică fiind facilitată de conexiunile comune cu fascismul german<sup>63</sup>.

În acești ani, presa locală național-creștină, într-un registru ideatic similar publicațiilor naționale, dar și organelor de propagandă externă care circulau în provincie<sup>64</sup>, a manifestat o fascinație pentru fascismul italian și național-socia-

<sup>60</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 274.

<sup>61</sup> Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 80-81.

<sup>62</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 298.

<sup>63</sup> Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 84-85, Armin Heinen, *op. cit.*, p. 177, 232; Philippe Henri Blasen, *Extrema dreaptă antisemită*, în Andrei Corbea-Hoișie, Rudolf Gräf (eds.), *Limbă și cultură germană în România (1918-1933)*, vol. I, Iași, Editura Polirom, 2023, p. 440-446. Din postura de fondator, în 1922, al Selbsthilfe, organizație radicală a sașilor din Transilvania, apoi, în 1932, al succesoarei sale, Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien (NSDR), ambele situate în orbita naționalismului antisemit german, Fritz Fabritius a întreținut o corespondență cu A. C. Cuza încă din 1922. De la începutul deceniului al patrulea, colaborarea celor doi a prins contururi mai ferme, iar în martie 1932, la Timișoara, a fost parafat un acord de cooperare electorală, semnat din partea LANC de către Gheorghe A. Cuza și Alexandru Țieranu, liderul filialei Timiș-Torontal, iar din partea național-socialiștilor de către Fritz Fabritius și ing. Iosif Langenecker. Deși inaplicabil din cauza impedimentelor juridice confruntate de NSDR, acordul a subliniat unitatea de viziune a semnatărilor în chestiunea antisemitismului. În perioada 1932-1933, atât contactele reciproce dintre NSDR și LANC, cât și raporturile amândurora cu Germania au dobândit o nouă intensitate. În ceea ce îi privește pe național-creștini, după *Machtergreifung*, A. C. Cuza a fost invitat cu recurență la evenimentele organizate de Legația germană și a participat la manifestările național-socialiste de la Nürnberg, obținând, în 1935, o audiență la Führer. Probe similare de atașament politico-ideologic au venit din partea celui alt viitor lider național-creștin, Octavian Goga, care prin intermediul lui Friedrich Weber, detașatul serviciului de presă al regimului național-socialist în România, și la recomandarea lui Friedrich-Werner Graf von der Schulenburg, ministrul plenipotențiar german la București, a obținut, în septembrie 1933, audiențe atât la Hitler, cât și la Goebbels.

<sup>64</sup> La mijlocul deceniului al patrulea, în Moldova de Nord, cenzura oficială a emis ordine repetate de confiscare a publicațiilor străine considerate subversive, precum „Il Regime Fascista”, „La Nazione”, „La Stampa” sau „Corriere della Sera”, ale fascismului italian, „Völkischer Beobachter” și „Der Angriff”, ale național-socialismului german, respectiv „Action Française”, a extremei drepte franceze (AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1934, f. 129; dosar 9/1936, f. 122). În schimb, ca ilustrare a inconsecvenței cenzurii, erau permise „broșurile ce conțin discursuri oficiale în limbile franceză, germană și română rostite de Adolf Hitler și Goebbels [...] în cazul în care se trimit cu titlu de orientare, în exemplare reduse, prin poștă” (*ibidem*, dosar 9/1936, f. 309).

lismul german, înfățișate drept forțele dominante ale unei noi ordini istorice. Într-un număr din „Chemarea”, liderii carismatici fasciști au fost descriși hagiografic drept modele exemplare pentru națiunile de pretutindeni. Contribuția intitulată *Doi oameni de ispravă*, sub egida redacției, le atribuia lui Hitler și Mussolini trei merite monumentale: reprimarea pericolului revoluționar comunist, suprimarea rețelelor oculte ale francmasoneriei<sup>65</sup> și cabalei iudaice, respectiv anularea pluripartidismului și a electoralismului democratic. Argumentele enunțate relatau narațiunile propagandistice ale regimurilor elogierte, inclusiv tema conspirației universale<sup>66</sup> predestinate înfrângerii în fața cruciadei naționaliste:

Mussolini în Italia și Hitler în Germania, ca niște oameni trimiși de Dumnezeu, în timp ce țările lor erau bântuite de nebunia comunistă, au izbutit să pună mâna pe cârmă, să înscăuneze domnia naționalistă și să-și scape fiecare neamul de la pieire. Ei au distrus hidra francmasonică și au tăiat ghiaralele jidovime; au adus liniște în țară și au asigurat bunul trai al poporului, dând pâine și belșug tuturor acelor cari trăiesc din muncă cinstită. Nici unul din ei nu lucrează cu partide și cu alegeri și astăzi 30 milioane Italiani și 70 milioane Germani, în mijlocul Europei bântuite de frământări politice și de sărăcie, trăiesc fericiți binecuvântând pe acești doi oameni de ispravă. Dar nu numai țările lor, ci și Europa întreagă trebuie să le poarte recunoștință, căci ei au mântuit lumea creștină de prăpădul bolșevic. Fără ei toate țările Europei, cu noi dimpreună, ar fi fost astăzi un iad cum este Rusia, unde anticristul Iuda domnește prin foamete și omoruri<sup>67</sup>.

Funcția distopiei sovietice de referință negativă absolută evidențiază forța „mitologiei antibolșevice” reperate de Robert Gerwarth și John Horne în imaginarul extremei drepte, respingerea stângii radicale în tradiția contrarevoluționară modernă lăsând locul, în contextul interbelic, viziunilor apocaliptice asociate proiectului leninist și replicilor sale continentale<sup>68</sup>. Cuplarea anticomunismului cu antisemitismul a contribuit la consolidarea ambelor negații ideologice, în condițiile în care, potrivit analizei lui Paul Hanebrink, la nivelul întregului continent, vechile forme de excludere a evreului pe considerentele diferenței confessionale sau statutului apatrid au fost amplificate prin recursul la noile narațiuni ale conspirațiilor revoluționare<sup>69</sup>.

Cu toate acestea, odele aduse fascismului european nu au estompat rivalitatea acerbă a cuzismului cu varianta autohtonă a fenomenului, iar național-

<sup>65</sup> Pentru o perspectivă asupra publicisticii conspiraționiste a LANC pe marginea francmasoneriei, vezi Alexandru Rufanda, *O analiză a mesajului antimasonic reflectat în paginile publicației Ligii Apărării Național Creștine (LANC)*, „Înfrățirea românească”, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»”, s. Historica, tomul LX, 2021, p. 125-146.

<sup>66</sup> Lorna Waddington, *Hitler's Crusade: Bolshevism and the Myth of the International Jewish Conspiracy*, Londra, New York, I. B. Tauris, 2007, p. 46-47, 128-129.

<sup>67</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 403.

<sup>68</sup> Robert Gerwarth, John Horne, *Bolshevism as Fantasy: Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917-1923*, în Robert Gerwarth, John Horne (eds.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 40-44.

<sup>69</sup> Paul Hanebrink, *op. cit.*, p. 7-8.

creștinii și legionarii au concurat nu doar pe teren doctrinar, ci și în selecția socială a aderenților. La mijlocul anului 1933, în anticiparea unei noi runde electorale în cadrul căreia dreapta radicală a înregistrat un scor național semnificativ (4,82%)<sup>70</sup>, în județul Botoșani „numeroși preoți și învățători [...] primesc, prin poștă, diferite broșuri și reviste cu caracter de agitație din partea organizațiilor «Liga Apărării Național Creștine» și «Garda de Fer»”<sup>71</sup>. În mod evident, ofensiva propagandistică paralelă a dreptei radicale și a celei fasciste viza adeziunea notabililor satelor, după cum descrierea ulterioară a mecanismelor de mobilizare socială o detaliază. Totodată, asemenea legionarilor, național-creștinii au speculat în mod oportunist reperele comunitare ale tradiției pentru a-și consolida poziția, campaniile lor asidue de recrutare căutând „să profite de toate ocaziunile pentru a face propagandă la sate, în special la serbări populare, baluri, festivaluri, hore etc., în scopul de a obține aderenți la mișcare și batalioanele de asalt”<sup>72</sup>.

În tandem cu publicistica, avansurile locale ale LANC au fost marcate de proliferarea însemnelor vizuale, precum drapelele tricolore având în centru svastica, normalizarea acestora în spațiul public fiind atribuită în rapoartele oficiale unor sincope legale<sup>73</sup>. Conform demonstrației lui Philippe Henri Blasen, însușirea svasticii ca reper identitar atât în cazul cuzismului, cât și în cel al legionarismului, extragerea sa din recuzita antisemitismului internațional și revendicarea sa drept produs autohton dezvăluie, dincolo de influențe transnaționale de necontestat, unele incoerențe ideatice semnificative<sup>74</sup>. Atât A. C. Cuza, cât și Corneliu Zelea Codreanu au fost familiari cu încărcătura hermeneutică a svasticii, mai ales în lumina contactelor lor directe cu spațiul cultural german. Codreanu a uzat mai curând marginal de valențele simbolului, de pildă, prin afișarea în paginile primului organ de presă legionar, „Pământul Strămoșesc”, adesea în fuziuni stilizate cu crucea creștină<sup>75</sup>. În schimb, Cuza a supralicitat rolul propriu în popularizarea svasticii chiar dinaintea apariției național-socialismului, insistând asupra presupusei sale recurențe în trecutul ancestral românesc. În registrul prolix caracteristic, el a legat simbolul de credințele religioase ale popoarelor tracice, de concepțiile mistice ale migratorilor arieni, de scenariile legendare ale coloni-

<sup>70</sup> Mihai Petcu, *Alegerile parlamentare din decembrie 1933*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 304.

<sup>71</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 313.

<sup>72</sup> *Ibidem*, dosar 1/1933, f. 1030.

<sup>73</sup> *Ibidem*, dosar 12/1934, f. 33. În mai 1935, Inspectoratul Regional de Poliție Iași a transmis structurilor subordonate, din rândurile cărora făceau parte și cele din județul Botoșani: „Atâta timp cât arborarea drapelelor cu zvastică la sediul asociațiunii LANC nu cauzează vreo dezordine și nici nu constituie un prilej de incitare la rebeliune, organele polițienești nu pot proceda la ridicarea unor asemenea steaguri, întrucât nu există nici un text de lege care să prevadă dispozițiuni pentru arborarea drapelului”.

<sup>74</sup> Philippe Henri Blasen, A. C. Cuza, *German Antisemitism, and the Swastika*, în SUBB, *Historia*, vol. 67, nr. 1/2022, p. 24-25.

<sup>75</sup> *Ibidem*, p. 44-45.

zatorilor pelasgi sau de evoluțiile milenare ale creștinismului<sup>76</sup>. Amalgamul de ipoteze confuze nu a diminuat însă impactul svasticii în traiectoria cuzismului, asocierea sa cu LANC devenind comună în mentalul colectiv.

La mijlocul deceniului al patrulea, consolidarea dreptei radicale prin fuziunea dintre Liga Apărării Național-Creștine și Partidul Național Agrar, consfințită la Iași, pe 14 iulie 1935, a creat o forță notabilă la polul extremei drepte non-fas-ciste în forma Partidului Național-Creștin, sub conducerea bicefală a lui A. C. Cuza și Octavian Goga. Unificarea cuziștilor și a agrarienilor a permis extinderea infrastructurii partinice a ambelor formațiuni, dinamizarea mecanismelor lor de mobilizare socială, precum și creșterea suportului extern din partea regimului național-socialist german. În același timp, în provincie, inclusiv în nordul Moldovei, formarea PNC a implicat suficiente elemente de continuitate, liniile propagandistice parcurse vreme de un deceniu și jumătate fiind menținute, chiar dacă într-un ambient conflictual mai accentuat. Legat de acest ultim aspect, Andreea Kaltenbrunner descrie noul suflu al violențelor național-creștine de după fuziune, redând arealul nord-estic al României drept un teren propice propagandei PNC atât în logica raporturilor de rivalitate cu legionarismul, cât și prin prisma nivelului de popularitate al antisemitismului socio-economic și cultural-politic, respectiv al anticomunismului întreținut de proximitatea sovietelor<sup>77</sup>.

În Botoșani, manifestele semnate de PNC au reiterat afilierea ultranaționalistă, exclusivismul confesional și loialitatea dinastică. Stau mărturie materialele distribuite de către filiala din Hârlău, centru urban din sudul județului, prin care noua platformă politică a lui Goga și Cuza a fost înfățișată drept expresia „muncei noastre pusă cu tot sufletul în serviciul credinței creștine a Tronului și al Neamului Românesc”. Ghidați de asemenea repere, „românii din toate satele vecine, cu drapelele lor în perfectă ordine”, au fost îndemnați la încolonarea fizică și simbolică sub stindardul noului partid<sup>78</sup>. Preluată de Eugen Totoescu, avocat care își exercita activitatea ca jurist în cadrul CFR, filiala din Hârlău a profitat de sporul de credibilitate publică adus de fuziune pentru a încerca recrutarea unor notabili locali dincolo de reperele sociale tradiționale reprezentate de preoți și

<sup>76</sup> *Ibidem*, p. 56. În viziunea lui A. C. Cuza, svastica întruchipa „semnul străvechii noastre dăinuiri, semnul băștinășiei neamului românesc pe pământul său”. Un reper semiotic recurent, acesta s-ar fi aflat „în legătură cu cultul solar”, dar și cu orizonturile „rasei arice, și în special al ramurei Tracilor, din care ne tragem, prin Daci”. În lumea antică, „a trecut în cultul creștin și este forma primitivă a Crucii”, iar de-a lungul veacurilor ar fi devenit un leitmotiv etnografic, regăsit „pe monumente, pe cusăturile naționale, pe creștăturile și pe glugile ciobanilor, pe ouăle de paști, pe podoabele bisericesti” (A. C. Cuza, *Călăuza bunilor români*, p. 53-54).

<sup>77</sup> Andreea Kaltenbrunner, *Anti-Semitic Violence in Eastern Romania: The National Christian Party's Congress, 8 November 1936*, în „Contemporary European History”, vol. 33, 2024, p. 119-120. Privitor la dimensiunea regională a suprapunerilor ideologice dintre antisemitism și anticomunism, vezi și Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 299-302, 318-319.

<sup>78</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1935, f. 118. Manifestul LANC Hârlău anunța o întrunire, cu participare predominant rurală, pentru 22 septembrie 1935, la Grădina „Ramura” din localitate, pentru clarificarea programului politic al PNC.

învățători. Au fost vizați cu precădere magistrații, militarii și funcționarii administrativi, inițiativele de cooptare a acestora fiind lipsite de succese majore<sup>79</sup>, dar rămânând reprezentative pentru ambițiile crescânde ale dreptei radicale.

Amplificarea retorică a forței sociale a PNC, coroborată cu intenția de a recupera teritoriul cedat fascismului, a impulsionat pretenții tot mai frecvente privind accederea la guvernare. De pildă, un manifest al filialei din Botoșani din septembrie 1935 anticipa constituirea unui guvern național-creștin drept împlinirea necesară istoric a voinței populare. Întreaga națiune, afirma documentul, ar fi așteptat alternativa unificatoare la politicianismul perimat și la interesele iudaice din spatele acestuia, precum și transpunerea preceptelor creștinismului ortodox în acțiune politică fermă:

Se apropie guvernarea cuzistă. Țara întreagă o cere. Totul depinde numai de noi. Prin unirea, hotărârea și voința noastră vom înfrânge cârdășia politicianilor tâlhari cu jidanii și-i vom înlătura pentru totdeauna din fruntea treburilor țării, unde au adus numai înstrăinare și ruină. Poporul român cel adevărat, cu suflet creștinesc, trebuie să-și impună voința lui împotriva vânzătorilor de neam. Și pentru ca să ne putem impune această voință trebuie să facem dovada unirii și tăriei noastre prin întruniri cât mai mărețe [...]<sup>80</sup>.

Manifestațiile de masă evocate, prilejuri de reafirmare a suportului popular pentru curentul național-creștin, au generat ecouri puternice în provincie, un exemplu de notorietate fiind congresul de la București din noiembrie 1936, una dintre cele mai importante demonstrații publice ale antisemitismului românesc interbelic<sup>81</sup>. Pentru fiefurile gogo-cuziste precum județul Botoșani, dincolo de participarea cu resurse și cadre<sup>82</sup>, asemenea momente anticipau impunerea organizației ca principală forță politică națională. În lunile dinaintea întrunirii din capitală, rapoartele organelor de supraveghere locale au consemnat că militanții național-creștini „cutreeră județul cu mașinele și aruncă manifeste prin care se aduce la cunoștința publicului a lua parte cât mai mare număr, îmbrăcați în uniformă cămăși albastre sau port național”. Notele providențiale ale propagandei dreptei radicale pe marginea congresului aminteau pe alocuri de discursul legionar, însă accentuau pragmatismul politic în detrimentul misticismului fascist. În versiunea gogo-cuzistă, renașterea națiunii române, dependentă de aportul vital al

<sup>79</sup> *Ibidem*, dosar 2/1937, f. 243 r.-v.

<sup>80</sup> *Ibidem*, dosar 4/1926, f. 464; dosar 1/1935, f. 117.

<sup>81</sup> Andreea Kaltenbrunner, *op. cit.*, p. 135-136.

<sup>82</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 49/1936, f. 41, 43. Pregătirile din septembrie și octombrie 1936 prefigurau deplasarea la București a 50 de vagoane CFR destinate național-creștinilor. Rămâne semnificativă reacția statului, care nu s-a limitat la facilitarea logistică a transportului feroviar către evenimentul național antisemit, ci a plusat prin fixarea unui preț derizoriu pentru călătoria tur-retur. Profitând de sprijinul deschis al autorităților, din rândul participanților au făcut parte „foarte mulți cari au plecat de distracție, văzând că drumul costă numai 130 lei”, fiind consemnată deplasarea din județul Botoșani a circa 1.300 de persoane, dintre care „7-800 din comunele rurale și 5-600 din comunele urbane” (*ibidem*, f. 73).

maselor, lua forme mai mundane comparativ cu aspirațiile metafizice ale revoluției antropologice legionare. Pentru congresul de la București, PNC preconiza convocarea câtorva sute de mii de „luptători național-creștini”, veniți „din toate părțile țării”, de la cei mai radicali „lăncieri în cămăși albastre” din formațiunile paramilitare, până la participanții moderați „în port național”. Corpul dirigent al organizației, „în frunte cu marii noștri conducători A. C. Cuza și Octavian Goga” și cu liderii convocați din teritoriu, reda portretul elitei politice alternative a națiunii. Reuniunea în sine, cu drapelele și fanfarele filialelor județene, cu demonstrația coloanelor în marș pe străzile capitalei, cu interferența sensurilor religioase și a celor naționaliste, marca „o adevărată sărbătoare națională” și confirma vocația PNC de instrument politic salvator, „în care Țara întreagă și Neamul își pun toată nădejdea lor”. Nu în ultimul rând, „izbânda cauzei românești și creștine” era asigurată de aportul combativ al românilor care conștientizau superioritatea existenței comunitare în dauna celei individuale, precum și implicațiile decisive ale prezentului, motiv pentru care „nu este iertat nici un adevărat luptător național-creștin să lipsească de la această manifestare istorică”<sup>83</sup>.

În paralel cu evoluțiile interne, PNC a menținut agenda politico-ideologică a cuzismului prin raportare la desfășurările internaționale și a speculat conjuncturile externe pentru a se defini ca parte integrantă a unui curent radical continental. În iunie 1936, un manifest semnat de A. C. Cuza și Octavian Goga, intitulat *Către românii creștini*, anunța poziționarea organizației, în linia anticomunismului transnațional, împotriva Frontului Popular care repurtase un triumf electoral major în Franța<sup>84</sup>. În toamna lui 1936, odată cu intensificarea ostilităților în cadrul Războiului Civil Spaniol, „Apărarea Națională”, raliată cauzei franchiste și ostilă opoziției republicane, a comunicat

[...] tuturor organizațiilor județene ale Partidului Național Creștin că în ziua când armatele naționaliste din Spania vor intra în Madrid, să sărbătorească acest fapt printr-o slujbă religioasă la biserică, unde se va duce steagul tricolor cu svastica și cu drapelul Spaniei<sup>85</sup>.

Preparativele filialei din Botoșani pentru „a face manifestație de simpatie cu drapelul național trei culori pe străzile acestui oraș cu ocazia căderii Madridului în mâinile naționaliștilor spanioli” au întâmpinat unele impedimente prozaice, precum incapacitatea de a procura vreun însemn franchist<sup>86</sup>. Finalmente, blocajele militare ale alianței ultraconservatoare și fasciste spaniole au condus la anularea manifestației, fără a diminua însă relevanța simbolică a angajamentului

<sup>83</sup> *Ibidem*, f. 42.

<sup>84</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 13/1936, f. 27.

<sup>85</sup> *Ibidem*, f. 567. O mare manifestație regională a național-creștinilor din Moldova în sprijinul cauzei franchiste a fost planificată la Iași. O procesiune religioasă de amploare ar fi trebuit să aibă loc la Biserica „Toma Cozma”, anticipând căderea iminentă a Madridului sub asaltul juntei militare.

<sup>86</sup> *Ibidem*, f. 625; idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 48/1936, f. 47.

național-creștin. În raport cu cele două regimuri fasciste, PNC a continuat politica de apropiere și imitație. Bunăoară, la începutul anului 1937, din rândul organizațiilor județene au fost recrutate unele „elemente tinere, membri devotați și de toată încrederea”, drept candidați pentru stagii de educație politică, tactică și ideologică în Germania național-socialistă, „pentru a studia acolo organizația tineretului și a taberilor de muncă”<sup>87</sup>. Respectivul transferuri informaționale trebuie înțelese ca reacție la ascensiunea internă a legionarismului. Pe de o parte, încorporarea tineretului în structurile organizaționale proprii reprezenta o restanță a național-creștinilor, întrucât asociaționismul studențesc fusese acaparat integral de Legiunea „Arhanghelului Mihail”<sup>88</sup>. De cealaltă parte, obiectivul de a crea o rețea național-creștină a taberelor de muncă trimitea la una dintre cele mai eficace metode de mobilizare ale fascismului românesc, un fenomen de notorietate națională la finalul deceniului al patrulea. Pe acest fundal, în ultimul ciclu electoral interbelic, comunicarea PNC din teritoriu a preluat mimetic tezele național-socialismului german, de unde intensificarea retoricii rasiale și diseminarea clandestină a reproducerilor propagandistice naziste<sup>89</sup>. Național-creștinii nu au fost singurii care au transmis asemenea mesaje: în aprilie 1937, filiala PNC din județul Dorohoi consemna excluderi din partid ale activiștilor care răspândiseră materiale legionare de inspirație germană<sup>90</sup>, contribuind implicit la amestecarea unor opțiuni politice reciproc ostile.

În lunile următoare, în anticiparea scrutinului legislativ din decembrie, organizația gogo-cuzistă din Botoșani a dobândit ocazional vizibilitate națională în rândul publicațiilor majore ale extremei drepte autohtone. Spre exemplu, în paginile periodicului „Porunca Vremii”, platformă de notorietate a ultranaționalismului antisemit, au fost consemnate în accente dramatice pretensele persecuții de care ar fi avut parte național-creștinii botoșăneni în campania electorală. Sub conducerea lui Haralamb Vasiliu, apreciat ca „un bun și mare organizator pe tărâmul politicii naționaliste”, care „muncește intens”, organizația locală a fost înfățișată drept victima predilectă a vechilor elite politico-administrative. Confruntate cu scenariul pierderii puterii, acestea ar fi apelat sistematic la metode ilicite de îngrădire a PNC:

Campania electorală se desfășoară în condițiuni care nemulțumesc profund partidele politice opoziționiste și în special pe cele naționaliste. Toate ingerințele și șicanele posibile se îndreaptă împotriva acestora, atât în oraș cât și județ. Mai ales pe cale administrativă, primarii satelor, în majoritatea lor liberali, au toate posibi-

<sup>87</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 2/1937, f. 66.

<sup>88</sup> Pentru influența legionarismului asupra Uniunii Naționale a Studenților Creștini din România, vezi Răzvan Ciobanu, *Ipostaze ale ideologiei legionare în România interbelică (1927-1938)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, p. 292-307.

<sup>89</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 2/1937, f. 950.

<sup>90</sup> Idem, fond Poliția Dorohoi, dosar 9/1937, f. 4. Spre exemplu, băcanul Dumitru Crițaru din Dorohoi a fost exclus din partid la 9 aprilie 1937, întrucât, „fiind membru al organizației național-creștine, a împărțit printre membrii organizației manifeste a part. «Totul pentru Țară»”.

litățile de a exercita presiuni asupra celor cari au treabă la oficiile lor. Toate manifestele partidelor opoziționiste sunt distruse de către agenții guvernamentali, polițiști și chiar jandarmi<sup>91</sup>.

Plasat pe locul al patrulea la scrutinul din decembrie, cu 9,15%, PNC a fost propulsat la guvernare prin ingerințele regelui, devenind instrumentul lui Carol al II-lea pentru compromiterea opțiunii fasciste și pentru instituirea unei scurte etape tranzitorii între democrația parlamentară și autocrația monarhică<sup>92</sup>. În ciuda manierei controversate de accedea la putere, a dependenței de voința tronului și a provizoratului guvernamental, propaganda național-creștină a îmbrățișat noua stare de fapt, anticipând un triumf covârșitor la următorul rând de alegeri, programat pentru martie 1938, dar anulat prin instituirea autoritarismului carlist. În nordul Moldovei, ascensiunea nesperată a gogo-cuziștilor a beneficiat de un relativ capital de popularitate. Rapoartele polițienești din județul Dorohoi consemnau, în ianuarie 1938, succesul populismului economic național-creștin – în special al promisiunilor electorale, adresate concret în exercițiul guvernamental sau vehiculate ca înfăptuiri viitoare, privitoare la combaterea exploatareilor alogeni și la reducerea prețurilor produselor de consum –, precum și imaginea defavorabilă a forțelor politice tradiționale. Prin contrast, guvernul Goga – Cuza, cu antisemitismul vitriolic al acestuia, era perceput drept alternativa dezirabilă:

Cea mai mare parte din populația română sunt foarte mulțumiți de venirea la guvernare a Partidului Național Creștin, cred că prin acest guvern vor scăpa și ei de sub jugul evreesc, că nu ar mai fi înșelați și speculați. Sunt bucuroși că se vor eftini toate, în special lemnele, sarea, gazul, bumbacul, porumbul și altele necesare lor. În caz că acest guvern va face toate aceste, vor fi și ei oameni și nu vor asculta pe nici un partid, vor merge cu actualul guvern și vor da mână de ajutor și vor striga cu toți în cor să trăiască Dl A. C. Cuza și Dl Goga<sup>93</sup>.

---

<sup>91</sup> *Cum se desfășoară campania electorală la Botoșani*, în „Porunca Vremii”, anul VI, nr. 939/4 decembrie 1937.

<sup>92</sup> Doru Lixandru, *Carol al II-lea, carlismul și carliștii în România anilor 1930*, București, Editura Corint, 2023, p. 182.

<sup>93</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 9/1937, f. 7. În săptămânile următoare au fost înregistrate sporadic semne ale entuziasmului popular privind guvernarea PNC, însă proporția acestora este greu de determinat. Din nou, populismul național-creștin s-a folosit eficient de clișeele iudeofobe tradiționale, după cum o indică aprecierile țăranului Maței Mihalache din satul Prelipca, comuna Văculești: „De la acest partid Cuza – Goga, întâi pentru noi țăranii ni s-a ridicat impozitele pentru pământul agricol [...]. Ne-a eftinit sarea, gazul, tutunul, bumbacul, încetul cu încetul ne va eftini toate. Videm de prima dată că a luat cea mai frumoasă măsură cu revizuirea jidanilor și totodată videm când venim prin prăvăliile lor avem oleacă de respect față de dâșii, nu ni mai schimbă mărfurile pe care le lucram, nu ne mai dă afară din dugheni făcându-ne țărani, golani și mârłani. Nu putem spune decât să trăiască acest partid că a luat o hotărâre f. frumoasă, c-am ajuns și noi să nu mai fie copchiii noștri sclavi la jidani și să fie batjocoriți și în special fetele să fie batjocorite de dâșii cu diferite amăgeli, fie obiecte, fie bani”. La fel de pregnante au fost notele anti-elitiste ale mesajului național-creștin, ilustrate de remarcile țăranului Mihai Vătui din satul Căndești, comuna Mihăilești, care spera ca „bucurie să facă Cuza ista cum a făcut și Cuza celălalt bătrân di mult, care o scos biciul din mână boerilor” (*ibidem*, dosar 5/1938, f. 190-191 r.).

În aceeași cheie poate fi explicată ralierea administrației locale la curentul național-creștin, în spiritul practicii cutumiare care impunea alinierea structurilor birocratice din teritoriu la poziția fiecărui nou executiv, un fenomen etichetat de Hans-Christian Maner drept simptomatic pentru fragilitatea parlamentarismului democratic interbelic, dependent de mecanisme patrimoniale perene<sup>94</sup>. Contextul avut în vedere era cu atât mai favorabil controlului provinciei cu cât propaganda rurală a PNC credita formațiunea drept preferință politică a monarhului și o cota cu prima șansă la scrutinul care avea să nu se mai desfășoare<sup>95</sup>. Desigur, în privința transferurilor dinspre vechile forțe politice înspre noua putere, oportunismul politic era greu de distins de asumarea reală a concepțiilor național-creștine:

Cei ce-au trecut la partidul guvernamental se exprimă că acest partid este al creștinilor și al țăranilor căci, zic ei, de 20 ani numai actualul guvern se ocupă în mod real de interesele țărânimii. S-au observat treceri la guvernamentali și din partea intelectualilor, aceștia fiind conduși de idealul național și de crezul că primul guvern național al Țării trebuie să fie cu orice preț sprijinit<sup>96</sup>.

În cele din urmă, închiderea unghiului electoral și debarcarea național-creștinilor de la guvernare au fost explicate prin recursul la scenariile conspirative familiare. Un manifest elaborat de filiala din Hotin, distribuit și în județele vecine, inclusiv în Dorohoi, elogia scurta ședere a PNC la cârma executivului ca moment de armonizare a masei naționale cu elita sa politică. Îndepărtarea figurii patriarhale a lui A. C. Cuza de la putere, deși rolul acestuia de ministru fără portofoliu fusese unul mai curând formal, era deplânsă ca efect al mașinațiilor cabalei iudaice și francmasonice, în note vindicative care anunțau revanșa viitoare a dreptei radicale:

Creștini, Români, Guvernul Național-Creștin și-a făcut pe deplin datoria! Suflul conducătorilor săi a fost alături de durerile Țării. Astăzi însă, Francmasonii și jidanii au învins! Guvernul lui Tata Cuza a demisionat. Nu Vă Pierdeți însă nădejdea, Viitorul e al nostru și vom izbândi<sup>97</sup>!

### III. Teritorializarea politică regională a curentului național-creștin

În paralel cu evoluțiile propagandistice, curentul național-creștin a traversat un proces complex de teritorializare politică, dobândind ancoră provinciale solide în nordul Moldovei, Bucovina și nordul Basarabiei. Conform demonstrațiilor lui

<sup>94</sup> Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România. 1930-1940*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 36-37, 207.

<sup>95</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 5/1938, f. 171. De pildă, în satul Tătărașeni, primarul comunei Mileanca, Ioan Răileanu, a organizat o întrunire la care au luat parte aproximativ 200 de locuitori, „cărora le-a vorbit îndemnându-i ca în alegeri să voteze lista guvernului” și asigurându-i de victoria PNC.

<sup>96</sup> *Ibidem*, f. 149-151.

<sup>97</sup> *Ibidem*, dosar 11/1938, f. 49 r.

Radu Florian Bruja dedicate spațiului bucovinean, fiefurile cuziste au beneficiat de acțiunea conjugată a mai multor factori regionali: tradiția antisemitismului antebelic, frecvent asociat influențelor externe (rusofone sau germanofone); carențele procesului de unificare de după încheierea războiului, cu tensiuni majore între tendințele centraliste și curente centrifuge; disfuncțiile specifice periferiei, în special accesul limitat la resurse materiale sau politice; neîncrederea în sistemul democratic și în elitele partinice; apropierea alarmantă a sovietelor și perspectiva expansiunii lor revoluționare<sup>98</sup>. Asemenea fisuri politice și falii sociale au fost speculate de dreapta radicală oriunde aceasta a încercat să se impună în plan local.

În județul Botoșani, organizația LANC a fost constituită în noiembrie 1925, cu sediul pe Str. Cuza Vodă, nr. 29 din municipiul de reședință. Adresa coincidea cu domiciliul președintelui filialei, Haralamb Vasiliu, apropiat al lui A. C. Cuza și agitator local notoriu, aflat în permanent conflict cu forțele de ordine. În subordinea sa a fost plasat un „comitet provizor” cu atribuții executive, reunind un ansamblu divers de notabili locali<sup>99</sup>. Filiala a funcționat în temeiul unui principiu ierarhic rigid, doctorul Vasiliu fiind decident absolut în problemele organizatorice, între care cea mai presantă era dezvoltarea infrastructurii partinice. Pentru extinderea bazei de aderenți, afilierea sa profesională și accesul facil la rețelele sociale tradiționale au jucat un rol esențial, organele de supraveghere înregistrând o direcție dublă a campaniei de recrutare. În raza municipiului, „propaganda în oraș se face mai întinsă de Dl Dr. Har. Vasiliu prin ziarul «Chemarea» și la diferite ocazii ce le are la vizitarea bolnavilor”, conducând la consolidarea filialei urbane în doar câteva luni; în spațiul rural, prozelitismul național-creștin „se face [...] tot de Dl Dr. Vasiliu, D-sa fiind medic de plasă și, cu ocazia inspecțiilor la țară, vorbește la săteni îndemnându-i să se înscrie în LANC”. Mesajele sale clarificau reperele ultranaționalismului antisemit și insistau demagogic asupra unor revendicări precum exproprierea evreilor prin acțiuni radicale, dar pașnice, care ar fi evitat rupturile revoluționare. Era un aspect relevant pentru tentativele național-creștinilor de a se legitima atât în raport cu electoratul rural preocupat de stabilitatea socială, cât și în relație cu autoritățile interesate de menținerea ordinii publice: „Pentru a putea veni la putere, când vor lua toate bunurile din mâna evreilor, toate acestea se vor face cu lege și cu ordine fără să se recurgă la vărsări de sânge”<sup>100</sup>.

La mijlocul deceniului al treilea, capacitatea de acțiune a filialei a rămas mai curând limitată. De pildă, în primii săi ani de existență nu au fost înregistrate corpuri paramilitare, prin contrast cu situația județelor bucovinene, unde formațiunile Arcașilor absorbite de LANC erau deja reorganizate în structuri

<sup>98</sup> Radu Florian Bruja, *Constituirea Ligii Apărării Național Creștine în Bucovina, 1923-1926*, în AT, nr. 1-2/2011, p. 12, 21; idem, *Liga Apărării Național-Creștine în Bucovina, 1926-1928. Între organizare și scindare*, în AT, nr. 1-2/2012, p. 14-15, 18-21.

<sup>99</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 5 r.-v. Conducerea LANC Botoșani a inclus un proprietar funciar (C. Cucu), un pictor (Victor Gallin), un preot (C. Possa), doi profesori (Trifescu și N. Răutu) și un pensionar (Ficșinescu).

<sup>100</sup> *Ibidem*.

cazane, cu potențial destabilizator<sup>101</sup>. Totuși, în 1926-1927, dreapta radicală a avansat gradual în Moldova de Nord, camuflându-se adesea în formule tradiționale de asociere, asimilate în rapoartele oficiale celulelor politice fasciste: „Organizațiunile studențești județene ale «Ligei Apărării Naționale Creștine», sub masca de serbări și baluri, organizate în diferite comune, intenționează să creeze mici fracțiuni fasciste la țară”<sup>102</sup>. În același timp, Haralamb Vasiliu a legat expansiunea politică de instituirea unor mecanisme financiare autonome, capabile de a asigura filialei sustenabilitatea economică. Astfel, în ianuarie 1927, presa locală consemna succesul proiectului bancar „Înfrățirea Românească”, arondat LANC Botoșani și coordonat personal de doctorul Vasiliu, care colectase depozite estimate valoric la aproximativ două milioane de lei<sup>103</sup>.

Curând, evoluțiile ascendente au fost încetinite considerabil prin efectele unei duble sciziuni care a marcat traiectoria timpurie a curentului cuzist. Mai întâi, în vara lui 1926, un grup disident din eșalonul superior al organizației, intrat în conflict cu A. C. Cuza sub pretextul conduitei arbitrare a acestuia, a definit un proiect național-creștin alternativ, riscând erodarea reciprocă a celor două corpuri politice concurente<sup>104</sup>. Ulterior, un nucleu violent al aripii de tineret, ghidat de militantismul mistic al lui Corneliu Zelea Codreanu și Ion I. Moța, a denunțat aspectul gerontocratic, pozițiile retrograde și caracterul stagnant ale cuzismului, desprinzându-se pentru a forma, pe 24 iunie 1927, la Iași, Legiunea „Arhanghelului Mihail”<sup>105</sup>. Conform observațiilor lui Robert Adam pe marginea populismului autohton, fracturile extremei drepte au expus antagonismul dintre un naționalism arhaic, paseist, și un alt naționalism transformator, vitalist, surprinse într-o dinamică în care „cel dintâi restaura, al doilea revoluționa”<sup>106</sup>.

Rupturile de la vârful LANC au repercutat acut în provincie și au divizat filiala din Botoșani, unde Haralamb Vasiliu a fost cooptat în acțiunea pucistă din „motive de ordin material și personal”, pe fundalul „situației turbure” a relației sale cu A. C. Cuza<sup>107</sup>. Din dispozițiile celui din urmă, au urmat două reacții imediate: în primul rând, înființarea unui periodic rival ziarului „Chemarea”, intitulat „Chemarea cuzistă”, sub coordonarea tipografului loialist Ioan Cojocaru,

<sup>101</sup> *Ibidem*, f. 70-71.

<sup>102</sup> *Ibidem*, f. 54.

<sup>103</sup> „Vestea”, anul II, nr. 35/8 ianuarie 1927.

<sup>104</sup> Disidența a reunit multe dintre figurile exponențiale ale elitei ligiste: avocatul Paul Iliescu (deputat de București, inițiatorul demersului contestatar), profesorul Ion Zelea Codreanu (deputat de Huși), Valer Pop (deputat de Satu Mare), profesorii universitari Corneliu Șumuleanu (deputat de Iași), Ion Cătuneanu și Traian Brăileanu, latifundiarul Hristache Solomon, generalul Ion Macridesco și alții. Acestora li s-au alăturat lideri locali, precum Gheorghe Cârlan (deputat de Suceava) sau, după cum se va vedea, Haralamb Vasiliu. Vezi Armin Heinen, *op. cit.*, p. 120-121.

<sup>105</sup> Pentru circumstanțele desprinderii nucleului fascist din LANC, vezi Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, București, Editura Humanitas, 2017, p. 98-104.

<sup>106</sup> Robert Adam, *Două veacuri de populism românesc*, București, Editura Humanitas, 2018, p. 153-154.

<sup>107</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 227-228.

care a demarat o campanie de discreditare a doctorului Vasiliu, calomniatoare prin „calificativele și limbajul uzat”<sup>108</sup>; în al doilea rând, transferarea conducerii filialei unui alt acolit, Constantin Possa, membru al comitetului provizoriu și preot paroh la Biserica „Sfântul Nicolae” din Botoșani. În replicile lor publicistice, contestatarii s-au folosit inclusiv de presa locală formal neafiliată pentru a lovi în apropiatăii lui A. C. Cuza. În aprilie 1927, într-o adresă înaintată redacției periodice „Vestea”, Vasiliu denunța uzurparea numelui Cojocar, descris caricatural drept un „inconștient maniac care și-a însușit prin abuz firma [«Chemarea»] cu toate emblemele, numai pentru răzbunare personală că n-a fost satisfăcut în speranțele lui pecuniare”. Profilul imoral al adversarului era completat prin eticheta infamantă a defecțiunii, conform căreia „a fost dezertor pe tot timpul războiului, pentru care a fost adus în lanțuri și pe urmă amnistiat”<sup>109</sup>. Un număr ulterior al publicației explica resorturile conflictelor interne ale național-creștinilor prin recursul explicit la propaganda disidenților. Mai precis, erau înfierate tentativele lui A. C. Cuza de a subjuga filiala din Botoșani prin impunerea propriului favorit, Alexandru Bacaloglu<sup>110</sup>, în fruntea listelor electorale pentru alegerile legislative, în detrimentul doctorului Vasiliu. Se contura, așadar, un episod clasic al tensiunilor dintre dezideratele de control ale centrului, desprins de realitatea teritoriului, și înclinațiile autonome ale periferiei, aflate în prima linie a ultranaționalismului antisemit:

În adevăr în județul nostru ideea naționalistă a prins un teren mai mare datorită faptului că în nordul acesta al Moldovei populația semită este cu mult mai concentrată decât în restul țării. La această luptă de imprimare a notei antisemite județului Botoșani, organizația ligei locale de sub conducerea Doctorului Vasiliu a avut rolul său destul de însemnat, reușind a-și câștiga un loc în Cameră. Ghinion însă pe Dr. Vasiliu că a avut în alegeri al doilea pe listă pe Sandy Bacaloglu, nepotul și protejatul d-lui profesor A. C. Cuza. Reușind numai el singur, d-l A. C. Cuza a vrut să-l debarce spre a face loc protejatului său. Doctorul nu a vrut să capituleze și a reacționat<sup>111</sup>.

Sub aspect politic, fronturile locale au replicat taberele de la vârful ierarhiei național-creștine: loialiștii au fost convocați de Possa la o adunare generală, spre a li se reconfirma fidelitatea și a le fi împărțite presupusele motivații materiale

<sup>108</sup> *Ibidem*. „Chemarea cuzistă” a avut sediul în Str. Sf. Ilie, nr. 101 bis din Botoșani, iar sarcinile redacționale au revenit aceluiași tipograf Cojocar.

<sup>109</sup> „Vestea”, anul II, nr. 45/17 aprilie 1927.

<sup>110</sup> Militant cuzist violent, asociat și Fasciei Naționale Române (FNR), ulterior legionar, Alexandru „Sandy” Bacaloglu a fost fratele mai cunoscutei Elena Bacaloglu, pioniera proto-fascismului autohton și fondatoarea, în primii ani interbelici, a unui proiect radical italo-român, la intersecția intereselor externe ale regimului mussolinian cu orizonturile ultranaționaliste autohtone. Pentru descrierea violențelor antisemite provocate de Alexandru Bacaloglu sub egida FNR și a LANC, vezi Bronwyn Cragg, *Titus Panaitescu-Vîfor și Fascia Națională Română*, în Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *op. cit.*, p. 218-224. Pentru profilul politico-ideologic al Elenei Bacaloglu, vezi Philippe Henri Blasen, *Elena Bacaloglu (1878-1947) and the Italo-Romanian Idea. A Story of Fascism, Antisemitism and Misogynistic Sabotage*, în ArchM, vol. XV, 2023.

<sup>111</sup> „Vestea”, anul II, nr. 46-48/24 aprilie 1927.

ale disidenților, despre care se afirma că „nu mai sunt consecvenți doctrinei cuziste și că urmăresc avantaje personale, trădând cauza națională creștină”; separatiștii au fost chemați la o reuniune concurentă, în care protagoniștii sciziunii urmau a fi întâmpinați de reprezentanți ai filialelor rurale, pentru a conferi credibilitate mesajelor disidenței<sup>112</sup>. În mod semnificativ, reuniunea loialiștilor nu a mai avut loc, deoarece adepții lui A. C. Cuza nu au putut fi mobilizați în numere suficiente. Alte manifestări de susținere dedicate acestuia, programate în municipiul Botoșani, în orașul Hârlău și în târgul Frumușica, au fost anulate din rațiuni similare. În schimb, contramanifestația puciștilor a decurs conform planului, fiind validată de prezența unor figuri precum Ion Zelea Codreanu, Paul Iliescu sau Gheorghe Cărlan, care și-au pledat cauza în fața a aproximativ 150 de delegați de pe întreg teritoriul județului. „Statutarii”, adică cei care privilegiu actele constitutive ale LANC în dauna exceselor autocratice ale lui A. C. Cuza, au deplâns faptul că fondatorul organizației „nu mai este consecvent doctrinei sale” și „numește și îndepărtează din Ligă pe oricine”, fără avizul obligatoriu al comitetului central al formațiunii. În problema punctuală a filialei botoșănene, Cuza a fost blamat pentru că ar fi sabotat „activitatea Dr-ului H. Vasiliu, care a suferit maltratări și arestări până ce a reușit să înjghebeze secția din Botoșani (oraș și județ) și acum ca recunoștință și fără nici un drept Dl Cuza îl declară eliminat”. Dincolo de tensiunile interne, dialogurile disidenților au fost centrate asupra unei schițe programatice trasate în eventualitatea într-un totu improbabilă a accederii LANC la guvernare. Fără a sesiza ironia din spatele intenției de a prelua puterea în stat în pragul imploziei propriului partid, „statutarii” au formulat o serie de „decrete-legi aplicabile imediat” într-o viitoare guvernare antisemită. Acestea includeau exproprierea fondurilor forestiere și a loturilor agricole aflate în proprietatea sau administrarea evreilor, cu redistribuirea lor către etnicii români ca unici posesori legitimi; restricționarea profesională a evreilor, de la prohibiția „de a mai face comerț cu băuturi și medicamente” până la interdicția accesului în domeniul medical sau farmaceutic; confiscarea a „95% din inventarul aflat în mâinile evreilor, după ce mai întâi se va asigura granițele pentru a nu ieși din țară” respectivele bunuri; modificarea cadrului constituțional, astfel încât evreilor să le fie închisă posibilitatea rezidenței „timp de 100 [de] ani”; finalmente, declanșarea unei campanii asimilabile genocidului, mergând de la execuții publice – „acei ce vor trăda cauza națională creștină vor fi spânzurați”, până la deportări în masă – „dacă nu vor ajunge corăbiile românești, se vor împrumuta altele pentru a transporta evreii peste ocean”<sup>113</sup>.

Consecințele diviziunilor, dincolo de eșecurile electorale majore<sup>114</sup>, au fost debilitante pe termen scurt. Național-creștinii au suferit pierderi esențiale de

<sup>112</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 227-228. Spre exemplu, un discurs entuziast în favoarea sciziunii și împotriva conducerii despotice atribuite lui A. C. Cuza a fost susținut de agricultorul Gheorghe Miron din comuna Răuseni, județul Botoșani.

<sup>113</sup> *Ibidem*.

<sup>114</sup> Ambele facțiuni național-creștine, care au candidat separat la alegerile legislative din mai 1927, au eșuat în atingerea pragului electoral: LANC a obținut 1,90%, iar LANC-Statutar doar

cadre, atât la nivelul aripii tinere, cât și dintre colaboratorii îndelungați ai lui A. C. Cuza. În plus, fisura cuzismului a conferit impulsul original fascismului românesc și a inaugurat un deceniu de ostilitate neîntreruptă între mișcarea legionară și formațiunea național-creștină, în care preeminența ideologică și socială, politică și electorală a revenit treptat, dar ireversibil, celei dintâi. Totuși, LANC și-a dovedit capacitatea de repliere și a reușit dezamorsarea tensiunilor interne, fie prin eliminarea figurilor intransigente, fie prin concilierea unor contestatari, inclusiv a lui Haralamb Vasiliu, reintrat în grațiile lui A. C. Cuza. La Botoșani, depășirea crizei a permis intensificarea eforturilor propagandistice, context în care periodicul „Chemarea” a devenit principala publicație a partidului din nordul Moldovei, deservind inclusiv județele adiacente Suceava, Baia, Câmpulung și Rădăuți<sup>115</sup>.

În paralel cu expansiunea rurală, infrastructura politică național-creștină s-a extins substanțial în urbanul mic, un exemplu demonstrativ fiind evoluția filialei din județul Dorohoi la începutul deceniului al patrulea. Sub conducerea avocatului Marcel Adam, apropiat de înalta ierarhie partinică și cunoscut pentru conflictele cu instituțiile de forță, secțiunea dorohioană a crescut organic, mizând pe un suport consistent din rândul claselor de mijloc ale micilor orașe și târguri. La ordinul lui Adam, în ianuarie 1932 a fost constituită filiala LANC din Săveni, sub comanda agronomului Constantin Călărășanu, proprietar de terenuri din satul Avrămeni. În trecut, acesta se remarcase ca promotor al asocierilor agricole cooperatiste, inițiativele sale de constituire a unor obști rurale fiind promovate prin intermediul periodicului „Cooperația”, pe care îl finanța din 1929. Cooptarea politică a unui personaj de notorietate a lui Călărășanu, membru al unor rețele sociale care intersectau urbanul și ruralul<sup>116</sup>, a fost însoțită de constituirea unui comitet dirigent în subordinea sa, reunind diverși activiști locali<sup>117</sup>. Între altele,

---

0,39%, un regres vizibil față de scrutinul anterior; vezi Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din mai 1927*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 77-78, 80-81. Reculul electoral a continuat la runda parlamentară următoare, când formațiunea reunificată a înregistrat doar 1,14%, din nou, sub pragul electoral; vezi idem, *Alegerile generale din 12 decembrie 1928*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 207-209, 213.

<sup>115</sup> Radu Florian Bruja, *Constituirea Ligii Apărării Național Creștine în Bucovina, 1923-1926*, p. 35. Transformarea periodicului „Chemarea” dintr-un ziar local într-o publicație regională a survenit în urma pactului dintre Haralamb Vasiliu și conducătorul filialei Suceava, Gheorghe Cărlan (un alt fost „statutar” reconciliat), respectiv liderul filialei Baia, Vasile Prelipceanu. În timp, Vasiliu a făcut din „Chemarea” o emblemă politică personală, după cum o indică un incident din iulie 1933, în plină campanie electorală, când a fost sancționat de autorități întrucât circula „prin centrul orașului cu automobilul [...] prezentând pe el, pe bara din față, 2 svastici, iar între ele inscripția «Chemarea»” (AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 122/1933, f. 10).

<sup>116</sup> Spre exemplu, începând din septembrie 1927, acesta figura ca membru în consiliul de administrație al Cooperativei Agricole Săveni din județul Dorohoi, care funcționa în baza legislației băncilor populare, cu un capital inițial de 145.000 de lei (MOF, 20 octombrie 1927, p. 14005, nr. 39332).

<sup>117</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 3/1932, f. 10 r.-v. Prin decizia agronomului Călărășanu, cu avizul avocatului Adam, comitetul local al filialei LANC Săveni a fost compus din N. Bălțoi (sergent în rezervă), N. Măntăluță, Gh. Nastaciuc, I. M. Cojocaru, Ion I. Matei, C. Musteață,

celula național-creștină din Săveni a organizat festivități patriotice, a diseminat materiale antisemite și antidemocratice, care clamau că „partidul cuzist [este] singurul ce mai poate scăpa țara de nevoi, în care intră și specula banilor”, și a exploatat precaritatea materială a regiunii prin campanii petiționare, care denunțau incompetența administrației și solicitau rectificarea bugetului circumscripției<sup>118</sup>. Câteva luni mai târziu, în iunie 1932, național-creștinii din Dorohoi au integrat un nod adițional în rețeaua proprie prin înființarea filialei din Mihăileni, sub comanda învățătorului Ilie Mihalache, originar din satul Vlădeni. La fel ca în exemplul anterior, structura locală din Mihăileni reunea un nucleu restrâns, format din câteva zeci de militanți, suficient însă pentru a afecta viața comunității în sensurile scontate de dreapta radicală<sup>119</sup>.

La începutul deceniului al patrulea, procesul de consolidare a fiefurilor național-creștine a fost acompaniat de progrese importante în relațiile externe, cu efecte palpabile în plan intern. Național-socialismul a rămas reperul dominant, influențele sale în spațiul românesc fiind potențate de triumful politic al lui Hitler din ianuarie 1933, moment după care exemplul german a devenit un termen de referință inclusiv prin prisma dimensiunii sale paramilitare. Proiectul unui corp armat constituit după „modelul cadrelor hitleriste” avea antecedente vechi în gândirea cuzistă, dar abia în 1933 a fost codificat, prin intermediul unui regulament intern detaliat, care contura profilul marțial al formațiunii național-creștine. Distribuit tuturor structurilor din provincie, documentul anunța formarea unor „batalioane de asalt”, inspirate de *Sturmabteilung* (SA), mostrele violenței politice, ierarhiei cazone și spiritului sacrificial etalate de național-socialism drept fundamente ale noilor sale modele comunitare<sup>120</sup>. Tentația mimetică în raport cu fascismul, detectabilă inclusiv în mecanismele de selecție generațională care defineau „elita combativă alcătuită militărește din tinerimea LANC”<sup>121</sup>, se explică, din nou, prin competiția dintre cuzism și legionarism pentru înregimentarea tineretului autohton. La fel ca în cazul oponentilor legionari, recrutarea paramilitară era înfățișată ca un triaj moral, având la bază criterii precum „combativitatea, curajul, spiritul de jertfă și disciplină”, iar dorința de a contracara elanul fascist reieșea și din orientarea național-creștinilor înspre „membrii tineretului din centrele universitare”. În spiritul „selecțiunii valorilor”, se preciza că „nu toți membrii tineretului universitar LANC devin și cămăși albastre”, culoarea uniformelor paramilitare devenind în anii următori un însemn definitoriu al formațiunii. Ca expresie a fascinației pentru latinitatea clasică, ierarhia dispozitivelor armate împrumută denumiri romane: batalioanele de asalt deserveau regiunile, centu-

Alex Satala („autor de furturi consemnat”), Iorgu Chiriac și Ion Ghiguță („în casa cărui se adună pe furis” participanții la ședințele filialei).

<sup>118</sup> *Ibidem*, f. 11, 20.

<sup>119</sup> *Ibidem*, f. 68.

<sup>120</sup> Sven Reichardt, *Violence and Community: A Micro-Study on Nazi Storm Troopers*, în „Central European History”, vol. 46, nr. 2/2013, p. 276, 293-294.

<sup>121</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 4/1933, f. 282-283; idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 285-287 și dosar 1/1933, f. 989-990.

riile erau arondate județelor, iar decuriile funcționau în plan local<sup>122</sup>. Disciplina ierarhică accentua principiul „conducerii unice”, conform căruia „toate numirile, înaintările și autorizațiile de constituire a unităților se iau numai de către comandantul suprem” al fiecărui batalion, într-o verticală rigidă a puterii. Numele rezonante ale batalioanelor constituiau trimiteri la figuri ale panteonului național sau la episoade marcante din trecutul medieval și modern. În reprezentarea vizuală, însemnele generice, precum stindardul „pe fondul roșu” și „svastica albastră într-un cerc galben”, erau completate cu fanioanele distinctive la nivel de unitate, iar regimul uniformelor era descris în detaliu, cu referințe abundente de ordin etnografic, istoric și geografic. Aparatul simbolic era completat prin „coruri, fanfare și un serviciu de gorniști” pentru batalioane, prin adoptarea salutului roman patentat de fascism și prin ritualul jurămintelor de fidelitate ca „legământ definitiv [...] care obligă la supunerea desăvârșită”. Nu în ultimul rând, regulamentul insista asupra pedagogiei ideologice întreprinse prin „promovarea doctrinei și programului LANC”, membrii structurilor combatante oferind „concurs nelimitat organizației politice” de care aparțineau și fiind direct subordonați acestora în preajma scrutinelor, „în vederea unei strânse colaborări și a unificării operațiunii electorale”<sup>123</sup>.

Deși ponderea tineretului a fost dominantă, o direcție adițională a expansiunii paramilitare a LANC a vizat segmentele muncitorești<sup>124</sup>, obiectiv cu trei semnificații majore. În primul rând, retorica anticomunistă dobânda implicații pragmatice prin infiltrarea spațiului predilect al adversarului ideologic, în contextul în care cuzismul pretindea retoric eliberarea muncitorimii din chingile marxism-leninismului. În al doilea rând, tentativele de atragere a mediilor proletare în proiectul ultranaționalist<sup>125</sup> indicau doleanțele curentului național-creștin de a rămâne competitiv pe un front social în care înregistrase un devans major în raport cu legionarismul, care se erijase în exponentul politico-ideologic legitim al muncitorilor români, mizând pe adeziunea acestora în extinderea propriilor orizonturi sociale<sup>126</sup>. În al treilea rând, mobilizarea unor „emisari ai secțiunii de propagandă și colportaj” cu sarcina de a distribui „manifeste și instrucțiuni pentru organizarea muncitorilor din stabilimentele industriale”, respectiv de a „creia rebeliuni”, viza destabilizarea întreprinderilor cu capital evreiesc ca strategie de recuperare a resurselor naționale<sup>127</sup>.

<sup>122</sup> *Ibidem*. Dispunerea acestora era concentrică: batalionul „grupează totalitatea centuriilor dintr-o regiune și este condus de un comandant de batalion”, centuria „este condusă de un centurion și este alcătuită din 10 decurii”, în vreme ce „9 oameni și un decurion formează una decurie, adică celula de organizare a batalioanelor”.

<sup>123</sup> *Ibidem*.

<sup>124</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 283; dosar 1/1933, f. 996 r.-v.

<sup>125</sup> De remarcat proiectul asociaționist al sindicatelor național-creștine, inspirat de corporatismul economic al fascismului italian (Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 155-157).

<sup>126</sup> Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc: 1938-1944*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015, p. 125-129; Răzvan Ciobanu, *Ipostaze ale ideologiei legionare*, p. 78-91.

<sup>127</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 1043.

Trebuie remarcat că orientarea LANC către opțiunea paramilitară a survenit pe fundalul unei noi perioade de stagnare a organizației, replierea armată fiind considerată indispensabilă într-un climat al turbulențelor interne, mai ales în preajma scrutinelor. La nivel de principiu, A. C. Cuza s-a pronunțat mereu vag și contradictoriu asupra violenței politice, deși a girat sau speculat uzajul ilegal al forței încă de la începuturile antebelice ale carierei sale publice<sup>128</sup>. Etichetată pe fond ca „inutilă și primejdioasă”, folosirea sa instrumentală a fost admisă în termeni mai curând amoralici: „nu dezaprobat, nu aprobat, constat”<sup>129</sup>. În cazul particular al batalioanelor de asalt, Cuza a întrezărit atât rațiuni ofensive, de instituționalizare partinică a forței, cât și sensuri defensive, de adaptare la brutalitatea peisajului politic românesc<sup>130</sup>. Dincolo de datele autohtone, în sens sincron, LANC s-a înscris în logica unei epoci a violenței paramilitare generalizate, utilizate de agenți politici din majoritatea spațiilor naționale în scopul declarat de a purifica, unifica sau regenera propriile cadre comunitare<sup>131</sup>.

Dacă paramilitarismul a constituit un aspect esențial al tentativelor de revitalizare a curentului național-creștin la începutul deceniului al patrulea, demersuri paralele de reconfigurare au avut loc și în alte planuri. Tot în 1933, sub coordonarea lui Vasile Trifu, menționat anterior în calitate de contact cu mediile național-socialiste, structurile teritoriale ale organizației au fost consolidate, în special în Muntenia, Oltenia și sectoarele Bucureștiului<sup>132</sup>. Educația formațiunilor de tineret a fost intensificată prin intermediul instruirilor doctrinare sub ghidajul avocatului I. V. Emilian, cu cicluri de conferințe referitoare la „mișcarea antisemită nu numai din țară, ci și din străinătate”<sup>133</sup>. În București, un sindicat național-creștin al muncitorilor, „care în majoritate este format din chelneri”, a devenit popular prin incidentele antisemite provocate, precum cele în care sindicaliștii mergeau „pe la fiecare restaurant și cerea[u] patronilor concedierea chelnerilor străini și înlocuirea cu chelneri români”<sup>134</sup>. Nu în ultimul rând, LANC a improvisat un serviciu intern de informații, dirijat de același doctor Trifu, cu menirea de a asigura verificarea cadrelor și de a preveni infiltrarea agenților subversivi<sup>135</sup>.

Ca efect al reformelor, LANC a înregistrat, conform unui bilanț din 1933, prezențe puternice în peste 40 de județe, cu o pondere superioară în nordul

<sup>128</sup> Maria Mădălina Irimia, *op. cit.*, p. 85, 88-89.

<sup>129</sup> A. C. Cuza, *Călăuza bunilor români*, p. xxiii.

<sup>130</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 283; dosar 1/1933, f. 996 r.-v. Conform rapoartelor polițienești, „scopul batalioanelor de asalt este mobilizarea lor în timpul alegerilor și împărțirea membrilor după trebuință în județele în care candidează. Batalioanele au consemnat de a nu întrebuița violența decât atunci când sunt atacate”.

<sup>131</sup> Robert Gerwarth, John Horne, *Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917-1923*, în „The Journal of Modern History”, vol. 83, nr. 3/septembrie 2011, p. 502.

<sup>132</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 986-987; Armin Heinen, *op. cit.*, p. 318.

<sup>133</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 986-987. Un cerc concurent, în ilustrarea dinamicii ostile dintre Trifu și Emilian, a fost constituit de către cel dintâi în jurul periodului „Acțiunea Românească”, cu scopul identic de educare doctrinară a viitoarei elite cuziste.

<sup>134</sup> *Ibidem*.

<sup>135</sup> Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 95.

Moldovei, Bucovina și nordul Basarabiei<sup>136</sup>. Din acest punct de vedere, este relevantă dispersia geografică a batalioanelor de asalt, care privilegia două areale: pe de o parte, Bucureștiul, sediul Comandamentului Central (formal sub autoritatea lui A. C. Cuza, dar cu rolul de lider operativ revenit lui Gheorghe A. Cuza), precum și al Batalionului „Mihai Viteazul” (condus de avocatul I. V. Emilian); de cealaltă parte, zona de nord-est, cu Batalionul „Cuza Vodă” din Iași (în subordinea studentului Teodor Mociulschi), Batalionul „Dragoș Vodă” din Rădăuți (comandat de notoriul deputat Nichifor Robu<sup>137</sup>), respectiv Batalionul „Ștefan cel Mare” din Bălți (în subordinea fruntașului basarabean Vladimir Novitzki)<sup>138</sup>. Ca exemplu particular, județul Dorohoi a reprezentat un teren fertil pentru recrutarea paramilitară, doar în împrejurimile comunei Darabani, în pădurea Teioasa, luând naștere, în august 1933, patru decurii, în acord cu „dispozițiunile luate de LANC de sub președinția d-lui profesor A. C. Cuza”. La înființare, acestea au fost încadrate în recent constituitul Batalion „Moldova” din Iași, sub comanda lui Gheorghe A. Cuza<sup>139</sup>.

În județul Dorohoi, renovarea politică a dreptei radicale a fost explicată de către Marcel Adam, în dialogurile sale cu filialele rurale, pornind de la trei teze relevante pentru autoreprezentarea național-creștinilor. În primul rând, Adam a accentuat însemnătatea vitală a acțiunii propagandistice, de care depindea forța secțiunilor locale, de unde imperativul de a face „cât mai multă propagandă, întrucât se simte slăbită această organizațiune în județ”<sup>140</sup>. În al doilea rând, a înfirmat apropierea cuzismului de legionarism, supoziție inspirată de tentativele neconcludente de negociere dintre formațiunile extremiste<sup>141</sup>, reiterând separația

<sup>136</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 986-987.

<sup>137</sup> Biografia politică a lui Nichifor Robu este detaliată în Radu Florian Bruja, *Nichifor Robu – trepte către monografia unui politician antisemit*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»”, s. Historica, Supliment, tomul LII, 2013. Vreme de două decenii, traiectoria lui Robu a bifat toate momentele-cheie din istoria curentului național-creștin. În preajma primei conflagrații mondiale, a făcut parte din formațiunile de Arcași din Bucovina. De la fondarea LANC, a avut un rol important în teritoriu, conducând filiala din Rădăuți. Cu prilejul sciziunii, a denunțat ferm disidența „statutarilor”, loialitatea sa fiind răsplătită de A. C. Cuza cu funcția de secretar general al partidului. La începutul deceniului al patrulea, a coordonat campanii de mobilizare socială și electorală în județele Rădăuți, Suceava, Cernăuți și Storojineț, unde a contribuit la scorurile consistente ale partidului. Deputat de Rădăuți din 1931, s-a remarcat prin violența prestației parlamentare, care i-a atras inclusiv suspendarea din legislativ, performanță dezonorantă împărtășită cu deputatul dorohoiian Marcel Adam. Formarea PNC în 1935 i-a consacrat poziția de lider în Bucovina, iar în ultimii ani ai regimului democratic a fost direct implicat în teroarea „cămășilor albastre”. Brutalitatea „lăncierilor” aflați sub comanda sa a vizat atât militanții legionari, cât și populația evreiască. Sub guvernarea gogo-cuzistă, a primit demnitatea de prefect al județului Cernăuți. După debarcarea guvernului PNC, cariera sa politică a luat sfârșit.

<sup>138</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 987.

<sup>139</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1933, f. 73. Un proces-verbal încheiat la Darabani înregistrează trei „decurii” complete și una la jumătatea efectivelor. Toți semnatarii sunt originari din satul Teioasa, iar repetiția unor nume de familie sugerează rolul determinant al rudeniei în stabilirea afinităților politice locale.

<sup>140</sup> *Ibidem*, f. 42 r.-v.

<sup>141</sup> Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 97-99. Notabile, dar lipsite de consecințe politice concrete au fost dialogurile dintre I. V. Emilian, din partea LANC, respectiv Mihail Stelescu, din partea

tranzantă dintre dreapta radicală și fascism. În al treilea rând, legăturile cu național-socialismul german au fost diminuate retoric, pentru a contracara acuzațiile conform cărora LANC ar fi deservit interesele unei puteri străine<sup>142</sup>. În mod semnificativ, Adam a transmis aceste mesaje cu prilejul unei întruniri a delegaților rurali la Dorohoi, în fața unui auditoriu restrâns, dar provenind de pe întreg teritoriul județului, ca ilustrare a acoperirii locale extinse a „cămășilor albastre”<sup>143</sup>.

Înainte de scrutinul din 1933, presiunea crescândă a statului asupra extremei drepte, prin restricționarea manifestațiilor și a publicisticii, a condus, în interiorul organizației național-creștine, la instituirea unor canale de comunicare între centru și teritoriu cu aspect aproape clandestin<sup>144</sup>. A. C. Cuza a exercitat un control mai ferm asupra liderilor de filiale, convocați personal pentru a primi „instrucțiuni relativ la normele de propagandă” sau pentru a le fi comunicate dispoziții privind incidente punctuale, precum valurile de arestări din rândurile studenților<sup>145</sup>. Dincolo de impedimente precum ostilitatea forțelor de ordine sau ciocnirile cu mișcarea legionară, bilanțul electoral a situat județele Botoșani și Dorohoi, la finalul campaniei electorale intersectate coordonate de Haralamb Vasiliu<sup>146</sup> și Marcel Adam, între puținele circumscripții unde LANC a colectat peste 10.000 de voturi<sup>147</sup>, rezultate importante în dinamica unui scrutin în care cuziștii au înregistrat 4,6% la nivel național.

Dincolo de unele succese izolate, privit în ansamblu, până la mijlocul deceniului al treilea partidul a rămas stagnant politic, a înregistrat performanțe electorale inconsecvente și a acumulat un capital de popularitate insuficient, toate aceste blocaje fiind conștientizate de elita național-creștină. Inițiativele consultative atipice lansate de A. C. Cuza, care a ordonat „organizațiunilor de județ de a se aduna fiecare în consiliu și de a-și fixa punctul de vedere în care ar trebui reorganizată LANC”, confirmă perpetuarea impasului intern al proiectului cuzist. Astfel, structurilor teritoriale li s-au solicitat opinii „asupra felului cum sunt organizate acum frățiile de cruce, tineretul universitar LANC și cămășile

---

Legiunii „Arhanghelului Mihail”, care au tatonat cooperarea prin acțiuni paramilitare sau electorale. Discuțiile ar fi fost inițiate de național-creștini, interesați chiar de posibilitatea fuziunii, dar intransigența lui Corneliu Zelea Codreanu ar fi condus la eșecul negocierilor (AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 4/1933, f. 389 r.-v.).

<sup>142</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1933, f. 42 r.-v.

<sup>143</sup> *Ibidem*. Au participat delegați din Broscăuți, Arborea, Dumeni, Vorniceni, Prelipca, Brăești, Dersca, Băiceni, Zvoriștea, Horlăceni, Ionășeni, Herța, Molnița, Havârna, Cobâla, Târnuța, Hreățca, Bicești și municipiul Dorohoi.

<sup>144</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 333; dosar 1/1933, f. 1022.

<sup>145</sup> Idem, fond Poliția Dorohoi, dosar 4/1933, f. 231.

<sup>146</sup> *Ibidem*, f. 211-212. În vara lui 1933, Vasiliu a fost reperat în repetate rânduri în județul Dorohoi, în acțiuni electorale dincolo de circumscripția proprie. Bunăoară, la 3 iunie, liderul botoșănean traversa satul Brăești „aruncând manifeste din mașină la locuitorii ce-i întâlneau pe stradă”.

<sup>147</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 315-319. Scoruri mai înalte decât cele aproximativ 11.500 de voturi de la Botoșani, respectiv cele aproximativ 11.000 de la Dorohoi au înregistrat doar formațiunile din Bălți (aproximativ 21.000, cu o filială puternică sub conducerea deputatului Gh. Ciolac, a senatorului I. Mumuianu și a liderilor locali A. Rusu și V. Novitzki) și Hotin (aproximativ 13.000, sub coordonarea deputatului de Cernăuți, prof. Teodor).

albastre și cum ar crede că trebuiesc organizate în viitor”, precum și o poziționare de principiu privind regulamentul intern, mai precis „dacă trebuie modificat statul major al LANC”. Sugestiile filialelor urmau a fi trecute prin filtrul Marelui Consiliu al Ligii, forul central aflat în subordinea președintelui<sup>148</sup>.

Finalmente, spirala descendentă a avut parte de un revers extern, în urma fuziunii cu Partidul Național Agrar (PNA) al lui Octavian Goga. Format în 1932 prin desprinderea lui Goga din Partidul Poporului, vechiul proiect politic al lui Alexandru Averescu<sup>149</sup>, PNA s-a înscris pe eșichierul aglomerat al extremei drepte autohtone ca formațiune puternic personalizată, centrată ideologic asupra antisemitismului etnocratic și atrasă de fascisme occidentale. În constituirea PNC, tensiunile inerente contopirii a două structuri cu apartenențe regionale, culturi organizaționale și opțiuni doctrinare particulare au fost inevitabile. Paul A. Shapiro merge până la a califica uniunea în sine drept un demers formal, redus la „concesii programatice și tactice” reciproce, acceptate din rațiuni pragmatice de ambele construcții politice, care și-ar fi menținut informal independența<sup>150</sup>. Cu toate acestea, dincolo de unele fricțiuni, care au trenat până la momentul accederii la guvernare, regruparea într-o entitate comună a însemnat consolidarea indubitabilă a dreptei radicale. După congresul fondator al PNC de la Iași, din 14 iulie 1935, a urmat un interval de uniformizare sub noua conducere bicefală, cu A. C. Cuza ca „președinte suprem”, demnitate mai curând onorifică, și Octavian Goga ca „președinte activ”, cu prerogative executive reale. Fiefurile tradiționale din Transilvania și Banat ale aripilor național-agrar și feudele din Bucovina, Moldova și Basarabia ale facțiunii cuziste, deși păstrând marje consistente de autonomie, au fost aduse la un numitor comun, național-creștinii dobândind o influență crescândă atât în provincie, cât și în cercurile de putere ale capitalei<sup>151</sup>.

În plan extern, PNC a asumat un raport aproape satelitar cu fascismul italian și național-socialismul german, în continuarea inițiativelor politico-diplomatice întreprinse anterior atât de LANC, cât și de PNA<sup>152</sup>. În mod natural, momentul

<sup>148</sup> *Ibidem*, dosar 1/1934, f. 137.

<sup>149</sup> Adolf Minuț, *Întemeierea Partidului Național Agrar (1932)*, în AMM, vol. XXI, 1999, p. 268-270.

<sup>150</sup> Paul A. Shapiro, *Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, December 1937 – February 1938*, în „Canadian-American Slavic Studies”, vol. 8, nr. 1/primăvara 1974, p. 80.

<sup>151</sup> Ion Mezarescu, *Partidul Național-Creștin: 1935-1938*, București, Editura Paideia, 2018, p. 80-89, 142, 158.

<sup>152</sup> Anii dintre fuziune și accederea la guvernare au adus intensificarea contactelor cu figuri naziste de prim rang precum Alfred Rosenberg, direct implicat în constituirea PNC, pe care îl considera acomodabil intereselor economice și politice ale Reichului. Au continuat și demersurile de cooperare cu Legația germană din București, spre exemplu, prin distribuția de materiale antisemite germanofone. Unii lideri național-creștini au întreprins vizite strategice în afara țării: Gheorghe A. Cuza în Germania, unde ierarhia NSDAP i-a sugerat fondarea unui institut româno-german; Octavian Goga atât în Italia, unde a vizat contractarea unor „împrumuturi politice” de la Mussolini, cu care întreținea o corespondență, cât și în Germania, unde a fost primit din nou de Hitler, în vara

fuziunii a fost urmat de intensificarea substanțială a sprijinului material extern pe filiera NSDAP<sup>153</sup>. De aceea apare drept explicabil, în ciuda caracterului reducționist, stigmatul atribuit PNC în epocă, amplificat peste decenii de vulgata marxistă, care a denunțat formațiunea drept coloană a cincea a fascismelor occidentale<sup>154</sup>. Concomitent, proiectul național-creștin a fost modelat de imixtiunile carlismului, deserving în forme multiple intențiile lui Carol al II-lea de a vulnerabiliza sistemul parlamentar. Mai întâi, dreapta radicală fortificată a avansat agenda internă a monarhului și a construit simultan punți de dialog cu actori externi de care acesta se putea apropia indirect. Apoi, alternativa legionară a fost contracarată prin crearea unui concurent redutabil pe același culoar, care se raporta la opțiunea fascistă în egală măsură imitativ și ostil. Nu în ultimul rând, erodarea partidelor tradiționale a continuat prin noua validare a soluțiilor radicale în dauna alternativelor consensuale<sup>155</sup>.

Dacă în termeni calitativi prefacerile dreptei radicale au implicat suficiente elemente de continuitate, sub aspect cantitativ curentul național-creștin a primit un nou suflu. Conform reconstituirilor lui Radu Florian Bruja dedicate evoluției PNC în Bucovina, liniile de acțiune care au urmat fuziunii indică progrese regionale substanțiale ale organizației reconfigurate: au proliferat filialele locale, în special formațiunile de „lăncieri” (referință marțială la structurile armate național-creștine,

---

lui 1936, pentru a clarifica implicațiile revizionismului național-socialist. De asemenea, în aceeași perioadă au fost concepute planuri de acțiune transnațională, precum proiectul improbabil al lui Rosenberg de a folosi emigrația albă din România în operațiuni împotriva Uniunii Sovietice (Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 152-155; Armin Heinen, *op. cit.*, p. 232-236, 315-317, 322; Ion Mezarescu, *op. cit.*, p. 113-114, 134-135).

<sup>153</sup> Alfred Rosenberg, în calitate de lider al *Aussenpolitisches Amt*, cu concursul acolitului său, Arno Schickedanz, apropiat de cercurile extremei drepte autohtone, precum și prin medierea lui Radu Lecca, corespondent la București al oficiului național-socialist „Völkischer Beobachter”, a dispus finanțarea PNC cu sute de mii de mărci germane. Pentru descrierea sumară a mecanismului de subsidiere, vezi Paul A. Shapiro, *op. cit.*, p. 54, n. 49.

<sup>154</sup> Este simptomatică definiția oferită de Gheorghe T. Pop în monografia sa dedicată curentului național-creștin: „Partidul Național Creștin, creat în 1935, constituie o încercare a unor cercuri ultrareacționare ale claselor exploatatoare de a găsi soluții pentru stăvilirea mișcării revoluționare, democratice, antifasciste și de a schimba cursul politicii externe a României spre Germania nazistă. El urmărea împiedicarea unirii tuturor forțelor naționale antifasciste în vederea stăvilirii pătrunderii nazismului în România, în scopul suprem al aducerii la putere a acelor cercuri ale burgheziei și moșierimii care doreau antrenarea României în sfera de interese ale celui de-al Treilea Reich” (Gheorghe T. Pop, *op. cit.*, p. 10-11). Deși conținutul evenimential al lucrării, de altfel singura abordare extinsă a temei din întreaga perioadă comunistă, valorifică un fond informațional util, impedimentul euristic major, dincolo de opțiunile metodologice învechite și de prelucrarea necritică a materialului documentar, îl reprezintă tocmai schematismul interpretativ concentrat în definiția de mai sus.

<sup>155</sup> De altfel, carlismul a vizat extinderea frontului radical prin încorporarea de noi formațiuni obediente în proiectul politic gogo-cuzist. Au fost avute în vedere în special Frontul Românesc, format de Alexandru Vaida-Voevod după desprinderea din PNT, respectiv Cruciada Românilor, produs al disidenței liderului legionar Mihail Stelescu. Respectivul absorbției au rămas însă la stadiu teoretic. Vezi Armin Heinen, *op. cit.*, p. 254-257; Radu Florian Bruja, *Din istoria Partidului Național Creștin în Bucovina (1935-1937)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu»”, s. Historica, tomul XLIX, 2010, p. 83-84.

derivată din acronimul LANC) arondate celulelor politice; a fost reluată ofensiva propagandistică prin numeroasele materiale publicistice, conferințe și congrese; mobilizarea socială a fost direcționată în tot mai mare măsură dinspre centrele urbane înspre târgurile și așezările mai mici; violența politică a fost exacerbată prin ciocnirile dreptei radicale cu fascismul, precum și prin persecuțiile îndreptate împotriva evreilor<sup>156</sup>.

Scena unor evoluții similare, județul Botoșani a înregistrat un avans masiv al PNC începând din toamna lui 1935, fiind semnificativă etichetarea național-creștinilor în materialele structurilor de siguranță drept principala ipostază a extremei drepte la nivel local<sup>157</sup>. Explicația instituțiilor statului referitoare la resorturile ascensiunii era de ordin evolutiv, pornind de la stadiul anterior de fragmentare facțională, eșec electoral și decredibilizare populară:

Imediat după alegerile din iarna anului 1933 s-a observat că LANC pierde zilnic membri și amenință cu prăbușirea. Toate eforturile făcute din partea președintelui organizației n-au avut darul de a aduce la vechea matrice pe acei care s-au îndepărtat de la sânul ei, deoarece s-au convins că LANC nu va fi nici când în stare să conducă Țara.

Tocmai unificarea gogo-cuzistă ar fi reaprins, atât în mediile rurale, cât și în rândurile clasei de mijloc urbane, încrederea în opțiunea național-creștină:

A intervenit însă fuziunea dintre D-nii Goga și Cuza, care a trezit din nou între săteni speranța că LANC va deveni partid de guvernământ. Așa se explică faptul că întrunirile Partidului Național Creștin sunt acum bine frecventate. Membrii ei constau din aproape 95% săteni, intelectualii formând conducerea partidului. Zilnic se fac noi înscrieri.

Un aport hotărâtor a fost atribuit eficienței propagandistice a lui Haralamb Vasiliu, care, „fiind medic, ține în permanență legătură cu sătenii, căroră, la ori ce ocazie, le explică programul, îndemnându-i să facă propagandă pe la sate” și anunțând, fie în paginile publicației „Chemarea”, fie la întrunirile din teritoriu, iminența venirii PNC la guvernare. Din oferta populistă a doctorului Vasiliu, punctul cel mai atractiv îl reprezentau exproprierile funciare, promisiune care determina un segment important al țăranimii sărace „să creadă că numai [PNC] va ameliora simțitor soarta lor”. În același timp, național-creștinii au valorificat degringolada competitorilor politici<sup>158</sup> pentru a-și institui

---

<sup>156</sup> Radu Florian Bruja, *Din istoria Partidului Național Creștin în Bucovina (1935-1937)*, p. 84-86, 90, 94-98.

<sup>157</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 9/1935, f. 120 r.-v.

<sup>158</sup> Legiunea „Arhanghelului Mihail” traversa un regres local, pus de organele de supraveghere pe seama privilegierii tineretului ca bază de recrutare, strategie care îi provocase pierderi în rândul maselor rurale. De aici devansul în fața curentului național-creștin, care „prinde teren din zi în zi și în toate straturile populației românești” (*ibidem*). O prezență chiar mai slabă o înregistra Frontul Românesc, filiala vaidistă fiind lipsită inclusiv de resursele necesare apariției oficiosului propriu, „Biruința” (*ibidem*, dosar 11/1936, f. 73-74).

monopolul local pe culoarul extremist, manifestat printr-o „vie propagandă în tot județul” și prin mobilizarea a „foarte mulți aderenți” în termeni comparativi<sup>159</sup>. Conform situației statistice a formațiunilor cu potențial destabilizator, la jumătate de an de la fuziune, național-creștinii dominau județul Botoșani, dispunând de 5.614 membri și 7.300 de simpatizanți, plus alți 1.000 de membri și 600 de simpatizanți în batalioanele de asalt, consemnați distinct. În schimb, Partidul „Totul pentru Țară”, aripa politică a legionarismului, număra doar 50 de membri și 240 de simpatizanți activi, Frontului Românesc îi reveneau 28 de membri și 90 de simpatizanți, în vreme ce structurile afiliate extremei stângi, de la Ajutorul Roșu până la formațiunile comuniste de tineret, cumulau sub 100 de membri<sup>160</sup>.

În iulie 1936, când cotidianul gogist „Țara Noastră” a centralizat profilurile filialelor județene național-creștine pentru a sublinia „forța organizată a partidului”, secțiunea din Botoșani a avut parte de una dintre descrierile cele mai amănunțite. Analiza acesteia a inclus trimiteri la popularitatea locală a publicației „Chemarea” și a proiectului bancar „Înfrățirea Românească”, la aportul „adus prin elanul lui și contribuția materială de elementul feminin, atât în oraș, cât și în județ”, și la cooptarea unor „personalități din înalta aristocrație locală”, la forța paramilitarilor de sub comanda profesorului Teodoru și la propaganda întreținută de „echipe de coriști bine instruite”, la contribuțiile substanțiale ale clericilor și la extinderea în mediul rural a formațiunii<sup>161</sup>. Cu prilejul aceluiași bilanț, filiala din Dorohoi a fost, la rândul său, înfățișată în termeni apreciativi, drept o organizație cu un mare capital de popularitate, care „se sprijină pe un număr de intelectuali dintre figurile cele mai alese ale vieții noastre publice, având membri devotați în toate ramurile de activitate socială”. Aspectele cele mai importante ale evoluției sale au fost distinse în puternica prezență la sate, „cu bravii săteni, luptători neînfricați [...] înfruntând teroarea și persecuțiile politice ale guvernelor, ce s-au perindat la cârma țării”, în expansiunea brațului armat al „tineretului-lăncier”, în propaganda publicistică întreținută prin interme-

<sup>159</sup> *Ibidem*.

<sup>160</sup> *Ibidem*, f. 76. Singura rubrică în care dreapta radicală era depășită de fascism, punând în lumină potențialul distructiv superior atribuit acestuia din urmă, viza numărul indivizilor supravegheați în circumscripție: 80 de legionari, comparativ cu doar 32 de național-creștini și membri ai batalioanelor de asalt.

<sup>161</sup> *Forța organizată a Partidului Național-Creștin*, în „Țara Noastră”, anul XV, nr. 1191/16 iulie 1936. Între adepții curentului național-creștin cooptați din rândurile aristocrației locale erau nominalizați prințul Ghika-Dumbrăveni, Jeanot Miculescu, Puiu Sillion și Anibal Ciolacu. În ceea ce privește ierarhia filialei la momentul 1936, se indica plasarea organizației municipale Botoșani în subordinea preotului C. Possa, cu D. Ariciuc drept secretar și prof. D. Hlihor drept casier, în vreme ce secțiunea județeană, sub comanda lui Haralamb Vasiliu, îi avea drept vicepreședinți pe avocații M. Zaiță și C. Suceveanu, respectiv pe învățătorul B. Constantinescu. Între ceilalți membri de frunte erau enumerați avocații E. Totoescu, M. Rătescu și C. Stavrach, preoții Em. Drăgan, V. Lăpușneanu, V. Ionescu, P. Avramof, C. Pantelimon, V. Șova, învățătorii V. Ștefan, Gh. Luca, L. Radeș, comerciantul I. Filipescu, precum și L. D. Tănase, V. Țăranu, D. Șuchianu, C. Ursache, I. Șiștac și Gh. Nițulescu.

diul periodicului local „Izbânda național-creștină” și în proiectele taberelor de muncă<sup>162</sup>, la care se va mai face trimitere mai jos.

În acești ani, anvergura politică a PNC în spațiul nord-estic a fost reflectată inclusiv în circulația scenariilor alarmiste privind capacitatea subversivă a formațiunii. De pildă, în octombrie 1936, dinspre Basarabia au fost transmise în nordul Moldovei presupuse „instrucțiuni secrete”, atribuite profesorului C. Tomescu, conducătorul filialei din Lăpușna, care detaliau preparative ale „cămășilor albastre” în vederea unei insurecții. În forma redată, ipoteza conspiraționistă era politic illogică, întrucât implica sincronizarea eforturilor național-creștinilor și legionarilor, într-un tandem în care gogo-cuziștii ar fi acaparat aparatul polițienesc, iar formațiunile fasciste ar fi preluat instituțiile administrative. Scopul ultim al acțiunii era legat de preluarea puterii prin suprimarea vechii elite politice: „Poliția cămășilor albastre va avea însărcinarea să aresteze imediat pe șefii conducători ai partidelor și să-i execute”<sup>163</sup>. În mod firesc, zvonistica nu a fost însoțită de o finalitate materială, dar asemenea narațiuni fictive au fost încurajate tacit de propaganda național-creștină, întrucât popularizau imaginea unei forțe redutabile, care ar fi putut prelua oricând frâiele statului. În realitate, PNC a urmat până la final *statu-quo*-ul, cu atât mai pregnant în ultimii ani interbelici, când a reprezentat atât o parte integrantă a mecanismelor parlamentare, cât și un instrument docil în subordinea carlismului.

Alegerile legislative din 1937 au fost percepute de național-creștini drept examenul electoral suprem, ceea ce explică atât resursele generoase alocate campaniei, cât și desfășurarea brutală a acesteia. Județele din nordul Moldovei au contribuit la valul de violențe, aflându-se în mod recurent în mijlocul tulburărilor regionale. Pentru a oferi doar un exemplu, președintele filialei PNC din Dorohoi, Marcel Adam, în compania lui Constantin Nastasi, lider bucovinean, și a lui Teodor Mociulski, vârf de lance al radicalismului studentesc, a figurat între protagoniștii distrugerilor provocate în anticiparea scrutinului, terorizând comunitatea evreiască și orchestrând ciocniri paramilitare cu formațiunile legionare<sup>164</sup>.

<sup>162</sup> *Ibidem*. În conducerea organizației municipale Dorohoi erau menționați I. Capră, fost lider local agrarian, în calitate de președinte, avându-i drept principali colaboratori pe doctorii C. Enăchescu și T. Ceapara, preotul D. Furtună, D. Romanescu, inginerul I. Pascu și avocatul D. V. Adam. Filiala județeană, precum și corpul de „lăncieri” rămăneau sub autoritatea lui Marcel Adam, sprijinit de vicepreședintele și proprietarul A. Giurgiuveanu, de agronomul C. Călărășanu și de învățătorul I. Mihalache.

<sup>163</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 13/1936, f. 571. Nu a fost prima instanță în care formațiunile cuziste basarabene au fost prezentate ca revoluționare sau anarhice, narațiunile de acest tip fiind alimentate chiar de subiecții lor. Cu un deceniu mai devreme, în ianuarie 1927, structurile de informații militare au fost anunțate de către avocatul Gheorghiu, președintele filialei LANC din Bălți, de presupusa coordonare a facțiunilor cuziste din mai multe județe ale Basarabiei, preponderent din arealul rural, cu asociații studențești antisemite și cadre militare în termen, pentru a preîntâmpina un complot atribuit celulelor comuniste. Nici atunci nu au fost consemnate efecte materiale ale scenariului vehiculat (*ibidem*, dosar 5/1927, f. 3-4).

<sup>164</sup> Radu Florian Bruja, *Din istoria Partidului Național Creștin în Bucovina (1935-1937)*, p. 95-97.

Cât privește performanțele la urne, dreapta radicală a debutat cu rezultate notabile la alegerile din martie-aprilie pentru consiliile comunale și județene, în urma cărora Botoșaniul și-a reconfirmat statutul de bastion cuzist. Listele locale ale național-creștinilor au obținut un scor aproximativ egal cu rezultatul cumulativ al tuturor competitorilor<sup>165</sup>, succesul fiind speculat propagandistic și exagerat retoric în presa națională a dreptei radicale. Oficiosul cuzist „Apărarea Națională” a redat o imagine eroică a lui Haralamb Vasiliu ca artizan al triumfului electoral, descris drept „vajnicul nostru luptător și fruntaș [care] binemerită dela Patrie”, cu meritul de a fi înfrânt opțiunile politice dirijate de interese alogene „prin compromiterea definitivă a internațional-țărăniștilor, ca și prin desființarea lor la Botoșani”<sup>166</sup>. La fel, „Țara Noastră”, celebrând succesul repurtat de „vechiul și vrednicul luptător dr. Haralamb Vasiliu”, a supralicitat episodul atât ca presupusă dovadă a dominației locale absolute, cât și ca semnal al ascensiunii naționale a partidului în detrimentul vechiului corp politic, cu pretensele sale angrenaje externe:

Izbânda național-creștină este formidabilă. Partidul liberal guvernamental a suferit un dezastru fără asemănare în actualele alegeri administrative, iar național țărăniștii, cari se socotiau ca opoziție îndreptățită la succesiune, au avut o înfrângere și mai rușinoasă, plasându-se în urma învinșilor guvernamentali. Celelalte partide s-au dovedit ca organizațiuni cari nu contează în lupta electorală de la Botoșani, unde național-creștinii s-au consacrat definitiv ca stăpâni fără rivali ai situației. [...] Sperăm că lecția de la Botoșani va servi tuturor inconștienților, cari se pun în calea marșului triumfător al mișcării de salvare a neamului și statului român, de parazitismul străin și exploatarea politicianilor de meserie<sup>167</sup>.

Câteva luni mai târziu, în septembrie 1937, o nouă victorie de etapă a național-creștinilor, în alegerile parțiale din județul Dorohoi, a fost întâmpinată cu probe similare de entuziasm din partea platformelor antisemite afiliate PNC. Încă o dată, performanțele locale au fost pe seama conducerii abile a liderilor provinciali, de referințe laudative având parte atât deputatul Marcel Adam, președintele filialei, cât și avocatul Ioan Capră, vicepreședintele național-creștinilor dorohoieni și conducătorul organizației municipale din reședința de județ.

<sup>165</sup> Ion Mezarescu, *op. cit.*, p. 192-194. La scrutinul pentru Consiliul Județean Botoșani, PNC a obținut 19.076 de voturi, eclipsând scorurile competitorilor: PNL cu 7.508, PNȚ cu 6.233, PNL-Georgist cu 2.821, respectiv Frontul Românesc cu 2.367. Lista candidaților național-creștini a fost deschisă de Haralamb Vasiliu, fiind continuată cu avocatul Mihai Zaiță, profesorul I. Teodoru, avocatul Eugen Totoescu, V. Țăranu, C. Ursache, Gh. Luca, I. Sictuc, V. Tomiță, D. Dursacu, I. David, D. Luchian, N. Burlacu și H. Siminiuc (*ibidem*, p. 328). Performanțe similare cu cele de la Botoșani au mai fost înregistrate de PNC doar în câteva județe basarabene, precum Orhei, Bălți, Tighina și Soroca.

<sup>166</sup> *Succesul Partidului Național-Creștin în alegerile de la Botoșani*, în „Apărarea Națională”, anul XIV, nr. 19/11 mai 1937.

<sup>167</sup> *Strălucita izbândă de la Botoșani în alegerea județeană*, în „Țara Noastră”, anul XVI, nr. 1376/23 aprilie 1937.

Scenele conflictuale descrise de „Țara Noastră” au conturat tabloul unor lupte dezechilibrate, în care reprezentanții vechilor partide, „prin teroare administrativă, prin abuzuri și-o nemaipomenită corupție”, ar fi atentat la buna desfășurare a scrutinului, însă fără a reuși să se impună. Conform reconstituirii propagandistice oferite episodului electoral, factorul etnic și conștiința apartenenței identitare ar fi înclinat decisiv balanța în favoarea PNC, menținând Dorohoiul în rândul celor mai puternice feude național-creștine, în detrimentul concurenței alogene și minoritare pe care ar fi ilustrat-o opțiunea țărănistă:

Cât privește cele câteva mii de voturi țărăniste, ele se datoresc în întregime maselor electorale compacte din târgurile jidovești ale județului: Herța, Darabani, Săveni și Mihăileni. Masele rurale românești resping încă o dată cu scârbă minciuna iudeo-democratică a țărănismului<sup>168</sup>.

Ulterior, la scrutinul legislativ din decembrie, scorul național de 9,15% obținut de PNC, apogeul electoral al partidului, a marcat transformarea acestuia în a patra forță politică a României. Totuși, situați la distanță semnificativ în spatele alternativelor mai puternice reprezentate de PNL, PNȚ și Partidul „Totul pentru Țară”, gogo-cușiștii au reprezentat o opțiune guvernamentală pe cât de improbabilă, pe atât de nefirească potrivit convențiilor democratice. Plasarea lor artificială la cârma executivului, din dispoziția arbitrară a monarhului, a constituit una dintre probele finale ale disfuncțiilor regimului politic căruia Carol al II-lea i-a accelerat disoluția. Din nou, județele Botoșani și Dorohoi au ridicat scorul național al PNC, chiar în condițiile concurenței locale cu rețele partinice rodade, care beneficiau de suport administrativ și de resurse materiale consistente<sup>169</sup>. Un avantaj esențial a fost reprezentat de capacitatea mobilizatoare a militanților național-creștini, selecția candidaților reunind personaje recurente în analiza de față, cu roluri indispensabile în formarea, consolidarea și extinderea filialelor comunale sau județene încă de la începuturile cuzismului. La Botoșani, lista

<sup>168</sup> *Marea izbândă național-creștină dela Dorohoi*, în „Țara Noastră”, anul XVI, nr. 1466/23 septembrie 1937. Rezultatele scrutinului, conținând pentru completarea componenței Consiliului Județean Dorohoi, au adus 14.645 de voturi pentru PNC, comparativ cu 13.529 pentru PNL, 6.846 pentru PNȚ, respectiv 1.973 pentru Frontul Românesc.

<sup>169</sup> La Botoșani, la alegerile pentru Senat au fost înregistrate 8.807 voturi pentru PNL, 4.063 pentru PNC, 3.471 pentru PNȚ, 872 pentru Partidul „Totul pentru Țară” și 579 pentru PNL-Georgist (AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 55/1937, f. 56). În aceeași circumscripție, la Adunarea Deputaților au fost consemnate 15.909 voturi pentru PNL, 11.455 pentru PNC, 7.352 pentru PNȚ, 1.867 pentru PNL-Georgist, 1.529 pentru Partidul „Totul pentru Țară”, 1.245 pentru Blocul Evreiesc, 684 pentru Partidul Radical-Țărănesc, 461 pentru Partidul Agrar și 370 pentru Partidul Poporului (*ibidem*, f. 59 r.-v.). La Dorohoi, la Adunarea Deputaților s-au numărat 16.127 de voturi pentru PNL, 10.574 pentru PNC, 5.774 pentru PNȚ, 2.618 pentru Partidul „Totul pentru Țară”, 1.128 pentru Partidul Radical-Țărănesc, 811 pentru PNL-Georgist, 793 pentru Partidul Agrar, 404 pentru Partidul Poporului, respectiv 301 pentru Blocul Evreiesc (idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 23/1937, f. 207). La Senat, în aceeași circumscripție s-au înregistrat 8.103 voturi pentru PNL, 4.463 pentru PNC, 2.255 pentru PNȚ, 693 pentru Partidul „Totul pentru Țară” și 413 pentru Partidul Agrar (*ibidem*, f. 226).

pentru Adunarea Deputaților a fost deschisă de Haralamb Vasiliu, urmat de avocatul Mihai Zaiță, de profesorul universitar bucureștean Ion Sângiorgiu, de învățătorul Bald. Constantinescu din comuna Corni, respectiv de învățătorul Gheorghe Luca din Mănăstireni<sup>170</sup>; la Senat au fost înscrși preotul Constantin Possa, respectiv avocatul Constantin Stavrache din Bucecea<sup>171</sup>. La Dorohoi, în fruntea listei pentru Adunarea Deputaților s-a aflat Marcel Adam, succedat de proprietarul Aurel Giurgiuveanu din Molnița-Lunca, de agronomul Constantin Călărășanu din Avrămeni, respectiv de învățătorul Ilie Mihalache din Mihăileni; la Senat<sup>172</sup> opțiunea național-creștină a fost reprezentată de avocatul Ioan D. Capră din Dorohoi<sup>173</sup>.

Distribuția mandatelor nu a permis pătrunderea tuturor acestora în legislativ, astfel încât doar Vasiliu și Adam au devenit eligibili pentru preluarea portofoliilor de deputați<sup>174</sup>, ulterior ambii fiind integrați în structurile executivului format de PNC. În perioada guvernului gogo-cuzist, Vasiliu a îndeplinit funcția de secretar general în cadrul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale condus de Gheorghe A. Cuza, calitate în care prerogativele sale au inclus vaste atribuții organizatorice, precum și controlul asupra resurselor economice și a personalului ministerial<sup>175</sup>. Adam a ocupat pentru scurt timp funcția de prefect al județului Dorohoi, iar apoi a devenit, la rândul său, secretar general al aceleiași Minister al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, poziție din care a fost însărcinat cu organizarea breslelor și a taberelor de muncă național-creștine și din care a avut o contribuție directă la represiunea legală dezlănțuită contra evreilor. Bunăoară, a fost semnatarul deciziei de interdicție impuse „oricărui evreu de a angaja sau ține în serviciu vreo servitoare creștină sub vârsta de 40 de ani”, o dispoziție motivată, în registrul maladiv al paranoiei antisemite, prin „numeroasele cazuri când s-a semnalat și constatat că patronii evrei care angajează ca femei de serviciu în casa lor tinere, românce, o fac în vederea traficului de carne vie”<sup>176</sup>.

#### **IV. Mecanisme de mobilizare socială sub egida proiectului radical național-creștin**

Dinamica socială a cuzismului a fost permanent centrată în jurul reperului antisemit, iar firul roșu al tuturor acțiunilor comunitare întreprinse de LANC în teritoriu a fost dat de combaterea presupusului antagonist etnic, pornind de la formele sale imediate. În județele supuse analizei, activismul național-creștin a îmbrăcat, de la primele sale manifestări, un caracter primordial iudeofob. Astfel,

<sup>170</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 55/1937, f. 21.

<sup>171</sup> *Ibidem*, f. 30.

<sup>172</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 23/1937, f. 122.

<sup>173</sup> *Ibidem*, f. 138.

<sup>174</sup> Ion Mezarescu, *op. cit.*, p. 257, 347.

<sup>175</sup> MOF, 1 ianuarie 1938, p. 2, nr. 129087.

<sup>176</sup> MOF, 14 ianuarie 1938, p. 176, nr. 103412.

la începutul anului 1926, imediat după impunerea lui Haralamb Vasiliu în fruntea filialei din Botoșani, acesta a demarat o serie de acțiuni în mediul rural care au atras un „curent de simpatie în masa țărănească”. Pe de o parte, era vorba despre inițiative aparent constructive, precum organizarea de „case de citire și cooperative în case”, în realitate focare ideologice pentru „simțământul de neam” și spiritul de „solidaritate creștinească”. De cealaltă parte, demersurile vădit discriminatorii, precum declanșarea unei „campanii anti-alcoolice îndreptate împotriva evreilor ce țin cârciumi la sate”<sup>177</sup>, speculau clișeele populare care stigmatizau evreii drept factori destructivi ai moralei sociale prin întreținerea premeditată a viciilor autohtonilor<sup>178</sup>.

În stadiul incipient al formațiunii, un rol determinant pentru impactul local al acesteia a revenit vizitelor personale întreprinse de A. C. Cuza la Botoșani, prilejuri cu care fondatorul LANC a devenit protagonistul unor coregrafii politice atent construite. Spre exemplu, sosind în reședința de județ la 22-23 februarie 1926, însoțit de un anturaj restrâns<sup>179</sup>, a fost întâmpinat de doctorul Vasiliu, maestrul de ceremonii al episodului propagandistic pus în scenă. La descinderea liderului, delegații filialelor rurale botoșănene au fost convocați la sediul județean pentru a lua parte la o procesiune definitorie pentru cuzism, un act ritualic circumscris fenomenului generic de sacralizare a politicii frecvent întâlnit în evoluția organizațiilor radicale. Potrivit teoriei clasice a lui Emilio Gentile, ipostazele politicului sunt infuzate cu substanța spiritualului prin instituirea unui ansamblu de mituri și simboluri ca repere comunitare absolute, prin afirmarea primatului colectiv în dauna condiției individuale, prin asumarea unei misiuni mesianice de către o „comunitate aleasă” autoproclamată, prin ancorarea formelor de solidaritate impuse de aceasta într-o istorie sacră sau prin desfășurarea unor „liturghii politice” specifice<sup>180</sup>. Toate componentele enumerate sunt reperabile, într-o formă sau alta, în cazul curentului național-creștin românesc, după cum pot fi identificate, în variante distinctiv fasciste, și la nivelul legionarismului<sup>181</sup>.

În situația de față, elementul cardinal al ritualului cuzist a fost ceremonia de sfințire a steagurilor, o marcă ideologică și socială a LANC de la fondare și, conform observațiilor lui Oliver Jens Schmitt, o formă de instrumentalizare a

<sup>177</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 11 r.-v.

<sup>178</sup> Andrei Oișteanu, *op. cit.*, p. 173-191.

<sup>179</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 38, 42-43. Între însoțitori s-au numărat colonelul I. Niculcea, militant cuzist din Iași, inginerul Gh. Clime, membru al conducerii centrale a LANC, ulterior figură emblematică a legionarismului, căpitanul Biliuță, reprezentant al filialei din Cluj, respectiv studenții Hazgan și Urziceanu, din partea asociațiilor universitare ieșene.

<sup>180</sup> Emilio Gentile, Robert Mallett, *The Sacralisation of Politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarianism*, în „Totalitarian Movements and Political Religions”, vol. 1, nr. 1/2000, p. 21-22.

<sup>181</sup> Pentru o reexaminare a dimensiunii spirituale a fenomenului legionar pornind de la cultul Arhanghelului Mihail, cu implicațiile sale ideologice și sociale complexe, vezi Roland Clark, „Latent Archangels”: *The Archangel Michael in Romanian Fascism*, în Alexandros Tsakos, Marie von der Lippe (eds.), *The Archangel Michael Beyond Orthodoxies: History, Politics and Popular Culture*, Londra, Bloomsbury, 2025, p. 56-57.

evlaviei populare și a tradiției bisericești, cu suportul activ al clericilor<sup>182</sup>. Conform tiparului procesiunii, țăranii proveniți de pe întreg teritoriul județului au fost încolonați într-un cortegiu, condus de Cuza și Vasiliu, iar în fruntea coloanei au fost arborate drapelul tricolor cu svastică, flamura filialei și „o placardă de pânză purtată de doi țărani, cu inscripția «Trăiască Dl A. C. Cuza!»”<sup>183</sup>. Defilarea a avut drept punct final Biserica „Sfântul Nicolae” din localitate. Acolo a urmat oficierea liturghiei ortodoxe de către parohul lăcașului de cult, Constantin Possa, care a condus apoi solemnitatea sfințirii stindardelor purtate de secțiunile rurale, precum și intonarea jurământului de credință. Acesta reitiera devotamentul dinastic, identitatea creștină și angajamentul național combativ al celor care îl intonau: „Jurăm credință M.S. Regelui Ferdinand I, jurăm credință Ligei Apărării Național Creștine că vom lupta pentru apărarea neamului Creștin de dușmani”. După un discurs introductiv al doctorului Vasiliu și o alocuțiune teologică a preotului Possa, intervenția lui A. C. Cuza a luat forma unei diatribe antisemite. Pentru început, rațiunea sosirii sale în localitate a fost explicată prin reprezentarea legală, în calitate de avocat, a țăranului botoșănean Mihai Gh. Budeanu, „care a căzut în păcat omorând cu o lovitură de topor la furie pe jidanul Avram Avramovici [...] cu ocazia cumpărături unor lemne din pădure”. Episodul criminal trimitea la mitul înrădăcinat în imaginarul cultural antisemit ce denunța presupușii exploatare alogeni, mânați de considerente mercantile, care ar fi acaparat ilegal resursele naturale, pădurile fiind una dintre referințele predilecte ale marotei ultranaționaliste. De la diferendele de ordin economic, perorația lui Cuza a trecut la frontul politic, unde „pericolul jidovesc în țara românească” a fost juxtapus bolșevismului, proiectele politice de stânga, precum național-țăranismul, fiind înfierate ca instrumente ale unor interese antinaționale și anticreștine. În perspectiva alegerilor legislative din 1926, înaintea cărora A. C. Cuza avea să întreprindă un turneu electoral național<sup>184</sup>, mesajele sale de mobilizare la urne au îmbinat populismul social și radicalismul antisemit și au anunțat un plan vag de recucerire etnică a spațiului urban. În același sens, o serie de trimiteri istorice incoerente au fost citate ca argumente pentru viitoarea modificare a cadrului constituțional:

[A. C. Cuza] dacă vine la putere, tot în Dealul Spirei, Str. 13 Septembre, va arde constituția cu drepturile evreilor, cum au făcut pompierii în anul în care au apărut Capitala de Turci și au ales Regulamentul Organic, și la 1848. Și va face o nouă constituție fără drepturi la evrei ca să recucerim orașele care le-am pierdut.

<sup>182</sup> Oliver Jens Schmitt, *Clerul ortodox și extrema dreaptă în România interbelică*, în ArchM, vol. VIII, 2016, p. 109-110.

<sup>183</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 42-43. De remarcat proliferarea, în mai puțin de jumătate de an, a filialelor rurale din județ, la ceremonie participând delegați din Stăncești, Dângeni, Mândrești, Vlădeni, Huțani, Brehuiești, Corni și Stroești.

<sup>184</sup> Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din mai 1926*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 128-129.

Când manifestația a luat sfârșit, A. C. Cuza s-a deplasat la procesul lui Budeanu, pe care l-a reprezentat cu succes într-o procedură judiciară superficială și expeditivă, finalizată cu achitarea inculpatului în aceeași zi. Verdictul a marcat atât un nou exemplu de impunitate a ultranaționalismului antisemit, cât și un triumf public personal al lui A. C. Cuza, care a părăsit apoi municipiul în ovațiile mulțimii<sup>185</sup>.

Ocazional, acesta a mai participat la scene similare pe teritoriul județului Botoșani<sup>186</sup>, perioadele sale de absență fiind suplinite de incursiunile altor militanți. De pildă, în mai 1926, Corneliu Zelea Codreanu, liderul tineretului LANC și responsabilul cu instruirea cadrelor, a fost reperat la Botoșani în fruntea unui grup de activiști din structurile studențești, scopul probabil al vizitei sale ținând de recrutarea politică<sup>187</sup>. Cu intenții mai clare, în decembrie 1926, colonelul I. Niculcea, membru în conducerea filialei din Iași, a vizitat mai multe târguri botoșănene și a organizat întruniri cu lucrătorii agricoli în gările din Verești, Bucecea, Todireni și Trușești, distribuindu-le manifeste în care îndemna la organizarea de „obști național-creștine”, rețele cooperatiste sub umbrela LANC<sup>188</sup>.

În județul Dorohoi, dincolo de vârfurile electorale, organizarea cuziștilor a urmat un curs mai lent, iar impactul social al formațiunii a crescut semnificativ abia de la începutul deceniului al patrulea. În iulie 1931, când Gheorghe A. Cuza, la acel moment deputat de Dorohoi, a venit în localitate pentru a evalua personal stadiul filialelor, a fost întâmpinat de aproximativ 100 de membri ai secțiunilor județene, sub conducerea lui Marcel Adam. În dialogul cu delegații rurali, după ce a subliniat îndeplinirea obligațiilor sale parlamentare în acord cu „nevoile satești” și cu mandatul popular încredințat, secretarul general al LANC a emis o serie de considerații organizatorice relevante. Mai întâi, a ordonat predarea însemnelor filialelor recent desființate și instituirea unor comitete provizorii pentru a superviza demersuri de comasare acolo unde s-ar fi impus, dispoziții care sugerează unele sincope în procesul de teritorializare politică. Apoi, a subliniat importanța eforturilor propagandistice, prin apelul la materiale publicistice și conexiuni personale, precum și rolul reuniunilor publice, accentuând potențialul substanțial de creștere al Dorohoiului în ambele direcții<sup>189</sup>.

Un aspect determinant pentru dinamica partidului în provincie a fost reprezentat de succesiunea scrutinelor, traiectoria electorală a LANC în arealul nord-

<sup>185</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 42-43.

<sup>186</sup> Spre exemplu, prezența sa mai este consemnată la ceremonia de sfințire a drapelelor filialelor național-creștine constituite în estul județului, în ianuarie 1927, la Ștefănești, urmând un scenariu foarte similar (*ibidem*, f. 220).

<sup>187</sup> *Ibidem*, f. 224.

<sup>188</sup> *Ibidem*, f. 211. Primele ținte ale demersului cooperatist au fost „plugarii cultivatori de sfeclă”. Ulterior, colonelul Niculcea a preluat în nume propriu proiectul obștilor rurale. La începutul deceniului al patrulea, retras din LANC, a fondat diverse formațiuni regionale, precum „Obștea cultivatorilor de sfeclă” sau „Obștea țării”, înscrise inclusiv în competiția politică, dar lipsite de succes electoral. Ulterior, s-a raliat legionarismului (Armin Heinen, *op. cit.*, p. 200).

<sup>189</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 7/1928-1932, f. 118-119. Gheorghe A. Cuza și-a susținut intervenția „în grădina d-nei Maria Simionescu” din Str. Tăutu, nr. 4, din Dorohoi.

estic fiind una ascendentă, după cum o ilustrează campania din vara anului 1932<sup>190</sup>, cu intensificarea formelor de mobilizare cuziste. În 19-20 iunie, „cămășile albastre” au organizat simultan o întrunire rurală la Broscăuți, prezidată de avocatul Adam, o incursiune în mai multe sate și orașe mici din nordul Moldovei și sudul Bucovinei, sub comanda activistului Ioan Surugiu din Vârfu Câmpului, în fruntea unui grup de studenți, precum și o inițiativă de distribuție a manifestelor electorale, diseminate în județ de Teodor Mociulschi și Gheorghe Luca, vârfuri de lance ale formațiunilor studențești<sup>191</sup>. Frecvent, operațiunile militanților extremiști au degenerat în ciocniri cu legea, după cum o demonstrează trei incidente din iulie 1932, care relevă, pe fundalul violențelor provocate de dreapta radicală, aspectul fragil al statului<sup>192</sup>. La 3 iulie, Mociulschi, candidat pe listele de la Dorohoi pentru Adunarea Deputaților, străbătând județul cu o mașină „pe capota căreia se aflau întinse steaguri trei-color naționale cu svastica și emblema LANC”, a blocat traficul pe Str. Ghica Vodă, una dintre principalele artere ale reședinței de județ, pentru a confrunta un ofițer de poliție. „Punând în același timp mâna pe buzunarul în care avea revolverul”, l-a amenințat cu moartea pe agent, ca reacție la preținse șicane anterioare, pentru ca apoi să părăsească scena incidentului, „văzând că se adună lume”<sup>193</sup>. În aceeași zi, Marcel Adam a fost protagonistul unui episod aproape identic, fiind oprit pe ruta Herța – Cernăuți de către ofițeri aflați în patrulare, legitimat și avertizat asupra interdicției de a „purta steaguri [cu] trei-colorul național la mașină în propagandă politică”. În replică, Adam „a dat ordin șoferului să dea drumul la mașină”, îndreptându-și revolverul înspre ofițeri și afirmându-și intenția de a-i ucide, înainte de a demara în trombă<sup>194</sup>. Ulterior, pe 12 iulie, cu ocazia târgului săptămânal de la Dorohoi, anterior menționatul Mociulschi, însoțit de mai multe cadre cuziste, a speculat șansa unei adunări politice spontane, fiind însă descurajat de autorități cu avertismentul

[...] că nu poate ține întruniri politice sub cerul liber în raza oborului, de oarece este zi de târg săptămânal și se aglomerează lumea, se împiedică circulația, stagnează vânzările și cumpărările și chiar se pot produce dezordini.

<sup>190</sup> Scorul de 5,84% repurtat de LANC a fost fundamentat pe rețeaua de fiefuri din nordul Moldovei, Bucovina și nordul Basarabiei (Baia, Botoșani, Dorohoi, Iași, Rădăuți, Suceava, Storojineț). Invariabil, respectivele circumscripții județene erau dominate de potenți locali sau de figuri naționale reprezentative ale formațiunii (Vasile Prelipceanu, Haralamb Vasiliu, Marcel Adam, Gheorghe A. Cuza, Nichifor Robu, Gheorghe Cârlan, Vasile Trifu și alții). Vezi Alexandru Mădescu, *Conflict politico-ideologic în campania electorală din 1932*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 278-279.

<sup>191</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 3/1932, f. 80. Atrage atenția traseul rutier și feroviar extins al grupului lui Surugiu, care a bifat satele Buhai, Dersca, Părul Negru, orașul Mihăileni, satul bucovinean Sănăuți, și alte puncte rurale precum Tureatca, Sinăuți, Pueni, Târnuț, Movila, Cristinești, Suharău, Grivița, Dumeni și Cracalia.

<sup>192</sup> *Ibidem*, dosar 5/1932, f. 40 r.

<sup>193</sup> *Ibidem*, f. 57-58. Rapoartele polițienești reproduc amenințarea verbală adresată de Mociulschi comisarului-ajutor Vasile Grecu: „Mi-a zis șoferul că i-ai dat ordin a scoate steagurile de pe mașină, te împușc în stradă ca pe un câine!”.

<sup>194</sup> *Ibidem*.

Militantul național-creștin a amenințat forțele de ordine, pentru ca apoi, „însoțit de partizanii săi și parte din sătenii din obor”, să forțeze intrarea în târg, „unde a ținut o scurtă cuvântare, după care a plecat”<sup>195</sup>.

Tensiunile electorale au fost perpetuate și prin intermediul întrunirilor publice, împinse fie spontan, fie premeditat, înspre contestarea monopolului statului asupra violenței. Bunăoară, la mijlocul lunii august 1933, o demonstrație cuzistă a fost planificată în apropierea Darabaniului, în pădurea Teioasa, reper deja amintit ca teren de recrutare pentru paramilitarii LANC. Gheorghe A. Cuza și Marcel Adam intenționau să susțină scurte prelegeri, urmate de o procesiune religioasă în cadrul căreia cortegiul participanților s-ar fi îndreptat spre biserica din Darabani, mizând pe mobilizarea câtorva sute de localnici și pe prezența slabă a poliției și jandarmeriei<sup>196</sup>. Totuși, la 13 august 1933, delegația condusă de avocatul Adam – reunind agitatori locali, precum învățătorul Ilie Mihalache, liderul național-creștin din Mihăileni, câțiva exponenți ai tineretului universitar, dar și figuri mai cunoscute, precum Visarion Puiu<sup>197</sup>, episcop de Hotin și viitor mitropolit al Bucovinei, apoi al Transnistriei – a întâlnit în pădurea Teioasa un număr foarte restrâns de susținători<sup>198</sup>. Țăranii prezenți au invocat intimidarea forțelor de ordine, iar liderul național-creștin dorohoian a proferat injurii la adresa ofițerilor de față, apoi a avansat, în fruntea puținilor membri ai cortegiului, către biserica din Darabani, unde cuziștii au perturbat oficiul religios. Instigați de Adam, studenții extremiști au intrat în altercații fizice cu enoriașii, iar incidente au atras un număr mare de localnici la fața locului, inclusiv etnici evrei. Sosirea celor din urmă a inflamat spiritele în rândul național-creștinilor, care au amenințat cu declanșarea unui conflict generalizat, prevenit doar prin intervenția efectivelor de jandarmi. Au urmat măsurile legale firești asupra participanților recalcitranți, supuși perchezițiilor corporale, apoi domiciliare, și chemați în instanță în temeiul acuzațiilor de ultraj. Totuși, în viziunea cuziștilor, înfrângerea trebuia compensată, același Adam planificând, pentru 20 august 1933, o reuniune la Herța, unde se preconiza copleșirea autorităților:

De data aceasta, [Marcel Adam] nu a fost bine pregătit și prevăzător, însă pentru ziua de 20 August a.c., când se va ține întrunirea la Herța, poate să fie și 500 Jandarmi, tot va ține întrunirea cu orice sacrificiu.

<sup>195</sup> *Ibidem*.

<sup>196</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1933, f. 63, 67. Valorificarea abilă de către LANC a rețelelor locale a fost sesizată de autorități inclusiv în opțiunea pentru spațiul manifestării: „Pădurea Teioasa este la o depărtare de 3 km de oraș și este proprietatea D-lui Nicu Rosety, care are administrator procurist pe Dl N. Scutelnicu, al cărui fiu, Alex Scutelnicu, este președintele LANC locale”.

<sup>197</sup> Pentru ascensiunea clericală a lui Visarion Puiu, cu detalierea opțiunilor sale antisemite radicale și a aportului activ al acestuia la Holocaustul românesc, vezi Ion Popa, *The Romanian Orthodox Church and the Holocaust*, p. 33-35, 45-46, 108-110.

<sup>198</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1933, f. 72 r.-v. Asociațiile studențești cuziste au fost reprezentate prin Ioan Diaconu și Iacob Târnușeanu din Dorohoi, respectiv Radu Murariu din Herța.

Organele legii au sesizat implicațiile diversioniste ale planului, pe fundalul tensiunilor latente întreținute de cuziști atât în zona Darabaniului, unde comunitatea iudaică era numeroasă și vulnerabilă, cât și în Herța, unde acoperirea forțelor de ordine era insuficientă:

În localitate, spiritele unora din locuitori fiind agitate, ne putem aștepta dintr-un moment în altul la agresiuni violente față de populația evreiască locală [...]. Membrii LANC sunt hotărâți ca, pe neașteptate și mai precis în ziua de duminică, 20 august a.c., când este anunțată întrunirea lor de la Herța, să vie în Darabani, pentru a se deda la desordine, având credința că tot personalul polițienesc și jandarmi vor fi concentrați la Herța, iar în localitate nefiind personal suficient își vor putea realiza scopul urmărit<sup>199</sup>.

Dejucarea intențiilor cuziștilor a prevenit pierderea controlului social, dar violențele național-creștinilor au continuat, cu girul conducerii partidului. Nu întâmplător, în noiembrie 1933, I. V. Emilian, din postura de lider al structurilor bucureștene, transmitea atât organizației din capitală, cât și unităților din provincie „să nu cedeze sub nici un motiv măsurilor luate de autorități spre a-i împiedica să manifesteze”, instigând filialele cuziste la „luptă chiar dacă va fi cazul să facă victime chiar în Poliție”<sup>200</sup>.

Deși dreapta radicală își câștigase reputația exceselor violente, nu toate demersurile sale comunitare au vizat scopuri explicit disruptive. La mijlocul deceniului al patrulea, capacitatea mobilizatoare a LANC în nordul Moldovei a fost amplificată prin mari manifestații publice, un reper important fiind congresul de la Botoșani din 23 septembrie 1934, gândit ca demonstrație de forță, dar cu desfășurare pașnică, a național-creștinilor din Bucovina, Moldova de Nord și Basarabia<sup>201</sup>. Congresul a reunit peste 30 de delegații cuziste din județele Botoșani, Baia, Suceava și Rădăuți, sub conducerea președinților de filiale, precum și reprezentanți din județele Dorohoi, Storojineț, Hotin, Bălți, Iași, Bacău și Galați<sup>202</sup>. Prelegerile susținute au sintetizat pozițiile doctrinare, proiectele politice, opțiunile sociale și angajamentele internaționale ale dreptei radicale autohtone, fiind notabilă alternanța la cuvânt a liderilor marcanți cu localnici mai puțin cunoscuți<sup>203</sup>.

Haralamb Vasiliu a deschis suita discursurilor într-un registru similar retoricii fasciste, o înfierare virulentă a clasei politice pornind de la asocierea elitelor venale cu interesele insidioase atribuite oculte iudaice. Rezumate într-un „aspru rechizitoriu [la adresa] tuturor partidelor politice cari s-au perindat până astăzi

<sup>199</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>200</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1933, f. 1030.

<sup>201</sup> *Ibidem*, dosar 4/1926, f. 412. Reuniți la sediul LANC din Botoșani, delegații filialelor național-creștine au defilat „în cortegii, cu drapele” pe principalele artere ale orașului (Cuza-Vodă, Marchian, Bulevard, Agafton). S-au oprit pe „platoul de la bariera Agafton” pentru discursurile politice, iar la final s-au disipat „în cea mai desăvârșită ordine și liniște” către localitățile de origine (idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 125/1934, f. 13).

<sup>202</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 125/1934, f. 18-19, 21 r.-v.

<sup>203</sup> *Ibidem*, f. 18-19.

la cârma țării, spunând că ele stau în slujba evreilor și deci nu pot lucra pentru interesele românilor”, tezele sale au fost acompaniate de îndemnuri la rezistență în fața represiunii statului. Astfel, „baionetele jandarmilor” ar fi trebuit evitate până la victoria inevitabilă a cuzismului, întrucât „numai LANC poate salva țara din criza morală și materială în care se găsește”<sup>204</sup>. Mai preocupat de domeniul economic, Vasile Prelipceanu, deputat de Baia, a adus în discuție presupusul monopol exercitat de capitalul evreiesc, pronunțându-se în cheie populistă „contra trusturilor cari îmbogățesc o serie de politicieni în dauna țăranului muncitor” și reiterând imperativul boicotului. Intervenția lui Gheorghe Cârlan, deputat de Suceava, a constatat într-un atac xenofob imund, o dezumanizare grotescă a evreilor, comparați „cu porcii cari au intrat în frumoasa grădină România pe care au distrus-o”. Din unghiul politicii externe, Marcel Adam s-a rezumat la trasarea unei paralele generice între traiectoria național-socialismului german și parcursul curentului național-creștin românesc ca omolog istoric<sup>205</sup>.

Ignorând convenabil apartenența cuzismului la sistemul pe care îl criticau, câțiva agricultori au luat cuvântul pentru a deplânge diversele carențe ale scenei politice. C. Janică din Mănăstirea Doamnei, județul Botoșani, a evocat conduita represivă a național-liberalilor, „măciucarii liberali” fiind înfățișați ca agenți ai violenței guvernamentale care terorizau spațiul rural și încălcau libertatea electorală în lumea satelor. N. Muraru din județul Baia a explicat impedimentele întâmpinate de dreapta radicală în provincie prin anxietatea elitelor, care ar fi perceput LANC drept „o organizație de temut” și o alternativă de guvernământ viabilă. I. Găitan din comuna Bosancea, județul Suceava, a criticat separația corpului parlamentar de orizontul electoratului, în condițiile în care membrii legislativului, „odată aleși, nu se mai interesează de nevoile alegătorilor”, cuzismul fiind descris drept un fenomen singular prin întâmpinarea doleanțelor reale ale maselor<sup>206</sup>.

Suprapunerea antipoliticianismului cu antisemitismul a revenit în discursurile reprezentărilor asociațiilor universitare. Studentul I. Răuț din Iași a reluat teza conform căreia „deputații de astăzi apără numai interesele evreilor, fiind cumpărați cu banii acestora, iar pentru binele țăranilor nu lucrează nimic”, exemplul ilustrativ fiind identificat în eșecul proiectului național-țărănist, care ar fi dezertat de la reprezentarea politică a lumii agrare. Rămânând în sfera conspirațiilor, studentul G. Chiriac a denunțat un pretins complot al cadrelor universitare evreiești, mai ales de la profilurile medicale și juridice, care ar fi vizat marginalizarea și persecutarea studenților români creștini. În note mai abstracte, C. Mircea, din partea conducerii tineretului ieșean, i-a închinat un panegiric lui A. C. Cuza, în virtutea presupusei legături de tinerețe, cu implicații patriotice, dar și antisemite, dintre acesta și Mihai Eminescu<sup>207</sup>.

<sup>204</sup> *Ibidem*.

<sup>205</sup> *Ibidem*.

<sup>206</sup> *Ibidem*.

<sup>207</sup> *Ibidem*.

Mai departe, avocatul G. Urziceanu, reprezentant al filialei din Bacău, a perpetuat stereotipul evreului trădător în timpul conflagrației mondiale, un mit popular în mediile ultranaționaliste europene, și a condamnat comunitatea iudaică pentru pretinsa subminare a armatei române, fie prin sustragerea de la obligațiile militare, fie prin acțiuni speculative („comerț după front”), fie prin spionaj în slujba inamicului. Din repertoriul comploturilor nu a lipsit tema sovietică, examinată pe larg de Vladimir Novitzki, președintele filialei Bălți, fost ofițer în armata țaristă. Acesta a pus decalajele economice și tulburările sociale traversate de Basarabia natală pe seama efectului conjugat al îmbogățirii evreilor „cu fonduri strânse de pe urma țăranului creștin” și al propagandei bolșevice, exploatarea a penuriei, care ar fi urmărit slăbirea statului român prin apropierea de Uniunea Sovietică<sup>208</sup>. Motivații oculte au fost atribuite și Ligii Națiunilor, „a cărei ființă este opera evreilor”, singura contrapondere viabilă împotriva internaționalismului fiind identificată în Germania național-socialistă. Inspirat de modelul acesteia, Novitzki a imaginat un mecanism persecutoriu destinat etnicilor evrei din spațiul românesc, care ar fi rezolvat brutal dezechilibrele de pe frontul cultural sau economic, unde devansul autohtonilor era admis explicit. Reechilibrarea raportului etnic de forțe ar fi presupus un ansamblu de soluții la limita genocidului, mergând de la suprainpozitarea sau exproprierea până la încarcerarea și exploatarea fizică a dușmanilor desemnați:

Îi vom strânge în lagăre de concentrare și cu baioneta la spate îi vom pune la reparatul șoselelor, tăiatul pădurilor, drenajul bălților din Delta Dunării pentru a face loc de agricultură care să producă hrană pentru români. Adversarii noștri politici ne spun că evreii ar putea fi combătuți pe cale culturală și economică. Or, noi, fiind un popor sărac, nu putem rivaliza cu dâșii. Nu avem cu ce purta copiii în școli, impozitele nu le putem plăti nu că nu vrem, ci pentru că nu avem. Așa stăm și cu comerțul. Ar fi bine să se pună impozite mari pe marile industrii și pe păduri care sunt în mâinile evreilor și cari prin manopere și viclenie știu a se eschiva de la plata dărilor. Noi am ajuns slugi la evrei<sup>209</sup>.

Un scenariu represiv similar a fost avansat de Nichifor Robu, deputat de Rădăuți, în concepția căruia libertatea evreilor trebuia condiționată de cedarea resurselor acumulate ilicit înapoi în proprietatea statului<sup>210</sup>. Spolierea mino-

<sup>208</sup> Conform argumentației lui Oliver Jens Schmitt, mozaicul etnic și confesional al Basarabiei interbelice a dictat strategii specifice ale LANC în regiune. Antisemitismul tradițional împărtășit de comunitatea rusofonă și de cea românofonă, potențat de anticomunism, a devenit fundamentul unei formule identitare primordial confesionale a dreptei radicale, prin recursul la liantul unificator al ortodoxiei. De aici și publicistica bilingvă româno-rusă a național-creștinilor basarabeni (Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau Biserica în stat?*, p. 119-120). În sensul specificului endemic poate fi interpretată și desprinderea din LANC a unor facțiuni regionale, precum Liga Creștinilor Basarabeni a lui Nicolae Negru, formată la finalul deceniului al treilea, incapabilă însă de a se impune politic sau electoral. Vezi Armin Heinen, *op. cit.*, p. 200; Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din 12 decembrie 1928*, în Florin Müller (coord.), *op. cit.*, p. 207.

<sup>209</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 125/1934, f. 18-19.

<sup>210</sup> Pe parcursul deceniului al patrulea, proiectele de epurare etnică descriind mecanisme variate ale represiunii au proliferat în publicistica antisemiților autohtoni. Bunăoară, Alexandru

ritarilor a fost înfățișată ca o compensație materială și morală: „LANC când va ajunge la putere îi va aduna [pe evrei] în lagăre de concentrare, de unde își vor recăpăta libertatea dacă vor restitui statului banii câștigați pe nedrept în țară”. Conform aceleiași linii argumentative, evreii trebuiau excluși din sectoare-cheie, precum domeniul militar, întreprinderile cu capital evreiesc urmau a fi transferate etnicilor români, iar munca silnică devenea mijlocul ideal de îndreptare a injusteților trecutului:

LANC nu va tolera ca evreii să fie soldați, ci le va impune o taxă care să îmbunătățească traiul soldatului român. Negoțul, industria vor trece în mâinile românilor, iar evreii vor merge la tăiatul pădurilor și alte munci în locul românilor [...] <sup>211</sup>.

Reprezentant al președintelui LANC la congresul de la Botoșani, întrucât A. C. Cuza absenta din rațiuni medicale, Gheorghe A. Cuza a integrat proiectul național-creștin într-un orizont supranațional. Discursul său a pornit de la peisajul funest al unei națiuni române în involuție cronică, „o albie invadată de puhoiul evreesc”, în care doar barajul ultranaționalismului antisemit ar fi preîntâmpinat scufundarea sub valurile alogene. Șansa epocală a revenirii la suprafața istoriei ar fi survenit după ce „ideia națională a triumfat în Italia și Germania”: „Drumul croit este sănătos și deci această politică se poate introduce și la noi”. Desigur, a fost ignorată cu obstinație ascensiunea legionarismului ca expresie a fascismului românesc, statutul de corespondent autohton al curentelor dirijate de Mussolini și Hitler fiind revendicat exclusiv în numele dreptei radicale. Patriarhul antisemitismului românesc, A. C. Cuza, a fost descris de fiul acestuia drept un martir stoic, „prigonit și hărțuit din cauză că partidele politice nu se pot lipsi de banul murdar evreesc”, dar înaintând consecvent, dornic ca „svastica să fluture în toată lumea creștină”. Nu în ultimul rând, secretarul general al LANC și-a informat auditoriul cu privire la deplasarea sa recentă la Nürnberg, relatând progresele întreprinse în vederea constituirii unor organisme antisemite transnaționale <sup>212</sup>. Șirul discursurilor, susținute în fața unei asistențe de aproximativ 2.500-3.000 de cadre cuziste și martori neafiliați politic, s-a finalizat cu intonarea de imnuri patriotice, apoi cu disiparea ordonată a participanților, îndemnați cu solemnitate de Haralamb Vasiliu „să se împrăștie în liniște, căci timpul pentru răfuiala cu evreii va sosi în curând” <sup>213</sup>.

Constituirea PNC în vara lui 1935 a oferit un nou elan mecanismelor de mobilizare ale dreptei radicale, inclusiv prin proliferarea congreselor regionale și naționale. La fel ca în trecut, reuniunile național-creștine au degenerat adesea

---

Resmeriță, teoretician iudeofob radical apropiat de curentul național-creștin, a inventariat o serie de opțiuni persecutorii similare sau chiar mai radicale, mergând de la boicoturi, exproprieri, șicane birocratice sau teroare socială până la deportări în masă, muncă silnică în lagăre de concentrare sau sterilizare sistematică. Vezi Bronwyn Cragg, *Metamorfoza lui Alexandru Resmeriță. Profesor de desen, lingvist, „preot legionar”?*, în Philippe Henri Blasen, Bronwyn Cragg, *op. cit.*, p. 88-91.

<sup>211</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 125/1934, f. 18-19.

<sup>212</sup> *Ibidem*.

<sup>213</sup> *Ibidem*.

în violențe, cadrele din nordul Moldovei înscriindu-se frecvent între protagoniștii dezordinilor. De pildă, în deplasarea feroviară a delegațiilor național-creștine din Botoșani și Dorohoi la congresul de la Chișinău din 25 august 1935, refuzul de a se lăsa dezarmați în tranzit a provocat o serie de ciocniri cu forțele de ordine. În gara din Ungureni, aproximativ 500 de membri LANC înarmați cu „măciuci de lemn”, care periclita siguranța transportului, au forțat retragerea efectivelor polițienești și de jandarmerie, într-un nou episod de capitulare a statului în fața radicalilor<sup>214</sup>. Reveniți după presupusul moment de comuniune națională de la Chișinău, la care au pretins, exagerat, participarea a peste 100.000 de oameni, național-creștinii botoșăneni au început pregătirile pentru următoarea demonstrație de anvergură. Programată pentru 20 octombrie 1935, la Cernăuți, aceasta ar fi reunit „întreaga Bucovină, spre a asculta pe marii noștri conducători salvatori ai neamului A. C. Cuza, Octavian Goga, [Nichifor] Crainic și alți fruntași” și spre a face „dovada unirii și tăriei noastre prin întruniri cât mai mărețe”<sup>215</sup>, punând în operă un veritabil „Nürnberg românesc”<sup>216</sup>.

În paralel cu marile congrese urbane, PNC a desfășurat campanii de popularizare a fuziunii la sate, un aport important revenind tineretului antisemit aflat în vacanța universitară<sup>217</sup>, mobilizat pentru misiuni propagandistice rurale care prezentau, din nou, scopul adițional de contestare a monopolului legionarismului în zona activismului studențesc. Avântul militant care a urmat unirii gogo-cuziste a fost resimțit cu intensitate și pe teritoriul județului Botoșani, unde, doar în septembrie 1935, au avut loc trei reuniuni importante: la Sulița, pe 14 septembrie, la Dumbrăveni, pe 15 septembrie, respectiv la Hârlău, pe 22 septembrie<sup>218</sup>. Cu fiecare prilej, loialitatea dinastică a fost statuată ca principiu director, PNC asumând dubla vocație de proiect național monarhist și de partid popular de masă, în presupus contrast cu vechile alternative politice: „Să vadă și Măria Sa Regele care este adevărata voință a poporului român și să-i ușurăm astfel sarcina în alegerea sfinților Săi după îndepărtarea celor de azi, a căror nedestoinicie s-a vădit pe deplin”<sup>219</sup>. În plus, manifestațiile au reiterat opțiunea pentru soluții de forță în reconfigurarea corpului politic, un exemplu ilustrativ fiind convocarea, la întrunirea de la Sulița, din 14 septembrie, a aproximativ 350 de „cămăși albastre”, care au defilat în uniforme paramilitare. La întrunire, mai mulți lideri național-creștini botoșăneni, între care Haralamb Vasiliu, avocatul Rădescu, avocatul Zaiță și profesorul I. Teodoru, au reluat vechile clișee privind „acapararea tuturor bunurilor de către evrei și streini” și au afirmat vocația drepte radicale de garant al redistribuției echitabile a resurselor, „pentru ca fiecare să se bucure de drepturile pe care le are”<sup>220</sup>.

<sup>214</sup> *Ibidem*, dosar 115/1935, f. 3.

<sup>215</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 464; *ibidem*, dosar 1/1935, f. 117.

<sup>216</sup> Armin Heinen, *op. cit.*, p. 280.

<sup>217</sup> AN-Botoșani, fond Legiunea de Jandarmi Dorohoi, dosar 10/1933-1939, f. 32.

<sup>218</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 1/1935, f. 117.

<sup>219</sup> *Ibidem*.

<sup>220</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 115/1935, f. 4; idem, fond Poliția Botoșani, dosar 9/1935, f. 65. Au fost reprezentate filialele din Sulița, Stroești, Dracșani, Dracsini, Bâznoasa, Lunca,

O lună mai târziu, la 14 octombrie 1935, în târgul Ștefănești, conducătorilor din Botoșani li s-au alăturat avocații C. Suceveanu și N. Pontescu, liderii filialei locale, care au mobilizat aproximativ 1.000 de participanți pentru tradiționala liturghie politică național-creștină, perpetuată cu fidelitate în noua formulă gogo-cuzistă. Cortegiul a defilat până la Biserica „Sfânta Parascheva”, unde au urmat oficiul religios ortodox, ceremonia de sfințire a drapelelor și rostirea jurămintelor de fidelitate. Un element distinctiv față de anii de început ai cuzismului a fost reprezentat de pregnanța componentei paramilitare în cadrul procesiunilor. În cazul de față, marșul decuriilor încolonate teatral sub conducerea lui Vasiliu nu a schițat doar un tablou marțial, ci a definit un spectacol al violenței cazone care imita, dar și concura fascismul legionar. Totodată, în defilarea „cămășilor albastre” pe străzile din Ștefănești, auditoriul „a ovaționat și salutat cu dreapta ridicată în sus, strigând «Izbândă!»”, într-o apropiere clară a recuzitei național-socialismului german<sup>221</sup>. Altfel, substanța mesajului politic a rămas egală: Suceveanu a subliniat consolidarea dreptei radicale sub egida noului PNC; Vasiliu a reluat tiradele antisemite și antipoliticianiste prin referințe la scandaluri de corupție notorii, precum „afacerea Škoda”; alți vorbitori din rândul delegațiilor urbane și rurale au cerut modificarea pe considerente etnice a cadrului constituțional și privilegierea „elementului românesc”<sup>222</sup>.

Tot în octombrie 1935, după desfășurarea congresului de la Cernăuți, național-creștinii din Dorohoi prezenți la adunare au revenit în teritoriu cu noi directive, fixate în apelurile radicale ale lui A. C. Cuza și Nichifor Crainic. Dispozițiile enunțate de conducerea național-creștină au transmis în provincie două mesaje esențiale: pe de o parte, intenția PNC de a accede la guvernare „pe orice cale”, deziderat surprins în aserțiunea lui Cuza potrivit căreia „restul lucrurilor va face și aranja când se va vedea la putere”; de cealaltă parte, continuarea militantismului social prin recursul la violențe, considerate necesare într-un climat politic beligerant: „Vor fi și vărsări de sânge, însă [național-creștinii] nu se sperie și vor fi la datorie”<sup>223</sup>.

La mijlocul anului 1936, două manifestații de anvergură regională au confirmat importanța Moldovei de Nord pentru desfășurările de forțe ale dreptei radicale în noua sa configurație, ambele fiind relatate pe larg în publicistica națională a PNC. Cel dintâi eveniment avut în vedere a fost congresul județean al organizației din Botoșani din 28 mai, care a reunit un număr considerabil de

---

Zlătunoaia, Cerchejeni, Silișcani, Talpa, Copălău, Stăuceni, Ionășeni și Albești. Pe lângă sutele de cadre cuziste, pe proprietatea activistului național-creștin Gh. Cantoreanu, care a găzduit evenimentul, „s-au adunat foarte mulți curioși, între 800-1.000, ca copii, femei etc., aceasta numai pentru că erau îmbrăcați în uniformă”.

<sup>221</sup> Idem, fond Poliția Botoșani, dosar 4/1926, f. 466 r.-v.

<sup>222</sup> *Ibidem*. După Haralamb Vasiliu, au luat cuvântul studentul teolog Chiriac din comuna Românești, profesorul I. Teodoru, avocatul N. Pontescu, preotul Petre Abramov din Dobârceni, profesorul D. Hlihor și avocatul Rătescu din Botoșani, sâtenii Gheorghe Ciomaga și Vasile Țăranu din comuna Stăncești.

<sup>223</sup> Idem, fond Legiunea de Jandarmi Dorohoi, dosar 10/1933-1939, f. 57.

membri ai filialelor din Moldova și Basarabia, cronică prezentată în „Țara Noastră” estimând prezența la „peste 25.000 de români creștini” animați de „un entuziasm indescriptibil”<sup>224</sup>. Deși înfățișat ca o solemnitate publică desfășurată „în cea mai perfectă ordine și disciplină”, congresul a reiterat, prin virulența discursivă extremă, marotele iudeofobe ale formațiunii național-creștine, fiind situat retoric sub egida „reabilitării” identității românești „în toate drepturile [sale] încălcate de musafirii nepoștiți ai Galiției”.

Serviciul religios din deschidere, înscris în tiparele deja descrise, a fost oficiat de preotul Constantin Possa, care a reiterat caracterul sacru conținut de „drumul greu și poate lung al înfăptuirii revendicărilor național-creștine”. Apoi, reprezentantul gazdelor, Haralamb Vasiliu, a susținut un discurs inaugural în care a vituperat contra ipostazelor adversariale familiare ale dreptei radicale: pretinsul val alogen al „veneticilor cari au acaparat târgurile Moldovei”, politicienii venali „cari cred că poporul românesc se mai rabdă stors de truda lui și de avuțiile cari în mod firesc trebuie să-i revină”, respectiv forțele externe „cari cred că România este o țară de sălbateci, o colonie care poate fi exploatată după bunul plac al oricărui”. Din partea filialei Dorohoi, proprietarul Aurel Giurgiuveanu a trasat o analogie între metamorfozele naționale impulsionate de Mussolini și Hitler, mânăți de „aceleași principii ca ale noastre”, și proiectele transformatoare planificate de A. C. Cuza și Octavian Goga. Gheorghe Ciolac, deputat de Hotin, a reluat clișeul populist reprezentat de „pedeapsa cu moartea pentru jefuitorii banului public” ca soluție capitală pentru a suprima presupusa „cârdășie politicianisto-jidovească”, în vreme ce Vasile Prelipceanu, deputat de Baia, a prezentat proiectul național-creștin drept singurul vehicul politic capabil de unificarea națională pe alinamente etno-confesionale. Vladimir Novitzki, veteranul extremei drepte basarabene, a narat în accente patetice scenele sordide la care ar fi asistat în regiunea natală „sub amenințarea Cahalului, capitalului jidovesc și a politicianismului”. Registrul lamentației a fost continuat de vicepreședintele PNC Botoșani, avocatul Mihai Zaiță, care a adus în discuție procesul de „colonizare evreiască” și „camarila financiară-economică” responsabile pentru deturnarea resurselor naționale, recurgând la analogii biologice cu implicații rasiste transparente: „Organismul național debilitat a lăsat ca microbii otrăvitori ai parazitismului să depășească limita unei toleranțe și aceea regretabilă”. La rândul său, preotul Avacum Rusu, liderul filialei Ismail, a deplâns „ruina și sărăcia” populației moldovenești și basarabene, pauperitatea maselor rurale fiind pusă pe seama partidelor politice „jidovite și vândute străinilor”. Profesorul C. Tomescu, inspector general al structurilor național-creștine din Basarabia, a subliniat vocația singulară a PNC de formațiune capabilă „să vorbească de Cristos, de Rege și de Neam”, contribuind la revirimentul sentimentului religios în rândul națiunii române. Mai departe, deputatul Nichifor Robu, inspector general al național-creștinilor din Bucovina, a indicat valențele generaționale ale misiunii antisemite

<sup>224</sup> *Marea manifestație românească de la Botoșani*, în „Țara Noastră”, anul XV, nr. 1157/28 mai 1936.

asumate de PNC, livrate în cheia unei profeții sumbre: „Noi vă aducem cuvântul prevestitor că, dacă nu vă veți ridica să scăpați de jidani, copiii voștri vor ajunge argații jidanilor”<sup>225</sup>.

Gheorghe A. Cuza a încheiat sarabanda intervențiilor iudeofobe celebrând consolidarea dreptei radicale, de la începuturile sale modeste de după război până la nivelul mișcării „uriae de învoire [*sic*] a neamului”, un ascendent constat și în traiectoria curentului național-creștin la Botoșani. Potrivit argumentației sale, prioritatea PNC rezida în diferențierea fermă de „molima partidelor politice” cu angrenajele lor frauduloase, referința negativă predilectă fiind național-țără-nismul, identificat drept un competitor redutabil prin prisma presupusului sprijin al cercurilor financiare iudaice. Prin contrast cu alternativele indezirabile, dreapta radicală își anticipa triumful politic în temeiul purității sale etnice și spirituale, precum și al vocației providențiale de scut național: „[...] noi le răspundem că lupta noastră este o chestiune de socoteală între creștini, în care jidanii n-au ce căuta. Noi vom apăra țara aceasta, nu ei”. La finalul prelegerilor, în tradiția adunărilor național-creștine, Gheorghe A. Cuza și restul fruntașilor PNC s-au îndreptat înspre piața Liceului „A. T. Laurian” din Botoșani, unde vreme de aproape două ore au asistat la defilarea marțială a participanților la congres<sup>226</sup>.

A doua mare manifestație gogo-cuzistă desfășurată în nordul Moldovei în aceeași perioadă a fost congresul județean al organizației național-creștine din Dorohoi, din 29 iunie 1936, care, conform cifrelor vehiculate de propaganda partidului, ar fi depășit în proporții adunarea de la Botoșani. Potrivit reproducerilor din „Apărarea Națională”, oferite în rubrica intitulată sugestiv „Antidot contra comunismului”, la eveniment ar fi luat parte peste 40.000 de reprezentanți ai formațiunii, preponderent localnici, dar și delegați din județele Bacău, Hotin, Baia, Rădăuți, Ismail sau Cernăuți<sup>227</sup>. Protagonistii episodului au fost A. C. Cuza și Gheorghe A. Cuza, care la sosirea în gara din Dorohoi au fost întâmpinați cu urale, într-o „grandioasă manifestație” a unui contingent gogo-cuzist sub comanda deputatului Marcel Adam, reprezentantul gazdelor. Deschiderea congresului a fost marcată prin formarea unui „cortegiu impunător dela locuința d-lui deputat Adam, cu sute de călăreți în cămăși albastre”, care s-a deplasat în marș, în frunte cu președintele suprem și cu secretarul general al partidului, înspre oborul comunal. Acolo, un sobor de preoți sub conducerea clericului național-creștin D. Furtună a oficiat, „într-o tribună special amenajată”, serviciul religios și ceremonia de sfințire a drapelelor tricolore cu svastică. A urmat o alocuțiune a lui Adam, care a rememorat „luptele grele, duse la Dorohoi, pentru promovarea intereselor naționaliste și creștine ale neamului”, insistând asupra orizontului combativ al structurilor locale<sup>228</sup>.

<sup>225</sup> *Ibidem*.

<sup>226</sup> *Ibidem*.

<sup>227</sup> *Marea adunare a Partidului Național-Creștin la Dorohoiu*, în „Apărarea Națională”, anul XIII, nr. 16/7 iulie 1936.

<sup>228</sup> *Ibidem*.

Prelegerea lui A. C. Cuza a constituit momentul de referință, discursul acestuia, început cu o examinare a sensurilor politice ale devizei „Hristos – Rege – Națiune”, fiind continuat cu abordarea mai multor teme de interes major pentru PNC. Pentru început, problema presei autohtone a fost situată în logica maniheistă a cuzismului prin trasarea unei falii între publicațiile ultranaționaliste, validate moral prin „lupta ce duc în apărarea românismului și contra comunismului”, și cele denunțate ca deserving interese oculte, blamate pentru deruta publică întreținută programatic:

[...] lupta împotriva presei străine trebuie să fie cu atât mai mare cu cât ea vă face să vedeți o hârtie albă drept neagră fără să vă dați seama de ceia ce se ascunde în dosul acelor străini ce scriu acolo. Din cauza lor în multe chestiuni țara judecă pe dos fără a se gândi că îndărătul presei străine lucrează mâna ocultă a iudeomasoneriei.

Trecând la politica externă, omagiul adus ascensiunii naționalismului în plan continental a fost însoțit de afirmarea angajamentului ideologic național-creștin pentru ipostaza sa cea mai pregnantă, Germania național-socialistă, „care a rezolvat așa de admirabil problema evreiască”, servind drept model pentru radicalii autohtoni. Finalmente, adversarii politici în sens generic, cu insistențe asupra național-țărănismului în particular, au fost etichetați ca exponenții unei confuzii identitare maligne, de unde aspectul de „partide cari nici nu știu ce vor”, auditoriul fiind îndemnat să recunoască „necesitatea unei guvernări care să rezolve problema străinismului”, implicit constituirea unui executiv gogo-cuzist<sup>229</sup>.

Înspre finalul congresului, Gheorghe A. Cuza a luat cuvântul pentru a evidenția meritele fuziunii dintre agrarieni și cuziști la un an de la contopirea celor două formațiuni, identificând în „puternicul organism de luptă națională care este Partidul Național-Creștin” forța capabilă de a ancora națiunea română într-un orizont valoric peren, vital supraviețuirii colective într-o epocă a disoluției morale. Discursurile au fost urmate de o defilare a participanților „desfășurată în piața din fața Primăriei orașului, lângă monumentul eroilor”, în același ambient cazon atent cultivat de național-creștini<sup>230</sup>.

Totuși, propaganda gogo-cuzistă referitoare la congresul PNC de la Dorohoi a omis relatarea exceselor brutale ale celor aproximativ 800 de „lăncieri” convocați de pe teritoriul județului, care au provocat daune majore în deplasarea lor spre municipiu. Distrugerile materiale, îndreptate invariabil împotriva evreilor, au comportat și valențe simbolice. În gara din Leorda au fost atacate vagoanele poștale care transportau publicația „Dimineța”, asociată în imaginarul extremei drepte cu aparatul propagandistic al comunismului sovietic, agresivitatea cuziștilor mergând până la ruperea exemplarelor ziarului reperate la pasagerii din trenuri. În gara din Bucecea, țintele violenței au devenit oficiile de presă care

<sup>229</sup> *Ibidem.*

<sup>230</sup> *Ibidem.*

comercializau atât „Dimineața”, cât și „Adevărul”, publicație etichetată, de asemenea, drept exponenta „presei din Sărindar”<sup>231</sup>, adică a propagandei antinaționale ghidate de interese oculte. Aproape de gara din Botoșani, mai multe prăvălii evreiești au fost vandalizate<sup>232</sup>.

În lumea satelor, responsabilii locali național-creștini s-au preocupat în continuare de extinderea infrastructurii rurale pentru a oferi un fundament solid formațiunii în anticiparea victoriilor politice prefigurate de conducerea partidului. În iulie 1936, în comuna Răchiți din plasa omonimă, avocatul Mihai Zaiță a ghidat procesiunea de sfințire a drapelului nou-înființatei filiale locale, oficiul religios fiind urmat de momentul festiv al unei hore tradiționale, la care au luat parte membrii comunității<sup>233</sup>. În luna următoare, în comuna Călugăreni din circumscripția aceleiași plase, „un grup de cuziști îmbrăcați în cămăși albastre, înarmați cu buzdugane”, conduși de învățătorul Gheorghe Luca, și-au fixat sediul temporar în locuința unui simpatizant local și au declanșat o serie de acțiuni instigatoare, care au inclus inscripționarea de svastici pe „pereții prăvăliilor comercianților evrei”<sup>234</sup>. Semnalele minore ale prezenței PNC au fost însoțite ocazional de incursiuni rurale de proporții alarmante, precum episodul din 29 august 1936, când, în satul Ținteni, apoi în târgul Herța din județul Dorohoi, aproximativ 6.000 de „lăncieri” din Dorohoi, Botoșani, Rădăuți, Cernăuți și Hotin „au manifestat pe străzi [...] în coloane de marș, câte patru steaguri, cu muzică” și cu implicația violenței potențiale, întrucât „majoritatea erau înarmați cu buzdugane”<sup>235</sup>. Prin asemenea imagini, PNC și-a construit profilul public de formațiune posesoare a unui braț armat redutabil, care ar fi putut amenința concommitent autoritatea prea fragilă a statului, ascendentul violent al legionarismului, precum și minoritarii etnici mereu vulnerabili în fața persecuțiilor. Nu întâmplător, în toamna lui 1936, numeroasele rapoarte care au înregistrat prozelitismul

<sup>231</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 47/1936, f. 16. Publicațiile asociate, în logica ultranaționalismului antisemit, cabalei iudaice, agenților sovietici sau conspirațiilor franc-masonice, au constituit pretextul unor incidente locale recurente, replici ale ciocnirilor ideologice de la centru. De pildă, în iulie 1936, la iarmarocul din Dorohoi, tentativele unor formațiuni legionare și național-creștine de a arde în public exemplare din „Dimineața” și „Adevărul” au fost preîntâmpinate de organele legii (idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1936, f. 79). În luna septembrie a aceluiași an, câteva zeci de cuziști din Botoșani, sub conducerea activistului local Solonariu, au atacat depozitele care găzduiau ziarul „Dimineața”, fiind, din nou, respinși de autorități (idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 49/1936, f. 2).

<sup>232</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 47/1936, f. 16. În unele instanțe în care au existat indicii clare că militanții național-creștini „intenționează să se dea la desordine”, acțiunile instituțiilor statului au prevenit incidentele. A fost cazul congresului PNC de la Fălticeni din 25 iulie 1936, unde o delegație național-creștină din județul Botoșani, numărând aproximativ 400-500 de oameni, s-a deplasat cu intenția premeditată de a destabiliza ordinea publică, acțiunile agitatorilor fiind dejucate (*ibidem*, dosar 48/1936, f. 14).

<sup>233</sup> *Ibidem*, dosar 47/1936, f. 24. La eveniment au participat aproximativ 200 de național-creștini din Curtești, Unțeni, Costești și municipiul Botoșani.

<sup>234</sup> *Ibidem*, f. 29. Sediul provizoriu al național-creștinilor din Călugăreni a fost amplasat în casa localnicului Dumitru I. Burcă.

<sup>235</sup> Idem, fond Legiunea de Jandarmi Dorohoi, dosar 10/1933-1939, f. 53 r.-v., 55.

național-creștin la sate au insistat asupra efectului social al paramilitarismului. Pentru a oferi doar câteva exemple, la 13 septembrie 1936, „cămășile albastre” în uniforme, sub comanda aceluiași învățător Luca, au fost remarcate la ceremonia de sfințire a steagului filialei din comuna Ungureni; o săptămână mai târziu, în comuna Vorona, în același registru ceremonial, dirijat de profesorul Teodoru și avocații Zaiță și Rătescu, „lăncierii” au revenit ca apariții intimidante; în 4 octombrie, întors la Călugăreni, Gheorghe Luca a organizat o defilare a paramilitarilor național-creștini, înarmați cu măciuci afișate ostentativ; în aceeași zi, în satul Roșiori din comuna Răchiți, Zaiță, Rătescu și Teodoru au pus în scenă o coregrafie identică<sup>236</sup>. Constant, reuniunile rurale au reprodus secvențele marilor congrese regionale sau naționale<sup>237</sup>, iar reprezentarea palpabilă a forței a venit ca amplificare a retoricii virulent antisemite.

Satele și târgurile vizate de propaganda PNC au avut parte de intensificarea antagonismelor etnice, uneori în forme prozaice, dar nu mai puțin distructive. Cu prilejul unei manifestații cuziste desfășurate la Flămânzi, în 20 septembrie 1936, notarul din localitate, Constantin Cișmoleanu,

[...] împreună cu fiii lui, după ce s-a turmentat de băutură, a început să vorbească evreilor și chiar s-a introdus într-o prăvălie de unde a luat cu forța diferite mărfuri fără ca să le plătească, bruscând pe soția comerciantului și amenințând-o că, dacă va face gălăgie, îi devastează prăvălia, de oarece ei sunt cuziști.

Momentul tensionat a fost exacerbat de îndemnurile explicite la pogrom ale agresorului: „Eșind în stradă în fața a mai multor locuitori din satele de prin împrejurimi a început să vorbească sătenilor că toți evreii trebuiesc omorâți”<sup>238</sup>. Alternativ, subiecții individuali ai persecuțiilor au fost înlocuiți cu victime colective, după cum o ilustrează violențele „lăncierilor” ocazionate de hramul mănăstirii Vorona, în septembrie 1936. Deturnând tradiția anuală a târgului festiv în favoarea propriei agende antisemite, național-creștinii, în subordinea profesorului Teodoru, au descins „toți îmbrăcați în uniformă și [cu] măciuci”, cu intenția de a maltrata comercianții evrei. Rapoartele jandarmeriei au consemnat scene la limita pogromului, doar prin dispersarea celor aproape 1.500 de participanți la obor fiind evitată o tragedie de proporții:

[Național-creștinii] îndemnați de șeful lor, au atacat cu măciuci pe toți negustorii ambulanți, atât evrei cât și români, cari erau cu înghețată, bomboane etc. aruncându-le marfa în mulțime, luându-le banii, sfărâmând cu picioarele mesele, bidoanele [cu] înghețată, iar pe proprietari i-a început a-i lovi cu măciucile, din care cauză au dispărut<sup>239</sup>.

<sup>236</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 49/1936, f. 46 r.

<sup>237</sup> *Ibidem*, f. 48 r.-v. Toate episoadele enumerate au conținut elemente religioase, cu suportul diligent al clericilor care, ignorând presiunile unor înalți prelați de separare a propagandei politice de ceremonialul creștin, „nu refuză cererile de sfințirea drapelului, socotind că prin aceasta ar comite o abatere dela datorie”.

<sup>238</sup> *Ibidem*, f. 46 r.

<sup>239</sup> *Ibidem*, f. 20.

În condițiile în care ultimii ani interbelici au marcat apogeul raliei eclesiastice sub flamura extremismului politic, atât în versiunea fascistă, cât și în varianta dreptei radicale, componenta instituțională religioasă a fost evocată recurent în legitimarea ultranaționalismului antisemit<sup>240</sup>. În 14 octombrie 1936, la Ștefănești, când avocatul Suceveanu a convocat membrii din împrejurimile târgului pentru o nouă ceremonie de sfințire a drapelului tricolor cu svastică, slujba a fost oficiată la Biserica „Cuvioasa Parascheva” din localitate de către parohul lăcașului de cult, Gheorghe Constantinescu, simpatizant activ al PNC. La finalul procesiunii, participanții s-au deplasat la domiciliul lui Suceveanu, unde au asistat la o prelegere având drept subiect apropiatul congres de la București, anticipat ca un moment înălțător de comuniune spirituală a națiunii<sup>241</sup>. O săptămână mai târziu, în 20 octombrie 1936, la Flămânzi, stindardele mai multor filiale comunale au fost sfințite de către un alt cleric local apropiat de PNC, preotul Emanoil Drăgan. Cu același prilej, mai mulți lideri național-creștini din județul Botoșani, între care Haralamb Vasiliu, Mihai Zaită și Eugen Totoescu, s-au folosit de mizanscena spirituală pentru a repune în circulație narațiunile canonice ale dreptei radicale. Discursurile lor au abordat atât probleme internaționale, precum atrocitățile armatei republicane pe fronturile spaniole sau regimul tiranic al comunismului sovietic, cât și subiecte interne, precum presupusa cooperare a național-țărăniștilor cu cercurile financiare iudaice. Ca întotdeauna, intervențiile au convers spre proiecte excluzioniste rezervate evreilor, de la eliminarea lor din corpurile armate sau din profesiunile medicale, până la declanșarea unui exod, astfel încât „să nu li se dea posibilitatea de a putea trăi și atunci ei singuri vor fi nevoiți să plece din țară”<sup>242</sup>.

Întrepătrunderile teologicului cu politicul, omniprezente în campaniile rurale ale național-creștinilor, s-au suprapus unei perioade în care mișcarea legionară împingea la paroxism aceleași interferențe, iar unele instituții locale, atât laice, cât și religioase, au semnalat riscurile fenomenelor extreme de a ieși de sub controlul statului sau al ierarhiei eclesiastice. În acest sens stau mărturie avertismentele Prefecturii Botoșani transmise Ministerului de Interne, în octombrie 1936, în plin val al militantismului clerical, privind ingerințele politicului în mediile bisericești, „cari influențează asupra tulburării spiritelor populațiunii liniștită din acest județ, dăunând ordinei și siguranței publice”. Prefectura Botoșani a solicitat intervenția oficiului mitropolitan de la Iași „pentru a se

<sup>240</sup> Cu rezerve metodologice prudente, motivate de materialul documentar fragmentar, Oliver Jens Schmitt vehiculează statistici naționale care înregistrează 343 de preoți în rândurile Partidului „Totul pentru Țară”, respectiv 213 clerici membri PNC la momentul 1937, adică aproximativ 6,6% din numărul total. Este vorba strict despre adeziunile asumate public, valorile reale, considerabil mai mari, fiind probabil apropiate de un sfert din întreaga ierarhie eclesiastică. Vezi Oliver Jens Schmitt, *Clerul ortodox și extrema dreaptă*, p. 105-106, 114.

<sup>241</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Botoșani, dosar 49/1936, f. 44. Au fost prezenți 48 de național-creștini din Românești, Mihălășeni, Brehuiești, Cismărești, Stânca, Murguța și Ștefănești.

<sup>242</sup> *Ibidem*, f. 53. Auditoriul a fost compus din aproximativ 200 de membri și simpatizanți ai PNC, proveniți din filialele Flămânzi, Cordun, Poiana, Uriceni și Storești.

obliga preoții să refuze sfințirea de steaguri”<sup>243</sup>, dar apelurile instituționale au atras prea puține soluții concrete<sup>244</sup>.

În schimb, o poziționare mai fermă a autorităților a vizat un alt orizont de acțiune al „cămășilor albastre”, modelat, din nou, de exemplul fascismului, anume taberele de muncă. Din a doua jumătate a anului 1936, PNC a încercat crearea mai multor șantiere pe teritoriul județului Dorohoi, în special pentru valorificarea propagandistică a lucrărilor preconizate: în comuna Molnița urmau a fi reabilitate șoselele și școala; în comuna Broscăuți erau vizate drumurile de acces deteriorate; în satul Ștreanga era avută în vedere refacerea școlii<sup>245</sup> ș.a.m.d. Contrar modului de operare caracteristic, liderul dorohoian Marcel Adam a urmat calea legală, solicitând, la finalul lunii august, aprobarea organelor abilitate pentru aceste inițiative mănate de „binele obștesc”<sup>246</sup>. Administrația județeană nu a fost persuadată de argumentația sa, iar dreptei radicale i-au fost interzise, sub diferite pretexte<sup>247</sup>, proiectele infrastructurale.

În 1937, an marcat de ultimele exerciții electorale ale democrației românești interbelice, tensiunile sociale întreținute de național-creștini au împins incidentele locale la o intensitate fără precedent. În luna februarie, învățătorul Vladimir Bejinaru din satul Corpaci, județul Botoșani, a stârnit dezaprobarea corpului pedagogic prin tentativele sale de a folosi școala comună drept centru propagandistic național-creștin, reacția colegilor de breaslă preîntâmpinând deturarea politică a spațiului educațional<sup>248</sup>. În aceeași lună au fost consemnate agitații ale muncitorilor național-creștini din Dorohoi, înregimentați în structurile paramilitare comandate de centurionul Gheorghe Lazăr sau în celulele politice conduse de studentul Gheorghe Filip<sup>249</sup>. Deputatul Adam, care a prezidat mai multe întruniri

<sup>243</sup> *Ibidem*, f. 49.

<sup>244</sup> La nivel național, inconsecvențele ierarhiei ecleziastice sunt comparabile cu ambiguitatea puterii laice. În atmosfera încărcată a anului electoral 1937, Sfântul Sinod a început prin a interzice, în martie, implicarea clerului în alegerile locale, precum și binecuvântarea însemnelor politice. Doar câteva luni mai târziu, în septembrie, în anticiparea scrutinului parlamentar, instituția a revenit asupra deciziei și a acordat preoților permisiunea de a se ralia cauzelor politice care susțineau învățăturile Bisericii Ortodoxe Române. Prin aceasta, erau girate implicit angajamentele clericale de extremă dreaptă (Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau Biserica în stat?*, p. 83-84). Pentru o reconstituire, din unghiul criticii istoriografice, a interacțiunilor dintre înaltele foruri ecleziastice, în frunte cu patriarhul Miron Cristea, și forțele politice antisemite și antidemocratice care au contribuit la disoluția regimului parlamentar și la instituirea autocrației carliste, vezi Ion Popa, *The Puppet and the Puppeteer: Deconstructing the Historiography on King Carol II and Miron Cristea, the Romanian Orthodox Patriarch*, în „Plural”, vol. 10, nr. 2/2022, p. 36-41, 56-57.

<sup>245</sup> AN-Botoșani, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1936, f. 101. Pentru șantierul de la Molnița, latifundiarul Aurel Giurgiuveanu, militant național-creștin local, a pus la dispoziție terenul și resursele necesare.

<sup>246</sup> *Ibidem*, f. 103.

<sup>247</sup> *Ibidem*, f. 102, 111-113. Motivarea interdicțiilor varia de la o epidemie de pustulă malignă, care ar fi impus limitarea întrunirilor publice, până la monopolul serviciilor tehnice abilitate asupra proiectelor de infrastructură.

<sup>248</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 56/1937, f. 37.

<sup>249</sup> Originar din Bălușeni, Gheorghe Filip a urmat, după etapa activismului radical, o carieră clericală, pe parcursul căreia a justificat teologic angajamentele sale extremiste. Statutul de fruntaș al

ale muncitorilor din județ, a menținut temperatura socială ridicată prin „critica tuturor guvernelor care au guvernat până în prezent”, reiterând înlocuirea iminentă a efectivelor guvernamentale prin străpungerea dreptei radicale<sup>250</sup>. Câteva săptămâni mai târziu, studentul Filip a îndemnat cadrele din teritoriu la operativitate clandestină și la evitarea purtării uniformelor sau a însemnelor partinice în public, pentru a preveni acțiunile punitive ale forțelor de ordine<sup>251</sup>.

În municipiul Botoșani, pe parcursul lunii martie 1937, Haralamb Vasiliu a revenit ca protagonist al interacțiunilor ostile cu statul. Uneori, conflictele au alunecat în derizoriu, ca în cazul refuzului doctorului Vasiliu de a oferi servicii medicale personalului structurilor de forță, sub pretextul represiunii pe care ar fi îndurat-o militanții național-creștini din partea acestora<sup>252</sup>. În alte situații, acțiunile sale au perturbat viața urbei în mai mare măsură. În 14 martie, când prelegerea pe care Gheorghe A. Cuza urma să o susțină la Botoșani, sub titlul *Naționalismul de la obârșie până în zilele noastre*, a fost contramandată de autorități, președintele filialei PNC a convocat aproximativ 500 de membri la sediu pentru a condamna arbitrariul cenzurii<sup>253</sup>. Auditoriul a fost informat de presupusa intervenție a deputatului local D. Răutu pe lângă forurile superioare ale Ministerului de Interne pentru suspendarea conferinței, de unde etichetarea respectivului drept „vândut evreilor, soția d-sale fiind de origine evreică”. În plus, Vasiliu și-a luat angajamentul ferm conform căruia, „când va veni la putere Partidul Național-Creștin, îl vor interna într-un lagăr la un loc cu evreii”<sup>254</sup>. Deși formal a îndemnat la respectarea legii, „atrăgându-le atenția [participanților] de a nu mai purta uniforme, cămăși albastre, zvastice etc.” pe durata campaniei electorale, mesajul a rămas unul eminamente subversiv, centrat asupra persecuțiilor la care dreapta

---

PNC i-a atras o îndelungată detenție în primii ani ai comunismului (Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau Biserica în stat?*, p. 273, n. 2).

<sup>250</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 9/1937, f. 2 r.-v. La întrunirea muncitorească din 24 februarie 1937 au fost consemnați, pe lângă vorbitorii Gheorghe Lazăr, Gheorghe Filip și Marcel Adam, mai mulți proletari din rândurile filialei PNC din Dorohoi: I. Rădășanu (din satul Trestiana), Vasile Havârneanu, Constantin Havârneanu, Constantin Visarion, Dumitru Casian, Vasile Chirilă, Gheorghe Havârneanu, Ion Bortă și Ioan Andronic, alături de alți muncitori nomenclizați din satul Broscăuți.

<sup>251</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>252</sup> Idem, fond Prefectura Botoșani, dosar 56/1937, f. 52. Relevantă în acest sens este mărturia plutonierului de jandarmi Mihai Ionescu din Stăuceni: „Astăzi, 4 martie a.c., m-am prezentat la Dr. Vasiliu Haralamb din orașul Botoșani, spre a mă vizita și a-mi viza carnetul. Intrând în cabinetul d-sale de consultații am fost întrebat dacă sunt dela postul Stăuceni, eu am răspuns că da. D-l Dr. Vasiliu a început să strige: «Criminalule, hoțule, banditule, ai început să bați și să omori oamenii din Stăuceni nevinovați», adăugând ca să jur eu pe sfânta cruce și pe cuvântul de onoare dacă nu i-am bătut nici un om. Eu am răspuns că: «În ce calitate dvs. îmi impuneți acest jurământ?» și d-sa a răspuns: «Ca ofițer de rezervă», adăugând că vorbim nu ca chestie de serviciu, pur și simplu ca niște particulari”.

<sup>253</sup> *Ibidem*, f. 128 r.-v., 129 r.-v. Conferința a fost camuflată într-o campanie de strângere de fonduri pentru elevii cu situație materială precară ai Liceului „A. T. Laurian” din Botoșani. În ultimul moment, decidenții locali au refuzat punerea la dispoziție a unui spațiu.

<sup>254</sup> *Ibidem*, f. 129 r.-v.

radicală ar fi fost supusă „din ordinele [politicienilor] jidoviți”<sup>255</sup>. Teza lui Vasiliu a fost întărită prin intervenția avocatului Mihai Zaiță, care a prevenit auditoriul „cum să se ferească ca să nu fie corupți de partidele politice jidovite, care sunt comuniste”. Zaiță a oferit exemplul circulației propagandei sovietice în regiune, cu presupusul acord tacit al forțelor de ordine, prezentând câteva materiale comuniste pe care le-ar fi colectat fără opreliști din raza municipiului, deși „toată poliția și armata erau prin oraș în picioare”<sup>256</sup>.

La puțin timp după episodul descris, la 26 martie, Vasiliu a fost interpellat de gardienii publici în Piața Teatrului din municipiul Botoșani în legătură cu refuzul de a se conforma interdicției de a afișa simbolul svasticii pe radiatorul automobilului propriu, temei pentru care fusese acționat în instanță. Liderul național-creștin a recurs la agresiunea fizică a ofițerului care îl chestionase, gardianul Mihai Cozmolici, transportându-l împotriva voinței sale la sediul filialei PNC. Acolo, ofițerul a fost maltratat, „lovit de către șoferul d-sale și umplut de sânge”<sup>257</sup>, într-un nou moment sugestiv pentru vulnerabilitatea autorităților confruntate cu extremismul.

În unele situații, izbucnirile din teritoriu au generat reacții naționale. Tot în martie 1937, deputatul național-creștin basarabean Gheorghe Ciolac a nominalizat, de la tribuna legislativului, județele Botoșani și Cahul drept veritabile câmpuri de luptă, descriind în tonuri sumbre „prigoana deslănțuită contra național-creștinilor”<sup>258</sup>. Intervențiile parlamentare ale lui Ciolac au reprodus autoreprezentarea victimizatoare a militanților PNC din provincie, mergând până la a contesta la scenă deschisă monopolul statului asupra violenței:

Sălbăticia fără de nume și [...] prigoana ne mai pomenită [...] s-a[u] deslănțuit în toată țara în contra național creștinilor, dar în special în județele Botoșani și Cahul. Fără nici o vină, acuzați că ar fi purtat dedesubtul hainei o cămașă albastră, zeci și zeci de luptători ai partidului nostru sunt arestați, maltratați, ținuti câte 1-4 zile în beciurile poliției, amenințați și bătuți. Agenții se folosesc de legea ticăloasă a stărei de asediu ca să înlăture concurența politică a partidului nostru, aplicându-o cu o patimă electorală. [...] Dar să nu credeți că la sălbăticiii vom sta și noi cu mâinile încrucișate, vom reacționa cu toată energia și veți fi răspunzători pentru tulburările provocate. Noi nu vom tolera nici un fel de umilință și nedreptate și vom răspunde la provocări cu toată puterea noastră<sup>259</sup>.

Astfel validate de la înălțimea forului legislativ, tulburările dreptei radicale în nordul Moldovei au continuat pe parcursul anului 1937, adesea prin coordo-

<sup>255</sup> *Ibidem*. Nerespectarea legislației electorale a constituit pretextul pentru arestarea a 12 participanți național-creștini la întrunirea din 14 martie, „găsiți circulând în oraș cu noi uniforme”, în timp ce „mulți din membrii Partidului Național Creștin ce veneau în oraș pentru a lua parte la adunare, îmbrăcați cu cămăși albastre și cu zvastică, au fost întorși din drum, mult înainte de a intra în oraș, de emisari anume trimiși de însuși d-rul H. Vasiliu, șeful organizației Partidului Național Creștin, pentru a-i feri de penalitatea legii”.

<sup>256</sup> *Ibidem*.

<sup>257</sup> *Ibidem*, f. 53-54, 56 r.-v.

<sup>258</sup> *Ibidem*, f. 133.

<sup>259</sup> *Ibidem*, f. 134.

narea filialelor național-creștine din regiune. În luna iulie, studenții Gheorghe I. Lupescu și Petru Dănilă, fruntași ai PNC Rădăuți, au intervenit „înarmați cu ciomege” la o ceremonie a absolvenților militari din localitate, pentru a-i agresa pe cadeții evrei. Ulterior, au planificat „un itinerar” al violenței antisemite, care a acoperit inclusiv porțiuni din județul Dorohoi, intenționând „să bată și să terorizeze populația evreiască”<sup>260</sup>. În august, formațiunile de „lăncieri” dorohoiene au fost convocate de Marcel Adam la un ciclu de întruniri electorale unde militanți locali, precum studenții Gheorghe Lazăr și Gheorghe Filip, au întreprins demersuri de clarificare a doctrinei PNC, precum și de consolidare a spiritului de grup prin marșuri, imnuri și prelegeri<sup>261</sup>.

Aceleași formule xenofobe de solidarizare colectivă au fost proiectate propagandistic și în exteriorul formațiunii. În septembrie 1937, la Mihăileni, interdicțiile impuse comerciantului român Constantin Hremiuc, fost candidat al PNC la alegerile comunale, de a mai vinde alcool în propriul local au fost prezentate către „cetățenii români drept șicană împotriva unui coreligionar”, într-o nouă iterație a clișeului conform căruia evreii ar fi atentat la sănătatea fizică și morală a națiunii prin răspândirea flagelului alcoolismului. Dacă antreprenorului român vizat de restricție i se atribuiau cele mai oneste intenții, concurentul acestuia din Mihăileni, „evreul Peretz Gelber [care] își exercită comerțul fără ca organele ad-ției financiare să fi luat și împotriva sa o atare măsură”, devenea, prin contrast, privilegiatul unor scenarii obscure, favorizat de mecanismele venale ale statului și de cercurile financiare evreiești în detrimentul liberei inițiative a autohtonilor<sup>262</sup>.

Înainte alegerilor din decembrie 1937, național-creștinii și-au definit public, conform observațiilor lui Florin Müller, o identitate politico-ideologică formulată preponderent în termenii negațiilor, supralicând raportarea combativă la vechile expresii ale puterii, cu precădere la opțiunea național-țăranistă ca principală „interfață a iudeo-comunismului”<sup>263</sup>. De aceea, deznodământul cunoscut al scrutinului, cu transformarea abruptă a PNC în forță de guvernământ, a comportat un caracter cu atât mai paradoxal, în condițiile în care radicalii care vituperaseră împotriva statului democratic au devenit subit cei mai înalți oficiali ai acestuia.

În mod anticipabil, noile evoluții politice au amplificat violențele antisemite, triumful nescontat al platformei care îl propulsase pe Octavian Goga în fruntea executivului fiind perceput în teritoriu drept moment inaugural al unei noi ordini a xenofobiei normative. De altfel, acesta a fost mesajul explicit transmis de liderii național-creștini, rezumat ca atare de Haralamb Vasiliu într-un discurs susținut la Botoșani, în 2 ianuarie 1938, vorbind acum nu doar din postura de fruntaș local, ci și din poziția înaltă de secretar general ministerial. În fața unei asistențe estimate la peste 10.000 de țărani din întreg județul, acesta a statuat

<sup>260</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1937, f. 3.

<sup>261</sup> Idem, fond Poliția Dorohoi, dosar 9/1937, f. 5-6.

<sup>262</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 1/1937, f. 23.

<sup>263</sup> Florin Müller, *Alegerile din decembrie 1937 – dinamici politico-ideologice, configurări ale elitelor parlamentare*, în idem (coord.), *op. cit.*, p. 313-314, 316-317.

angajamentul gogo-cușiștilor de a nu guverna „cu făgăduieli, ci cu înfăptuiri”, ofensiva antisemită deja pusă în operă, care implicase măsuri precum suspendarea „ziarelor cari otrăviau sufletele cu scrisul lor” sau interdicția ce viza „cârciumile ținute de evrei”, fiind înfățișată drept prologul unui program antisemit mult mai amplu, rezervat viitorului<sup>264</sup>.

Integral angajat traiectoriei care va conduce spre Holocaustul românesc, PNC a devenit, în cuvintele lui Oliver Jens Schmitt, „forța motrice a violențelor pogromului antisemit”<sup>265</sup>, măsurile discriminatorii adoptate în cele doar câteva săptămâni petrecute la putere constituind stadiul preliminar al progresiei spre anihilarea alterității. În februarie 1938, rapoartele oficiale din județul Dorohoi care sintetizau reacțiile la guvernarea „cămășilor albastre” au consemnat că

[...] populația evreească sunt disperați [*sic*] de abuzurile și violențele făcute prin oraș de către niște tineri care se pretind că fac parte din Partidul Național Creștin, sparg geamuri, intră prin localuri, mănâncă, beau, iau marfă, nu plătesc, se iau la ceartă și cu români, sar la bătaie, înjură<sup>266</sup>.

Ieșirea PNC de la guvernare, la fel de bruscă precum improbabilă sa ascensiune, a aruncat formațiunea în demersuri de restructurare clandestină, pe fundalul incertitudinilor aferente impunerii unui nou regim. În primăvara anului 1938, la Dorohoi au fost semnalate mai multe întâlniri pe marginea viitorului național-creștinilor, inițiate de Marcel Adam, Gheorghe Filip sau Nichifor Robu, înregistrate atent de organele autocrației carliste<sup>267</sup>, dar constituind, în fapt, ultimele pulsații ale unui fenomen intrat într-un con de umbră ireversibil. De altfel, periferizarea politică și socială a dreptei radicale sub noua orânduire autocratică a fost înțeleasă și acceptată ca atare inclusiv de publicul local. Bunăoară, un buletin informativ al poliției din plasa Herța din mai 1938, privind starea de spirit a populației, elaborat după condamnarea la închisoare a lui Corneliu Zelea Codreanu și după moartea fostului prim-ministru Octavian Goga, înregistra recunoașterea pasivă a transformărilor interne în percepția colectivă. Se anticipa o „orientare spre dreapta pe viitor” a regimului monarhic, „însă fără ca această orientare în politică să fie impusă de partidele de dreapta”, întrucât național-creștinii și legionarii erau priviți drept marii perdanți ai metamorfozelor recente<sup>268</sup>.

Rapoartele care consemnau eventualele evoluții clandestine ale PNC în teritoriu au devenit progresiv mai rare după primele luni ale anului 1938, fiind conchise aproape invariabil cu mențiunea că în rândurile foștilor militanți național-creștini „nu s-a desfășurat nicio activitate”<sup>269</sup>, în contrast strident cu dinamismul

<sup>264</sup> *Adunarea național-creștină de la Botoșani*, în „Țara Noastră”, anul XVII, nr. 1540/5 ianuarie 1938.

<sup>265</sup> Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau Biserica în stat?*, p. 136.

<sup>266</sup> AN-Botoșani, fond Poliția Dorohoi, dosar 9/1937, f. 5-6.

<sup>267</sup> *Ibidem*.

<sup>268</sup> Idem, fond Prefectura Dorohoi, dosar 3/1938, f. 64-65.

<sup>269</sup> Idem, fond Poliția Dorohoi, dosar 10/1939-1941, f. 9, 41.

subversiv și potențialul terorist real al celulelor legionare. În cazuri izolate, activiști cuziști locali cunoscuți pentru trecutul lor politic au fost supuși unor anchete pentru verificarea suspiciunilor privind acțiuni propagandistice ilicite<sup>270</sup> sau au fost monitorizați în urma convertirii la fascism<sup>271</sup>.

Cât despre figurile național-creștine recurente în prezentul demers, acestea au devenit personaje marginale, cu apariții cel mult sporadice în materialele documentare ale structurilor statului. Pentru a oferi unul dintre rarele exemple disponibile, într-un raport din 1939 al jandarmeriei din Botoșani care rezuma condiția fostelor partide politice în arealul circumscripției, Haralamb Vasiliu, devenit membru al Frontului Renașterii Naționale<sup>272</sup>, partidul unic al autoritarismului monarhic, dar suspectat de continuarea vechii propagande radicale, a fost surprins într-o ipostază revelatoare pentru înfrângerea curentului național-creștin. Era vorba despre o cedare reticentă, dar obedientă în fața presiunilor intransigente ale regimului:

[...] făcând unele reparații la casa unde domiciliază, a făcut și unele semne în formă de svastică pe pereți și în fața la o verandă. Fiind sesizat Parchetul, i s-a pus în vedere să le vopsească, iar cele construite din lemn să le distrugă. De prima dată a ezitat, iar a doua oară s-a executat<sup>273</sup>.

Finalmente, prin anularea regimului parlamentar și a pluralismului democratic în opoziție cu care se definise în permanență, dar de care depinsese până la sfârșit, curentul național-creștin a alunecat definitiv în afara istoriei, nemaivând loc în spirala descendentă a regimurilor nedemocratice care s-au succedat în România următorilor ani.

## Concluzii

Fără pretenția reconstituirii exhaustive, mai ales în contextul istoriei complexe a fenomenului abordat, contribuția de față a propus o completare punctuală la problematica extremismului politic interbelic în descompunerile sale locale, prin apelul la resurse documentare inedite, precum și la evoluțiile recente ale

---

<sup>270</sup> *Ibidem*, f. 402. Spre exemplu, în decembrie 1938, locuitorul Ignat Ropceanu din satul Sinăuți, cunoscut ca fost membru al PNC, a fost supus perchezițiilor domiciliare pentru a se determina dacă făcea parte dintr-o celulă național-creștină clandestină, constatându-se că renunțase la activitatea politică.

<sup>271</sup> *Ibidem*, f. 119. De pildă, în aprilie 1939 a fost consemnată menținerea supravegherii de durată asupra militarului în termen Gheorghe Gorgan, „încorporat în excadronul 12 Călărași din Dorohoi”, sub pretextul adeziunii sale mai întâi la curentul național-creștin, apoi „la legionari, adoptând sistemul de politică a [l] acestora”.

<sup>272</sup> Pentru o analiză structurală extinsă asupra Frontului Renașterii Naționale, cu detalierea mecanismelor de absorbție a vechilor rețele politice în noul partid unic, vezi Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*, București, Editura Eikon, 2023, p. 91-101.

<sup>273</sup> AN-Botoșani, fond Legiunea de Jandarmi Botoșani, dosar 3/1939, f. 5-6.

istoriografiei fascismului. Pornind de la premisele enunțate în preambulul teoretic, studiul a recompus, într-un interval cronologic acoperind ambele decenii interbelice, în arealul județelor Botoșani și Dorohoi, profilul celei mai reprezentative ipostaze a dreptei radicale autohtone. Curentul național-creștin, atât în forma inițială reprezentată de LANC, cât și în formula succesoare a PNC, a fost observat mai întâi în desfășurările sale ideatice și propagandistice, care au definit un corpus doctrinar ultranaționalist și antisemit popular în provincie, clamând epurarea etnică a organismului național și racordarea la turnura radicală continentală. Pe palierul politic, ancorarea teritorială a național-creștinilor în nordul Moldovei a fost examinată pornind de la statutul județelor Botoșani și Dorohoi de fiefuri politice și bastioane electorale, de bazine de recrutare și scene ale ciocnirilor brutale fie cu sistemul democratic, atacat în punctele sale vulnerabile, fie cu fascismul legionar, imitat și confruntat în același timp. Finalmente, în orizontul social, curentul național-creștin a fost descompus în expresiile esențiale ale militantismului, de la retorica excluderii până la violențele fizice, de la ceremonialul politico-religios până la excesele terorii locale, toate subsumate unui mecanism cu implicații genocidale însușit de LANC și PNC, în definirea rolului lor în Holocaustul românesc.

**Shapes of the Radical Right in Interwar Northern Moldavia:  
The National-Christian Defence League and the National-Christian Party  
in Botoșani and Dorohoi Counties (1923-1938)**  
(Abstract)

*Keywords:* National-Christian Defence League, National-Christian Party, radical right, fascism, antisemitism, nationalism, Botoșani County, Dorohoi County.

The present study provides a systematic examination of the grassroots dynamics of the ultranationalist and antisemitic National-Christian Defense League (LANC), as well as its successor, the National-Christian Party (PNC), during the interwar period, with a focus on the northern Moldavian counties of Botoșani and Dorohoi. Drawing primarily on archival material to reconstruct their regional specificities, the analysis also engages with broader historiographical insights on the heterogeneous environment of radical right-wing politics between the two world wars. Conceptual and methodological frameworks from the field of fascist studies are employed to underscore the substantial distinctions separating the radical right from both genuine fascism and conservative forces, with the LANC and the PNC firmly placed in the former category. Particular attention is devoted to ideological formulations, political strategies, and social tactics, with constant references to the interplay between local political culture, national transformations, and international shifts. By tracing the features of their theoretical corpus, propaganda methods, organisational culture, electoral endeavours, religious iconography, performative rituals, paramilitary activity and transnational connections, the study reveals how the encompassing project of the radical right was substantially, influentially and resiliently represented at the provincial level of Northern Moldavia.